

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Irena Machková

Česko-míšeňské pomezí v době vlády Jana
Lucemburského

Czech-Meissen Frontier in the Time of the Reign of Jan
of Luxembourg

Praha 2011

vedoucí práce: prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.

Poděkování

Ráda bych poděkovala prof. PhDr. Lence Bobkové, CSc. za vedení a konzultace bakalářské práce a Mgr. Janě Fantysové-Matějkové, Ph.D. za její cenné připomínky k tématu. Dále bych chtěla poděkovat svým rodičům, přátelům a svému partnerovi za neustálou podporu, jíž mi neochvějně poskytovali po celou dobu mého studia.

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Praze dne 25. května 2011

Irena Machková

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá procesem vytváření mocenskopolitických opor ze strany Jana Lucemburského, přičemž se zaměřuje na pohraniční oblast severozápadních a částečně taktéž severních Čech. Snaží se představit způsoby, pomocí kterých mohl český panovník překonat bariéru v podobě silné domácí opozice, složené z předních zástupců české šlechty, mezi něž rozhodně patřil Jan z Vartemberka, a vytvořit systém mocenských opor, s jejichž pomocí pak mohl realizovat své vnitropolitické i zahraničněpolitické plány. Snaží se tedy postihnout, do jaké míry český král Jan Lucemburský využíval lenního principu západoevropského typu, dynastické politiky i podpory městského zřízení jakožto prostředků k formování opor vlastní moci ve strategicky důležitých regionech a jak byl v této své činnosti úspěšný. Součástí této bakalářské práce je taktéž přehled expanzivních aktivit českých panovníků v oblasti česko-míšeňské hranice v 11. až 13. století a v souvislosti s tím pak též stručný nástin expanzivních zájmů přemyslovských konkurentů na opačné straně zemské hranice, míšeňských markrabat a od roku 1248 rovněž durynských lantkrabat z rodu Wettinů.

Klíčová slova:

Jan Lucemburský, česko-míšeňská hranice, severozápadní a severní Čechy, královské město Ústí nad Labem, Wettini, zemská šlechta, proces formování opor panovnické moci, lenní systém západoevropského typu, dynastická politika, královská města, páni z Vartemberka

Annotation

This bachelor's thesis deals with the process of creating power-political support by the governor and focuses on the border area of the north-west and partly also north Bohemia. It is trying to present methods of the Czech monarch with which he could overcome a strong interior opposition including leading members of the Czech aristocracy such as John of Vartemberk and create a system of power support with which he could accomplish plans of his internal and foreign policies. It is therefore trying to determine to what extent the Czech king, John of Bohemia, employed Western European feudal principles, dynastic policy and also influence of municipality as a means of creating support in strategically important regions and how successful he was in his activity. A view of the expansive activities of the Czech governors in the Czech-Meissen area in 11-13th century and in connection with it also a brief outline of the expansive concern of the Premyslid dynasty competitors on the other side of the border, margraves of Meissen and since 1248 also landgraves of Thuringia of House of Wettin is also a part of this bachelor's thesis.

Key Words:

Jan of Luxembourg, Czech-Meissen frontier, north-west and north Bohemia, royal town Ústí nad Labem, house of Wettin, nobility, process of formation of the power of the monarch, dynastical policy, royal towns, house of Wartenberg

Obsah

Obsah.....	5
Seznam zkratk.....	6
1. Úvod	
1.1. Geografické vymezení.....	7
1.2. Seznámení s prameny a literaturou.....	12
2. Hraniční politika Přemyslovců a míšeňských Wettinů v 11. – 13. století	
2.1. Pohraniční aktivita Přemyslovců v česko-míšeňském prostoru.....	18
2.2. Pohraniční aktivita míšeňských Wettinů. Stručná historie rodu míšeňských markrabat.....	24
3. Zabezpečení severozápadní hranice Českého království	
3.1. Zavedení principů systému lenních vztahů v českém prostředí za účelem budování opor královské moci a zabezpečení hraničních oblastí království.....	32
3.2. Dynastická politika jako jeden z prostředků zabezpečení severozápadní hranice českého státu.....	46
3.3. Podpora měst panovníkem jako způsob získávání mocenských opor – královské město Ústí nad Labem jako jeden z pilířů panovnické moci v severozápadních Čechách.....	49
4. Děčínští Vartemberkové na dvoře Jana Lucemburského	
4.1. Vartemberkové (stručná charakteristika rodu).....	61
4.2. Děčínští Vartemberkové – Jan z Vartemberka a jeho potomci na dvoře Jana Lucemburského.....	64
5. Závěr.....	70
6. Seznam pramenů a literatury.....	72

Seznam zkratek

ACRB – Archivum coronae regni Bohemiae

CDB – Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae

CDL – Codex diplomaticus Lusitiae Superioris

CDSR – Codex diplomaticus saxoniae regiae

CIM – Codex iuris municipalis

ČČH – Český časopis historický

ČMM – Časopis Matice moravské

FRB – Fontes rerum Bohemicarum

MHB – Mediaevalia Historica Bohemica

OSN – Ottův slovník naučný

RBM – Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae

UB Aussig – Urkundenbuch der Stadt Aussig bis zum Jahre 1526

1. Úvod

1.1. Geografické vymezení

Jelikož se má bakalářská práce zaměřuje na budování mocenskopolitických opor panovníkem ve strategicky důležitých oblastech s důrazem na prostor severozápadních a částečně taktéž severních Čech, o němž se dá do jisté míry rovněž hovořit jakožto o nárazníkovém pásmu mezi mocí českých panovníků a míšeňských markrabat, je třeba se zpočátku zamyslet nad termínem zemská hranice, neboť oblast, jež je středem našeho zájmu, náleží k českému pohraničí a tvoří hraniční linii, oddělující Čechy od Míšeňska, tedy od dnešní spolkové země Sasko.

Na počátku je třeba zdůraznit, že hraniční pásma ve středověku rozhodně neodpovídala dnešní představě o podobě státní hranice a že v žádném případě neexistovaly nějaké její garance, natož pak přesné vymezení. Dokud Čechy chránil neprostupný hvozd, byl tu jistý stupeň ochrany, v době kolonizace se však situace v pohraničních oblastech značně komplikovala. Horské pásmo Krušných hor, jež podobu zemské hranice do značné míry formovalo, sice přetrvávalo, avšak hustý les postupně mizel, aby uspokojil rostoucí poptávku po nové půdě. Četné proměny hraniční linie však neměla na svědomí pouze lidská ruka, ale také dobytvačné aktivity vládců obou stran, jež čas od času zapříčinily její posun. Jak přemyslovští panovníci, tak míšeňská markrabata měla zájem na rozšíření svého území. Zahraniční expanze se neomezovala pouze na jediný směr, přesto mnohdy docházelo ke střetu zájmů obou vládnoucích dynastií (a nejednou tomu bylo právě v prostoru proměnlivé severozápadní hranice). Takovým exponovaným úsekem bezpochyby bylo Donínsko s centrem na hradě Donín/Dohna, dále Pirna, Budyšínsko, Žitavsko a takzvaný Záhvozd, oblasti, které dnes již na mapě České republiky nenajdeme¹.

Abychom si mohli učinit bližší představu a pochopit význam oblasti severních a severozápadních Čech pro českého panovníka, pokládám za vhodné přistoupit k jejímu bližšímu geografickému vymezení.

Již v době prvních Přemyslovců se ukázal strategický význam severočeského území, přes které procházely důležité obchodní stezky, spojující Čechy se vzdáleným a vyspělým

---

¹ K Záhvozdě viz Vojtěch BELLING: *Vývoj a postavení tzv. provincie Záhvozd v raně středověkých Čechách*, in: MHB 9, Praha 2003, s. 7 – 25; k problematice zemské hranice viz Josef ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí*, Praha 1997, s. 15 – 18, s. 25 – 27; dále viz tentýž: *Počátky Čech královských 1198 – 1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 44 – 50.

prostředím západu. Hradiště, která zde přemyslovská knížata nechala budovat, fungovala nejen jako hospodářská a správní centra, ale jejich úkolem byla i ochrana těchto důležitých obchodních spojin. Z nich je třeba vyzdvihnout dvě stezky – srbskou a žitavskou. Poslední jmenované se však v celé práci dotkneme pouze částečně.

Srbská cesta/Sorbenweg byla důležitou suchozemskou spojnici Čech s Míšeňskem. Vycházela z Prahy, její trasa se však v průběhu středověku značně měnila. Zpočátku směřovala přes Budyni, kde docházelo k přechodu řeky Ohře, k hradišti Vlastislav a odtud dále k Bílině a k Chlumci².

Chlumec/Kulm byl důležitým průsečíkem cest, neboť kromě srbské stezky, kterou v literatuře občas taktéž nalezneme pod názvem Chlumecká, tudy procházela i obchodní cesta z Norimberka³. Netřeba tedy domýšlet, z jakého důvodu byl v tomto prostoru zřízen hrad, jenž fungoval jako celnice a kromě ochrany kupců zároveň plnil funkci strážce nedaleké zemské hranice (respektive úseku, který byl za zemskou hranici všeobecně považován)⁴. Po zastávce v Chlumci směřovali kupci k Habarticím a po přechodu Krušných hor pokračovali přes Lauenstein k Donínu a dále⁵.

V období vrcholného středověku, pravděpodobně ve 13. století, došlo v rámci obchodní stezky k určitým změnám. Cesta byla odkloněna přes Ústí nad Labem, které díky své poloze převzalo úlohu chlumecké celnice. Hrad v Chlumci pozvolna zpusťl, jelikož díky posunutí české zemské hranice již jeho strážných služeb nebylo potřeba. Průchod Krušnými horami se nyní uskutečňoval přes přechody v Nakléřově a Petrovicích, odkud cesta pokračovala okolo Donína (Dohny) přes Pirnu a poté dále do Drážďan⁶.

Srbská stezka jakožto suchozemská cesta nabývala na významu zejména v době nesplavnosti řeky Labe. Pohybovaly se po ní především náklady soli⁷, jež se do Čech dovážela z Halle, na opačnou stranu hranice pak směřovalo například obilí. V obchodě s tímto vývozním artiklem si podobně jako v obchodě se saskou solí naprostou převahu udržovaly

---

² Srov. Ivan VÁVRA: *Srbská cesta*, in: Historická geografie 17, Praha 1978, s. 369 – 432, s. 370 – 373.

³ Srov. Franz Josef UMLAUFT: *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, Bayeruth 1960, s. 4.

⁴ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Středověk – Předměstská aglomerace*, in: Dějiny města Ústí nad Labem, ed. Vladimír Kaiser – Kristýna Kaiserová, Ústí nad Labem, 1995, s. 14.

⁵ Srov. Ivan VÁVRA: *Srbská cesta*, in: Historická geografie 17, Praha 1978, s. 369 – 432, s. 370 – 374.

⁶ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Středověk – Počátky města Ústí nad Labem*, in: Dějiny města Ústí nad Labem, edd. Vladimír Kaiser – Kristýna Kaiserová, Ústí nad Labem, 1995, s. 17; srov. též Ivan VÁVRA: *Srbská cesta*, in: Historická geografie 17, Praha 1978, s. 369 – 432, s. 374.

⁷ V literatuře často nalezneme zmínky o tzv. solné cestě neboli Salzstraře, viz např. Franz Josef UMLAUFT: *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, Bayeruth 1960, s. 4 – 5; viz též Ivan VÁVRA: *Srbská cesta*, in: Historická geografie 17, Praha 1978, s. 369 – 432, s. 401.

Litoměřice, avšak ani Ústí nad Labem nezůstávalo příliš pozadu a brzy představovalo nežádoucí konkurenci⁸.

Žitavská cesta byla pro obchodní spojení Čech se sousedními kraji taktéž velmi důležitá, neboť se napojovala na důležitou kupeckou cestu, zvanou *via regia* nebo též Královská cesta/*Hohe Straße*, jež vycházela z Porýní a přes Frankfurt nad Mohanem, Fuldu, Eisenach a Erfurt směřovala do Lipska, odkud pokračovala do Lužice. Zde procházela Budyšínem i Zhořelcem a nadále směřovala do baltské oblasti, přes Vratislav a Krakov, až dosáhla města Lvov. *Via regia* disponovala poměrně rozsáhlou sítí vedlejších cest a stezek, které se k ní postupně připojovaly, ať už se jednalo o výše zmíněnou cestu žitavskou nebo cestu norimberskou, která se na ni napojovala ve Zhořelci⁹.

Označení žitavská cesta souvisí s významem Žitavy jakožto důležitého bodu, jímž již od raného středověku procházely české cesty směřující do Horní Lužice. Obchodní postavení pozdějšího královského města bylo následně podepřeno i zavedením systému takzvaných nucených stezek. Například z nařízení českého krále Jana Lucemburského bylo stanoveno, aby všichni obchodníci, kteří přicházeli ze severu či na sever směřovali, povinně prošli Žitavou¹⁰.

Podoba obchodních cest nebyla vždy neměnná, často mohlo docházet k překládání tras ať už z praktických či bezpečnostních důvodů. Taktéž charakter žitavské cesty se v průběhu staletí značně proměňoval. Obecně však můžeme říci, že důležitými průchozími body v severočeském prostoru zůstaly Česká Lípa, odkud cesta dlouho pokračovala do Litoměřic, dále Mimoň, a v pozdější době založená Bělá (dnešní Bělá pod Bezdězem)¹¹. Je třeba zdůraznit, že v tomto prostoru Čech držely statky Ronovci (páni z Lipé, Berkové z Dubé) a Markvartici (páni z Vartenberka, páni z Michalovic)¹².

Předmětem zájmu této bakalářské práce jsou taktéž dvě královská města a zároveň dva konkurenti – Ústí nad Labem a Litoměřice. Obě města ležela ve stejném regionu, a co bylo nejdůležitější, v blízkosti významné vodní dopravní cesty, řeky Labe. Jejich strategický

---

⁸ Viz Oldřich KOTYZA – Jan SMETANA – Jindřich TOMAS: *Dějiny města Litoměřic*, Litoměřice 1997, s. 127 – 128; o sporu mezi Litoměřicemi a Ústím nad Labem více v kapitole Podpora měst panovníkem jako způsob získání mocenské opory – královské město Ústí nad Labem jako jeden z pilířů panovnické moci v severozápadních Čechách.

⁹ Srov. Ivan VÁVRA: *Žitavská cesta*, in: *Historická geografie 12*, Praha 1974, s. 27 - 91, s. 28 – 29.

¹⁰ Srov. Ivan VÁVRA: *Žitavská cesta*, in: *Historická geografie 12*, Praha 1974, s. 27 - 91, s. 29.

¹¹ Viz Ivan VÁVRA: *Žitavská cesta*, in: *Historická geografie 12*, Praha 1974, s. 27 – 91.

¹² K držávám uvedených rodů například viz Ivana RAKOVÁ: *Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka v letech 1281 – 1415*, in: *Historická geografie 18*, Praha 1979, s. 69 – 97; Miloslav SOVADINA: *Jindřich z Lipé*, in: *ČMM 122*, Brno 2003, s. 21 – 57; Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 286 – 289.

význam pak mimo jiné odrážela i jejich poloha při důležitých suchozemských obchodních cestách, jak již bylo nastíněno výše.

Geografické vymezení by nebylo úplné, pokud bychom opomněli nastínit polohu a význam taktéž těch oblastí, jež se nachází na opačné straně české severozápadní a severní hranice a které byly nesčetněkrát v pozornosti o expanzi usilujících českých vládců.

V textu bakalářské práce často hovořím o Míšeňsku, což je značně široký pojem. Lze jej vztáhnout na prostor bývalé míšeňské marky, vzniknuvší v 10. století, v níž od roku 1089, kdy tuto oblast namísto českého krále Vratislava II. (I.) lénem získal Jindřich z Eilenburgu, původně dolnoloužický markrabě, započala vláda Wettinů. Nový panující rod, jehož kořeny sahali až ke švábským vévodům, soustavně usiloval o rozšíření své moci, takže k wettinskému panství brzy patřilo durynské lankrabství a na nějaký čas i oblast Budyšínska, jež se tolikrát stala předmětem sporu mezi Wettiny a Přemyslovci¹³. Centrem markrabství se pak stala Míšeň. Zdejší hrad, vybudovaný králem Jindřichem I. okolo roku 929 jako bašta proti slovanským Hevellerům a Daleminzierům, dostal jméno podle potoka Misa, jenž protékal v jeho okolí¹⁴. Významným sídlem rodu se později taktéž staly Drážďany. Co se Míšeň týče, ona sama byla předmětem zájmu hned několika českých panovníků – Vratislavem II. (I.) počínaje a Václavem II. konče¹⁵.

Součástí míšeňského markrabství byla původně i oblast Donínska s centrem na hradě Donín/Dohna, v jehož nepřímém okolí se nacházel hrad a později město Pirna a nakonec i hrad Königstein, s jehož budováním snad začal již Přemysl Otakar I. I v tomto případě šlo tedy o území, ke kterému se se zájmem upínala pozornost přemyslovských i lucemburských vládců, což s patrnou nelibostí přijímali Wettini, usilující o scelení svých držav.

Donínsko se nachází nedaleko za hřebeny Krušných hor v prostoru mezi řekami Kotlava (Gottleuba) a Mohelnice (Müglitz). Za jistou hraniční linii oblasti pak můžeme považovat řeku Labe¹⁶. V současné době tuto oblast s Čechami spojuje přímá silnice z Ústí nad Labem, vedoucí do Drážďan.

---

¹³ Wettini Budyšínsko poprvé získali roku 1144 a jeho držba byla Konrádovi z Wettinu potvrzena římským králem Konrádem III. Za vlády Vladislava II. (I.) pak Budyšínsko znovu nalezneme pod českým vlivem. Více v první kapitole této bakalářské práce.

¹⁴ K rané historii rodu Wettinů viz Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2005, s. 13, s. 29 – 30.

¹⁵ K soupeření Přemyslovců s Wettiny více v první kapitole této bakalářské práce.

¹⁶ Viz Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčínska II, Ústí nad Labem 1974*, s. 7 – 25, s. 9 – 10.

Pouze okrajově jsou v textu bakalářské práce zmíněny oblasti Vogtlandu a Plíseňska. V obou případech se jednalo o říšská území, a ačkoliv je čas od času najdeme v držení českých panovníků, v žádném případě o nich nemůžeme hovořit jako o součásti českého státu. Zcela rozhodně je však můžeme považovat za důležité body v politice českých králů, jež měly posloužit jako odrazové můstky pro další expanzi¹⁷.

Oba územní celky se nacházely za hřebeny Krušných hor, prostírají se v oblasti podél Freiberské Muldy a zasahují až ke střednímu a hornímu toku řeky Sály¹⁸. Oblast Vogtlandu zahrnovala území, jež původně spravovali říšští ministeriálové, tedy příslušníci nižší šlechty, přímo podřízení římskému králi. V tomto případě šlo o fojty z Gery, Weidy a Plavna¹⁹. Plavno/Plauen a Gera byly důležitými centry regionu. Z Vogtlandu pocházel Erkenbert ze Starkenberka, jenž se svými příbuznými podpořil Václava I. v konfliktu se synem Přemyslem, za což byl odměněn četnými statky, mimo jiné i městem Ústí nad Labem²⁰. Plíseňsko (Pleissenland) získalo své jméno podle řeky Plísně (Pleisse) a jeho hlavními centry byla města Altenburg, Cvikov (Zwickau) a Saská Kamenice (Chemnitz)²¹.

Výše byl nastíněn zájem českých panovníků o oblast Horní Lužice, sestávající ze dvou významných celků, Budyšínska a Zhořelecka, dnes součástí Spolkové republiky Německo. Horní Lužice byla v období středověku místem, kde se střetávaly zájmy několika vládnoucích dynastií – Přemyslovců, Wettinů, Askánců a v neposlední řadě Piastovců. Není se tedy čemu divit, že kontrola této oblasti, jež ležela na důležité křižovatce cest a přes kterou procházelo obchodní spojení mezi západem a východem, byla prvořadým cílem jejich vnější politiky²².

Horní Lužice byla položena v oblasti, již na východě vymezovala řeka Kwisa (Queis) a na západě řeka Pulsnice, která zároveň tvořila hraniční linii se Saskem. Na jihu se pak tyčily a dodnes tyčí Lužické hory. Od Dolní Lužice byla oddělena tokem řeky Sprévy a Lužické

---

¹⁷ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 24 – 28.

¹⁸ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 24.

¹⁹ Šlo o jedinou rodinu, která se ve 13. století rozštěpila na tři větve: srov. Lenka BOBKOVÁ: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 24.

²⁰ Viz oddíl Podpora měst panovníkem jako způsob získání mocenské opory – královské město Ústí nad Labem jako jeden z pilířů panovnické moci v severozápadních Čechách.

²¹ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 24.

²² Viz Lenka BOBKOVÁ: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 29 – 30.

Nisy²³. Při pohledu na mapu je zřejmé, že oblast Horní Lužice, obklopená Saskem, Braniborskem, Dolní Lužicí, Slezskem a Čechami fungovala jako nárazníkové pásmo.

Je třeba říci, že oblasti Budyšínska a Zhořelecka se vyvíjely zcela samostatně a nezávisle, každý dle svých předpokladů, proto se jejich držitelé, kteří se ostatně poměrně často měnili, nesnažili brzdit ekonomický potenciál obou celků jejich násilným scelením.

1.2. Seznámení s prameny a literaturou

Při zpracovávání tématu své bakalářské práce jsem vycházela zejména z edičně zpracovaných pramenů. Saské dějiny, a tedy historii panování míšeňských markrabat z rodu Wettinů, mapuje *Codex diplomaticus saxoniae regiae*²⁴, jehož studium je nyní značně usnadněno díky jeho digitalizaci²⁵. V první kapitole, věnované mocenskému zápasu posledních Přemyslovců a míšeňských Wettinů v oblasti při severozápadní a částečně i severní hranici Českého království jsem taktéž využila prvního dílu edice Věnceslava Hrubého *Archivum coronae regni Bohemiae* z roku 1935²⁶, dále druhého dílu edice *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, jejímž editorem byl Gustav Friedrich a jež vycházela v Praze v letech 1904 - 1907²⁷, a v neposlední řadě taktéž prvního dílu edice *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, sestavené Karlem Jaromírem Erbenem a vydané v Praze roku 1855²⁸.

Cílem první kapitoly, jež nese název Hraniční politika Přemyslovců a míšeňských Wettinů v 11. – 13. století, je podat stručný nástin vývoje na obou stranách severní a severozápadní hranice českého státu a představit hlavní ohniska svárů, jež čas od času vyústila v nepřátelství mezi oběma vládnoucími dynastiemi. Kapitola je rozdělena na dvě podkapitoly, z nichž první pohlíží na problém z přemyslovské strany a druhá usiluje o velmi stručný nástin historie rodu Wettinů jakožto míšeňských markrabat (a později durynských lantkrabat) a o představení jejich pohraniční aktivity ve světle zájmů opačné strany.

---

²³ Srov. Lenka BOBKOVÁ – Luděk BŘEZINA – Jan ZDICHYNEC: *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008, s. 8, s. 10 – 11.

²⁴ *Codex diplomaticus saxoniae regiae. Erster Hauptteil. I. Band.* Edd. Hubert ERMISCH - Otto POSSE, Leipzig 1882; *Codex diplomaticus saxoniae regiae. Erster Hauptteil. II. Band.* Edd. Hubert ERMISCH - Otto POSSE, Leipzig 1889; *Codex diplomaticus saxoniae regiae. Erster Hauptteil. III. Band.* Edd. Hubert ERMISCH - Otto POSSE, Leipzig 1898.

²⁵ <http://isgv.servftp.org/codex/>

²⁶ *Archivum coronae regni Bohemiae, t. I/I.* Ed. Věnceslav HRUBÝ, Praha 1935.

²⁷ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, t. I.* Ed. Gustav FRIEDRICH, Pragae 1904.

²⁸ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. t. I. (600 – 1253).* Ed. Karel Jaromír ERBEN, Pragae 1855.

Při zpracovávání druhé kapitoly, již jsem nazvala Zabezpečení severní a severozápadní hranice Českého království a rozdělila na tři části, z nichž se každá vztahuje ke konkrétnímu způsobu budování opor panovníkovy moci s ohledem na zaměření bakalářské práce na strategicky důležitý pohraniční region severozápadních a severních Čech, jsem vycházela z druhého dílu edice Archivu Koruny české, již roku 1928 sestavil Rudolf Koss²⁹, a nadále zejména z již výše zmíněné edice *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, z nichž jsem využila především třetí a čtvrtý díl³⁰. Stěžejním zdrojem informací byly zejména svědečné řady, jež mi pomohly učinit si představu o tom, komu byl umožněn přístup do blízkého panovníkova okolí. Při zpracovávání sekce Podpora měst panovníkem jako způsob získání mocenské opory – královské město Ústí nad Labem jako jeden z pilířů panovnické moci v severozápadních Čechách jsem částečně vycházela ze čtvrtého dílu edice *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, sestaveném roku 1962 Jindřichem Šebánkem a Šárkou Duškovou, navazujících na rozsáhlé dílo Gustava Friedricha³¹. Dále jsem využila Čelakovského edice *Codex iuris municipalis regni Bohemiae* a to zejména jejího druhého dílu, v němž jsou shromážděna privilegia královských měst z let 1225 až 1419³². Srovnatelnou pomůckou je pak *Urkundenbuch der Stadt Aussig bis zum Jahre 1526* Adalberta Horčíčky³³. Dále jsem opět těžila z edice *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* a to zejména z jejího třetího a čtvrtého dílu³⁴. Velkým pomocníkem pak byl i Katalog listin a listů archivu města Ústí nad Labem, sestavený Ladislavem Duškem, jenž přehledně mapuje pramennou základnu k dějinám královského města Ústí nad Labem³⁵. Právě co se pramenů k ústeckým dějinám v době vlády Jana Lucemburského týče, je třeba říci, že v originálu se dochovaly pouze dvě listiny, jak je nadále uvedeno v příslušném textu. V první řadě jde o písemnost z 6. května roku 1325 a v druhém případě o právní pořízení z 29. května 1339. Oba originály jsou uloženy v Archivu města Ústí nad Labem³⁶.

---

²⁹ *Archiv české koruny 2. Katalog listin z let 1158 – 1346*. Ed. Rudolf KOSS, Praha 1928.

³⁰ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. t. III. (1311 – 1333)*. Ed. Josef EMLER, Praeae 1890; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. t. IV. (1333 – 1346)*. Ed. Josef EMLER, Praeae 1892.

³¹ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. t. IV/1*. Edd. Šárka DUŠKOVÁ – Jindřich ŠEBÁNEK, Praha 1962.

³² *Codex iuris municipalis regni Bohemiae. t. II*. Ed. Jaromír ČELAKOVSKÝ, Praeae 1895.

³³ *Urkundebuch der Stadt Aussig bis zum Jahre 1526*. (Hgg.) Wenzel HIEKE – Adalbert HORČIČKA, Praeae 1896.

³⁴ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. t. III. (1311 – 1333)*. Ed. Josef EMLER, Praeae 1890; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. t. IV. (1333 – 1346)*. Ed. Josef EMLER, Praha 1892.

³⁵ Ladislav DUŠEK: *Katalog listin a listů archivu města Ústí nad Labem*. Praha 1971.

³⁶ AM I/1; AM I/2.

Poslední kapitola nese název Děčínští Vartemberkové na dvoře Jana Lucemburského a předmětem jejího zájmu je především osobnost Jana z Vartemberka, blízkého přítele a spojence Jindřicha z Lipé. Také v tomto případě došlo k jejímu rozdělení na dvě části. První sekce se snaží stručně postihnout prvotní samostatné kroky příslušníků rodu pánů z Vartemberka na poli vysoké české politiky, v níž vzhledem ke svému původu rozhodně nebyli žádnými nováčky. Druhý oddíl se pak věnuje děčínské větvi Vartemberků, zejména tedy jejímu nejvýznamnějšímu představiteli v raném lucemburském období Janovi z Vartemberka. Při práci jsem především vycházela z druhého, třetího a částečně i čtvrtého dílu edice *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*³⁷. Důležitý zdroj informací pak představuje edice narativních pramenů *Fontes rerum Bohemicarum*, sestavená Josefem Emlerem. Já využívám především čtvrtého dílu³⁸.

Při zpracovávání této bakalářské práce jsem se setkala s velkým množstvím literatury, které bylo možno k tématu použít. Z obecných prací se mi důležitými pomůckami stala díla z pera Josefa Žemličky *Čechy v době knížecí*, *Počátky Čech královských* a *Století posledních Přemyslovců*³⁹. Základ pro počáteční studium představovala literatura úzce zaměřena na lucemburské období. V prvé řadě šlo o monografii Jiřího Spěváčka *Jan Lucemburský a jeho doba* a o čtvrtý díl *Velkých dějin zemí Koruny české*, jehož autorkou je Lenka Bobková⁴⁰. Cenným zdrojem informací pak byla taktéž disertační práce Zdeňka Žaluda *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*, která se kromě dvorské problematiky rovněž blíže věnuje osobnosti tohoto prvního Lucemburka na českém trůně⁴¹. Charakteru Jana Lucemburského, i když spíše z úzce ženského pohledu a v negativním slova smyslu, se dotýká práce Boženy Kopiczkové, věnovaná české královně Elišce Přemyslovně⁴².

Při zpracovávání první kapitoly, vztahující se k pohraniční aktivitě Přemyslovců a míšeňských Wettinů v 11. – 13. století, jsem čerpala jak z prací německých, tak českých autorů. Velký dík pak náleží regionální literatuře. Z německých prací je třeba vyzdvihnout

---

³⁷ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. t. II. (1253 – 1310)*. Ed. Josef EMLER, Prae 1882; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. t. III. (1311 – 1333)*. Ed. Josef EMLER, Praha 1890; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. t. IV. (1333 – 1346)*. Prae 1892.

³⁸ *Fontes rerum Bohemicarum. t. IV*. Ed. Josef EMLER, Praha 1884

³⁹ Josef ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí*, Praha 1997; tentýž: *Počátky Čech královských 1198 – 1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002; tentýž: *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1998.

⁴⁰ Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IVa. 1310 – 1402*. Praha-Litomyšl 2003; Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*. Praha 1994.

⁴¹ Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006.

⁴² Božena KOPIČKOVÁ: *Eliška Přemyslovna. Královna česká 1292 – 1330*. Praha 2008.

rozsáhlé dílo Jörga Roggeho, zabývající se historií rodu Wettinů v období středověku⁴³. Wettinům, avšak s přesahem až do roku 1918, se rovněž věnuje sbírka studií předních německých historiků *Die Herrscher Sachsens. Markgrafen, Kurfürsten, Könige. 1089 – 1918*, již sestavil Frank Lothar Kroll⁴⁴. V neposlední řadě je též třeba připomenout práci Reiner Grobe *Geschichte Sachsens*⁴⁵. Základní přehled o vývoji wettinského panství na Míši pak přináší například práce Lenky Bobkové *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně a dále studie Jiřího Kurky Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce 10. do počátku 14. století*, jež vyšla ve sborníku *Z minulosti Děčína II*⁴⁶. Dějinami Saska se nadále zabývá sborník *Čechy a Sasko v proměnách dějin*, jenž byl výsledkem konference uspořádané na půdě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem v listopadu roku 1992, a velmi stručně Miloš Řezník⁴⁷. K pohraniční aktivitě přemyslovských vládců se pak kromě výše uvedených prací Josefa Žemličky vztahují také monografie Vratislav II. (I.) z pera Vratislava Vaníčka a Václav II. Kateřiny Charvátové⁴⁸.

Hlavním zdrojem poznatků, jichž jsem využila pro účely kapitoly, zabývající se prostředky, jichž bylo možné ze strany krále využít k zabezpečení strategicky důležitých pohraničních regionů, bezpochyby byla Kavkova studie *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, uveřejněná v Českém časopise historickém roku 1990, dále již výše zmíněné práce Lenky Bobkové *Velké dějiny zemí Koruny české IVa a Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně* a rozsáhlé dílo Jiřího Spěváčka *Jan Lucemburský a jeho doba*. Do jisté míry bylo možné využít i Kurkovy studie ze sborníku *Z dějin Děčína II*⁴⁹. Cenným zdrojem informací o jednotlivých rodech, o něž se během svého panování opíral Jan Lucemburský,

---

⁴³ Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*. Ostfildern 2009.

⁴⁴ Franz Lothar KROLL (ed.): *Die Herrscher Sachsens. Markgrafen, Kurfürsten, Könige. 1089 – 1918*. München 2007.

⁴⁵ Reiner GROß: *Geschichte Sachsens*. Leipzig 2001.

⁴⁶ Lenka BOBKOVÁ: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*. Ústí nad Labem 1993; Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*, Ústí nad Labem 1974.

⁴⁷ Kristýna KAISEROVÁ (ed.): *Čechy a Sasko v proměnách dějin*. Ústí nad Labem 1992; Miloš ŘEZNÍK: *Sasko*, Praha 2005.

⁴⁸ Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II. Král český a polský*, Praha 2007; Vratislav VANÍČEK: *Vratislav II. (I.). První český král*, Praha 2004.

⁴⁹ Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IVa. 1310 – 1402*, Praha 2003; též: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993; František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČČH 88, 1990, s. 225 – 251; Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*, Ústí nad Labem 1974; Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*. Praha 1994.

přináší již zmíněná disertační práce Zdeňka Žaluda či monografie Tomáše Velímského, věnovaná rodu pánů z Rýzmburka⁵⁰. Jisté poznatky přinášejí i striktně zaměřené heraldické práce, např. Lexikon české šlechty, České erby či oba díly Velkého erbovníku⁵¹. Během práce na podkapitole, vztahující se k dějinám města Ústí nad Labem, jsem hojně využívala regionální literatury i děl, jež se obecně zaobírala problematikou městského zřízení v Čechách, tedy zejména rozsáhlé práce Františka Hoffmanna Středověké město v Čechách a na Moravě, která po dlouhých sedmnácti letech vyšla roku 2009 v druhém vydání, a práce Jiřího Kejře Vznik městského zřízení v českých zemích⁵². Z regionální literatury je třeba vyzdvihnout rozsáhlé dílo, editované manžely Kaiserovými, Dějiny města Ústí nad Labem, dále práci Kateřiny a Lenky Bobkových Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin, německý příspěvek k dějinám města Ústí nad Labem z pera Franze Josefa Umlaufa a v neposlední řadě taktéž rozsáhlou práci Dějiny města Litoměřic, sestavenou pod patronátem Oldřicha Kotyzy, Jana Smetany a Jindřicha Tomase⁵³.

Při zpracovávání kapitoly, věnující se rodu pánů z Vartenberka, jsem především vycházela ze čtyř základních prací. Nejcenějším zdrojem informací byly studie Ivany Rakové/Čornejové, vycházející v rámci sborníku Z minulosti Děčína a Českolipska a Historická geografie⁵⁴. Pro srovnání bylo dobré využít práce Bertholda Wallenstein-Wartenberga Markvartici – z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců⁵⁵. V neposlední řadě jsem taktéž vycházela z disertační práce Zdeňka Žaluda, o níž již bylo více řečeno výše⁵⁶.

---

⁵⁰ Tomáš VELÍMSKÝ: *Hrabišici: páni z Rýzmburka*, Praha 2002; Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006.

⁵¹ Jan HALADA: *Lexikon české šlechty I – III*, Praha 1992 - 1994; Josef JANÁČEK – Jiří LOUDA: *České erby*, Praha 1974; Milan MYSLIVEČEK: *Velký erbovník I – II. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české*, Praha 2005 – 2006.

⁵² František HOFFMANN: *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009; Jiří KEJŘ: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998.

⁵³ Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem 1999; Vladimír KAISER – Kristýna KAISEROVÁ (ed.): *Dějiny města Ústí nad Labem*, Ústí nad Labem 1995; Oldřich KOTYZA – Jan SMETANA – Jindřich TOMAS: *Dějiny města Litoměřic*. Litoměřice 1997; Franz Josef UMLAUFT: *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, Bayeruth 1960.

⁵⁴ Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356; Ivana RAKOVÁ: *Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka v letech 1281 – 1415*, in: *Historická geografie 18*, Praha 1979, s. 69 – 97.

⁵⁵ Berthold WALLENSTEIN-WARTENBERG: *Markvartici – z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců*, Praha 2000.

⁵⁶ Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006.

K formování představy o geografickém vymezení prostoru mi výrazně dopomohly studie Ivana Vávry, věnující se problematice středověkých cest, dále již výše uvedené práce, zabývající se dějinami Saska, z českých prací jmenovitě například *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně* Lenky Bobkové či Kurkova studie *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*⁵⁷.

---

⁵⁷ Lenka BOBKOVÁ: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993; Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčínska II*, Ústí nad Labem 1974; Ivan VÁVRA: *Srbská cesta*, in: *Historická geografie* 17, Praha 1978, s. 369 – 432; tentýž: *Žitavská cesta*, in: *Historická geografie* 12, Praha 1974, s. 27 – 91.

2. Hraniční politika Přemyslovců a míšeňských Wettinů v 11. – 13. století

2.1. Pohraniční aktivita Přemyslovců v česko-míšeňském prostoru

Po mnoho staletí pronikal pohled českých knížat a králů za hřebeny Krušných hor. Expanze na území míšeňské marky, pozdějšího míšeňského markrabství, byla důležitým pilířem zahraniční politiky již za knížete a pozdějšího krále Vratislava II. (I.), jenž období své vlády spojil s podporou římského krále a posléze i císaře Jindřicha IV. Po jeho boku, nikoliv nezištně, bojoval proti císařovým nepřítelům a dosáhl četných politických úspěchů, jejichž vrcholem byl získání královského titulu, pro knížata z rodu Přemyslovců prvního ocenění tohoto druhu⁵⁸.

Vratislavovo úsilí bylo bezpochyby motivováno i slibem četných územních zisků. V 70. letech 11. století se Jindřich IV., pokoušející se o prosazení své přímé kontroly nad oblastmi Altenburg, Leisnig, Budyšin a Zhořelec, dostal do konfliktu se stávajícími míšeňskými správci – výmarsko-olramündskými hrabaty, pozdějšími brunšvickými vévody, kteří se Míšeňska ujali po vymření rodu Ekkerhardingů, jež zde vládli od konce 10. století⁵⁹. Spor vyvrcholil roku 1075 vpádem císařských vojsk do Míšeň a dobytím stejnojmenného hradu. Jindřich IV. měl k dispozici početné české oddíly – jejich přítomnost nebyla jistě neúčinná a Vratislav II. byl za tento projev přátelství vůči císaři odměněn právě získanou Míšní. Nedržel ji však příliš dlouho – nepřítelé císaře nebyli zdaleka poraženi a české vojsko muselo srdce míšeňské marky opustit. Přesto se český kníže myšlenky na získání Míšeň nevzdal a za tímto účelem v letech 1075 – 1088 podnikl několik výprav⁶⁰. Nedosáhl sice realizace svého hlavního záměru, protože Míšní byl nakonec ze strany císaře roku 1089

---

⁵⁸ K Vratislavovi II. (I.) viz Vratislav VANÍČEK: *Vratislav II. (I.)*. První český král, Praha 2004.

⁵⁹ Srov. Reiner GROß: *Geschichte Sachsens*, Leipzig 2001, s. 16; viz Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 25; z českých autorů pak velmi stručně Miloš ŘEZNÍK: *Sasko*. Praha 2005, s. 19.

⁶⁰ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459*, in: *Čechy a Sasko v proměnách dějin*, Ústí nad Labem 1992, s. 49 – 63, s. 50; srov. též Reiner GROß: *Geschichte Sachsens*, Leipzig 2001, s. 17; srov. též Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 9; též viz Miloš ŘEZNÍK: *Sasko*, Praha 2005, s. 19; k Vratislavově míšeňské politice viz Vratislav VANÍČEK: *Vratislav II. (I.)*, Praha 2004, s. 206 – 224; viz též Josef ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí*, Praha 1997, s. 100, s. 109.

obleněn stávající dolnolůžický markrabě Jindřich z Eilenburgu⁶¹, ale podařilo se mu alespoň ovládnout Donínsko⁶².

Výsledkem Vratislavovy expanze nebyla pouze svrchovanost nad Donínkem, ale i zisk Budyšínska, jehož držbu mu Jindřich IV. oficiálně potvrdil listinou z roku 1076⁶³. Tato nově nabytá území se sice brzy stala věnem Vratislavovy dcery Judity, která je přinesla do manželství s Wiprechtem z Groitzsche, český král si však nad nimi stále udržoval kontrolu a to až do roku 1144, kdy je v době nástupnických sporů mezi Přemyslovci ovládli Wettini⁶⁴. Držba Budyšínska a Donínska byla římským králem Konrádem III. následně potvrzena Konrádovi z Wettinu⁶⁵. Teprve po jeho smrti přešla svrchovanost nad Budyšínskem v důsledku dělení markraběcího majetku znovu na českého krále, tentokrát na Vladislava II. (I.), který si navrácení této části Horní Lužice musel vybojovat silou⁶⁶.

Poněkud odlišný byl vývoj vazby mezi českým státem a Donínkem. Jak již bylo řečeno, Donínsko, součást provincie Nížensko neboli Gau Nisani⁶⁷, bylo uznáno jako država míšeňských markrabat⁶⁸, kteří nejenže značně upevnili postavení na svých statcích, ba dokonce se úspěšně pokoušeli o jejich rozšíření⁶⁹. Nebyly prvním ani posledním rodem v říši, který výrazně posílil své postavení a pokoušel se o zcela samostatnou, na centrální moci nezávislou politiku, jež se nutně musela dostat do střetu se zájmy římských králů a císařů, kteří pouze neradi sledovali ztrátu svého vlivu v těchto oblastech. Z tohoto důvodu začali

---

⁶¹ Jindřich z Eilenburgu své postavení míšeňského markraběte legitimizoval sňatkem se sestrou zesnulého Ekberta II. Getrudou z Braunschweigu; k Jindřichovi z Eilenburgu a počátcích wettinského panství v Míšeňsku viz Reiner GROß: *Geschichte Sachsens*, Leipzig 2001, s. 17; taktéž viz Frank Lothar KROLL (hg.): *Die Herrscher Sachsens. Markgrafen, Kurfürsten, Könige. 1089 – 1918*, München 2007, s. 15; viz též Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 13, s. 29 – 30.

⁶² Viz Lenka BOBKOVÁ: *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459*, in: Čechy a Sasko v proměnách dějin, Ústí nad Labem 1992, s. 49 – 63, s. 50; viz též Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: Z minulosti Děčínska II, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 10.

⁶³ RBM I., č. 158, str. 68.

⁶⁴ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459*, in: Čechy a Sasko v proměnách dějin, Ústí nad Labem 1992, s. 49 – 63, s. 50, viz též Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: Z minulosti Děčínska II, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 10 – 11.

⁶⁵ CDSR II/1, č. 48, s. 50 – 51.

⁶⁶ CDB I, č. 210, s. 197 – 198.

⁶⁷ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459*, in: Čechy a Sasko v proměnách dějin, Ústí nad Labem 1992, s. 49 – 63, s. 50; viz též Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: Z minulosti Děčínska II, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 7; srov. Josef ŽEMLIČKA: *Počátky Čech královských. 1197 – 1253*, Praha 2002, s. 191.

⁶⁸ CDSR II/1, č. 48, s. 50 – 51.

⁶⁹ Viz Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 13 – 14.

úmyslně nabourávat proces scelování wettinských majetkových držav, což samozřejmě nebyl pouze případ Wettinů⁷⁰.

Jistým prostředkem bylo ustanovení ministeriálské správy v Chebsku, Vogtlandu a Pliseňsku či obnovení říšských purkrabství na některých územích. To byl právě případ Donínska, kde se purkrabími stali páni z Röthy⁷¹. Kromě této trhliny byly uměle vytvořeny další, narušující souvislou linii wettinských držav, z nichž se postupem času zformovala téměř autonomní politická střediska⁷². Ta se s úpadkem moci římských králů buď částečně udržela, nebo se ve 13. a 14. století stala součástí větších mocenských celků.

Součástí českého panství se Donínsko a Budyšínsko prokazatelně znovu staly za panování Přemysla Otakara I., jak dokládá listina císaře Friedricha II. Štaufského z roku 1212, na základě které měla být českému králi navracena všechna zcizená území⁷³. Zřejmě již Přemysl Otakar započal v labském údolí s budováním hradu Königstein⁷⁴, jenž měl být vedle dalších hradů oporou české moci ve středolabské oblasti na opačné straně hranice, písemně doložen je však až za vlády Václava I. listinou z roku 1241⁷⁵, jíž český král stanovuje hraniční linii českého státu s ohledem na pevnější začlenění Budyšínska, kde některé statky drželo míšeňské biskupství⁷⁶. Předmětem zájmu míšeňského biskupa byla především oblast Záhvozdu⁷⁷, které zde Václav I. označuje jako součást českého státu a stanovuje konkrétní hraniční bod – řeku Kamenicu neboli dnešní Kemmlitz. Listina taktéž vymezuje rozsah

---

⁷⁰ Např. viz Lenka BOBKOVÁ: *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459*, in: *Čechy a Sasko v proměnách dějin*, Ústí nad Labem 1992, s. 49 – 63, s. 50.

⁷¹ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459*, in: *Čechy a Sasko v proměnách dějin*, Ústí nad Labem 1992, s. 49 – 63, s. 50; srov. též Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčínska II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 11; k počátkům ministeriálské správy např. viz Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 40.

⁷² Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459*, in: *Čechy a Sasko v proměnách dějin*, Ústí nad Labem 1992, s. 49 – 63, s. 50.

⁷³ CDB II, č. 96, s. 92; srov. např. Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčínska II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 12; srov. též Josef ŽEMLIČKA: *Počátky Čech královských 1198 – 1253*, Praha 2002, s. 108.

⁷⁴ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459*, in: *Čechy a Sasko v proměnách dějin*, Ústí nad Labem 1992, s. 49 – 63, s. 50 – 51; Josef Žemlička klade počátky stavby Königsteinu až do doby vlády Václava I.: srov. Josef ŽEMLIČKA: *Počátky Čech královských 1198 – 1253*, Praha 2002, s. 192.

⁷⁵ CDLS I, č. 38, s. 59 – 65.

⁷⁶ Viz Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčínska II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 12 – 13; srov. Josef ŽEMLIČKA: *Počátky Čech královských 1198 – 1253*, Praha 2002, s. 463.

⁷⁷ Tento termín používá namísto dříve užívaného Záhvozdi Vojtěch Belling: Vojtěch BELLING: *Vývoj a postavení tzv. provincie Záhvozdi v raně středověkých Čechách*, in: MHB 9, Praha 2003, s. 7 – 24.

hradských okruhů, o nichž podobně jako o Záhvozdu hovoří jako o vnitřních hranicích království⁷⁸.

Přemysl Otakar II. své expanzivní plány na rozdíl od svých předchůdců směřoval především jižním směrem, a tak do míšeňských záležitostí s ohledem na možný nárok míšeňského markraběte na babenberské dědictví příliš nezasahoval. Aby eliminoval možnost komplikací, jež mu mohli způsobit wettinští sousedé, konkrétně markrabě Jindřich III. Jasný, jenž byl s Babenberky spřízněn přes svou první manželku Konstancii⁷⁹, dceru Leopolda VI. a sestru Markéty, od roku 1251 první Přemyslovy ženy, udržoval s Wettiny spíše přátelské vztahy, a to i přes počáteční nevraživost, kterou v míšeňském markraběti musela nutně vzbudit aktivita přemyslovských panovníků v oblasti Pliseňska a částečně i Vogtlandu, což do jisté míry dokládá vzájemná dohoda mezi Jindřichem Jasným, toho času již Přemyslovým švagrem, a fojty z Weidy, Plavna a Gery, uzavřená roku 1254 v Grimmě a namířená proti zásahům zvenčí zejména v souvislosti s potencionálními expanzivními zájmy českého krále⁸⁰. Mezi oběma stranami došlo zřejmě nedlouho poté k narovnání, zpečetěném převodem krušnohorských panství Sayda (Zavidov), Boršov (Boršensštejn) a Rechenberg na míšeňského markraběte. Jednalo se zřejmě o odměnu za to, že Jindřich Jasný nebude zasahovat do Přemyslových aktivit v rakouských zemích⁸¹.

Přemyslův nástupce Václav II. svou zahraniční politiku v míšeňském prostoru založil především na diplomacii – dokázal chladně využít rozporů mezi jednotlivými příslušníky rodu Wettinů, kteří se dostali do konfliktu ohledně dědictví po smrti markraběte Jindřicha Jasného⁸². Významným diplomatickým úspěchem byla bezpochyby dohoda s jedním z Jindřichových synů – s Friedrichem/Bedřichem Clemem, jenž se narodil z Jindřichova

---

⁷⁸ Srov. Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 13.

⁷⁹ Viz genealogická tabulka in: Josef ŽEMLIČKA: *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1998, s. 100; dále viz Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 14; Přemyslova sestra Anežka se stala druhou ženou Jindřicha Jasného, ke sňatku Přemyslovny s míšeňským markrabětem viz Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 60, srov. Josef ŽEMLIČKA: *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1998, s. 152.

⁸⁰ Srov. např. Lenka BOBKOVÁ: *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459*, in: *Čechy a Sasko v proměnách dějin*. Ústí nad Labem 1992, s. 49 – 63, s. 51, pozn. č. 10; tatáž in: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 24 – 25.

⁸¹ Viz Kurka, Jiří: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 14; viz August SEDLÁČEK: *Místopisný slovník historický království českého*, Praha 1998, s. 49, s. 760, s. 1008; dále zejm. viz Tomáš VELÍMSKÝ: *Hrabišici: páni z Rýzmburka*. Praha 2002, s. 96 – 100.

⁸² K dědické při, jejím příčinám a průběhu zejména viz Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 69 – 71, s. 81 – 89.

třetího manželství s Eliškou z Maltic, a který s Václavem v Praze 6. února 1289 uzavřel pro českého krále velmi výhodnou smlouvu⁸³.

Dohodě bylo požehnáno ze strany Václavova tchána, římského krále Rudolfa Habsburského, přesto nikdy nevstoupila v platnost, neboť Friedrich/Bedřich Clem ustoupil tlaku svých příbuzných. Václav II. měl na jejím základě výměnou za Friedrichovu podporu v dědickém sporu obdržet město Drážďany, město a hrad Pirna, hrad Dohna, Scharfenberg, panství Sayda (Závidov), Boršov, postoupená Míšni Přemyslem Otakarem II., dále Tharandt, Frauenstein, Tiefenau, Radeberg, Liebethal, Sachsenberg, a v nespolední řadě taktéž práva k Osterlandu a Dolní Lužici.⁸⁴ Na oplátku měl Friedrich/Bedřich Clem obdržet statky ve východních Čechách, jež původně patřily Záviši z Falkenštejna⁸⁵.

I přes tento nezdar se Václav II. pokoušel najít jiný způsob, jak realizovat své záměry v Míšeňsku. Usiloval především o opětovné získání Donínska, měl velký zájem o Pirnu a také o navrácení panství Sayda a Boršov (Boršensštejn) v podhůří Krušných hor. Vzhledem ke krizi, jakou wettinská moc v důsledku rodových sporů procházela, bylo reálné uvažovat i o zisku samotné Míšně. V tomto ohledu si Václav II. domněle zajistil podporu Adolfa Nasavského, protikandidáta Albrechta Habsburského na královskou korunu v říši, s nímž roku 1292 mimo jiné taktéž uzavřel dohodu o sňatku své dcery Anežky s Adolfovým synem Ruprechtem⁸⁶. Římský král však postupem času začal o Míšni a obecně o oblastech, jichž se

---

⁸³ ACRB I/1, č. 33, s. 52 – 58, č. 35, s. 59 – 60; srov. Robert ANTONÍN: *Zahraniční politika krále Václava II. v letech 1283 – 1300*, Brno 2009, s. 88 – 89; dále srov. Lenka BOBKOVÁ: *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459*, in: *Čechy a Sasko v proměnách dějin*, Ústí nad Labem 1992, s. 49 – 63, s. 51; srov. též Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II. Král český a polský*. Praha 2007, s. 105; srov. též Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*. Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 15; dále srov. Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 69; srov. též Josef ŽEMLIČKA: *Století posledních Přemyslovců*. Praha 1998, s. 232.

⁸⁴ Srov. Robert ANTONÍN: *Zahraniční politika krále Václava II. v letech 1283 – 1300*, Brno 2009, s. 88 – 89, pozn. č. 252; srov. též Lenka BOBKOVÁ: *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459*, in: *Čechy a Sasko v proměnách dějin*, Ústí nad Labem 1992, s. 49 – 63, s. 51; srov. též Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II.* Praha 2007, s. 105 – 106; Jiří Kurka zastával názor, že oblast Donínska byla součástí věna dcery Václava I. Anežky, jež se provdala za Jindřicha Jasného, srov. Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 14 – 15.

⁸⁵ Viz Robert ANTONÍN: *Zahraniční politika krále Václava II. v letech 1283 – 1300*, Brno 2009, s. 88 – 89; viz též Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II.* Praha 2007, s. 106; srov. Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 15.

⁸⁶ Srov. Robert ANTONÍN: *Zahraniční politika krále Václava II. v letech 1283 – 1300*. Brno 2009, s. 179 – 181; srov. též Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II.* Praha 2007, s. 139 – 140; srov. též Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 16; srov. také Josef ŽEMLIČKA: *Století posledních přemyslovců*, Praha 1998, s. 239 – 240.

týkala pře mezi wettinskými dědici, uvažovat pro sebe, neboť pocházel z poměrně chudého rodu a nyní zde vyvstávala lákavá příležitost zajistit svým potomkům solidní majetkovou základnu. Po smrti Fridricha Tuta a po neúspěšné realizaci dohody, jíž Adolf Nasavský uzavřel s Tutovým strýcem durynským lantkrabětem Albrechtem, byla Míšeň prohlášena za uvolněné říšské léno a následně obsazena vojskem římského krále⁸⁷.

Některé z Václavových plánů ale naplnění přeci jen došly. Město a hrad Pirna získal roku 1293 koupí od míšeňského biskupa Bernarda z Kamence⁸⁸ a se souhlasem Albrechta Habsburského, jenž na římském trůně roku 1298 nahradil Adolfa Nasavského, se toto území stalo součástí českého státu⁸⁹. Český panovník se taktéž úspěšně zmocnil podkrušnohorských panství Sayda (Závidov) a Boršov (Boršeneštein), jež byly součástí dědictví Fridricha Tuta a které Václav II. nakonec zpětně odkoupil od Tutovy vdovy⁹⁰. Díky podpoře, kterou věnoval Albrechtu Habsburskému, se dočkal vytouženého vlivu nad Míšní, když krátce po korunovaci nového římského krále obdržel titul říšského vikáře, zahrnující nejen kontrolu nad Míšeňskem, ale i nad Osterlandem a Plíseňskem⁹¹. Český král se však ze své odměny netěšil dlouho. Jakmile bylo Albrechtovo postavení jisté, prohlásil oblast míšeňského markrabství a durynského lankrabství za odumřelá říšská léna, čímž zcela opomenul jakékoliv nároky legitimních dědiců⁹².

Za těchto okolností muselo nutně dojít k ochlazení vztahu mezi oběma panovníky. Český král se soustředil především na polské a uherské záležitosti, svých práv k územím v Míšeňsku se však dlouho nehodlal vzdát. Nakonec však přeci jen musel ustoupit, neboť spory, jež vyústily roku 1304 ve válku, značně oslabily jak Václava II., tak České království. Za těchto okolností vyšel již vážně nemocný český král svému protivníkovi vstříc tím, že se vzdal všech nároků na Chebsko, Plíseňsko a v neposlední řadě také především na Míšeňsko⁹³.

---

⁸⁷Srov. Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II.* Praha 2007, s. 140 – 141, s. 146; srov. též Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 16; srov. také Josef ŽEMLIČKA: *Století posledních přemyslovců*. Praha 1998, s. 239.

⁸⁸ACRB I/1, č. 55, s. 87.

⁸⁹Srov. Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II.* Praha 2007, s. 167; srov. též Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*, 1974, s. 7 – 25, s. 16 – 17.

⁹⁰Srov. Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*. Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 15.

⁹¹RBM II, č. 1815, s. 780; srov. Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II.* Praha 2007, s. 167.

⁹²Srov. Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II.* Praha 2007, s. 167.

⁹³Srov. Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II.* Praha 2007, s. 213; viz Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 17.

Důležitým úspěchem expanzivní politiky Václava II. bylo bezpochyby opětovné ovládnutí Donínska a zajištění kontroly nad Drážďanami. Tyto državy však nezůstaly ve spojení s českým státem dlouho, protože se po vymření Přemyslovců opět stávají součástí panství míšeňských Wettinů, kteří vítězstvím nad římským králem u Lucky roku 1307 učiní definitivní tečku nad roky dědických sporů. Nyní se karta obrací a tentokrát to budou míšenská markrabata, která budou těžit z kritické situace českého státu⁹⁴.

2.2. Pohraniční aktivita míšeňských Wettinů. Stručná historie rodu míšeňských markrabat

Původně dolnolužická markrabata z rodu Wettinů⁹⁵, jejichž majetková základna se prostírala v okolí hradu Wettin, ovládajícím oblast povodí řek Sáhy a Dolní Muldy, se správy Míšeňska ujala roku 1089 z rozhodnutí římského císaře Jindřicha IV. a to k velké nelibosti českého krále Vratislava II. (I.), který se o Míšeň nesčetněkrát sám ucházel, o čemž svědčí několik válečných výprav, z nichž však žádná nedosáhla výraznějšího a trvalejšího úspěchu⁹⁶. Je zřejmé, že první míšeňský markrabě Jindřich z Eilenburgu stejně jako český kníže a pozdější král Vratislav prokázal římskému císaři věrné služby v jeho zápasu s říšskými nepřáteli a zatímco Vratislav Jindřich IV. roku 1085 pozvedl udělením královského titulu (dál ho pravděpodobně posilovat nechtěl – vzpomeňme, že Vratislav již k roku 1075 získal Budyšínsko), v Míšeňsku dal přednost právě dolnolužickým Wettinům, od nichž snad očekával větší oddanost a především zajištění kontroly ve střední části říše (připomeňme, že Jindřichovo postavení značně zkomplikoval zápas s nepřáteli v říši během boje o investituru)⁹⁷.

⁹⁴ Viz Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčínska II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 16 – 17.

⁹⁵ Dolní Lužice byla římským králem Jindřichem III. po vymření Ekkerhardingů roku 1046 udělena Dedovi II., synovi Děťřicha II. Jeho postavení ve Východní marce, která se opětovně vytvořila spojením hrabství Eilenburg a Dolní Lužice, bylo upevněno mimo jiné i díky manželství s dcerou Dětmara II., původního vládce marky, Odou, která byla zároveň vdovou po Wilhelmovi III. z rodu Weimar-Orlamünde. Její syn od roku 1046 držel z vůle římského krále Míšeňské markrabství: srov. Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 19.

⁹⁶ Viz Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčínska II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 9 – 10; srov. Miloš ŘEZNÍK: *Sasko*, Praha 2005, s. 18 – 19, s. 24; k Vratislavově osobě a k jeho zájmu o Míšeňsko viz Vratislav VANÍČEK: *Vratislav II. (I.)*, Praha 2004, s. 206 – 224.

⁹⁷ Jindřich z Eilenburgu byl synem Deda II. a jeho druhé manželky Adély, taktéž vdovy, tentokrát po Ottovi z Weimar-Orlamünde; k osobě Jindřicha z Eilenburgu a k počátkům wettinského panství na Míšni viz Reiner GROß: *Geschichte Sachsens*, Leipzig 2001, s. 17; viz též Frank Lothar KROLL

Mezi první významné představitele rodu bezpochyby patřil Konrád z Wettinu (1123 – 1157), který se jako jeden z prvních Wettinů zasloužil o výrazné rozšíření rodové moci. Počátky jeho vlády v Míšeňsku však vůbec nebyly snadné. Příčinou byl zejména střet územní politiky míšeňských markrabat, jejímž základním pilířem bylo postupné spojování rodových držav, se záměry římského císaře Jindřicha V., který stejně jako jeho otec usiloval o upevnění královské moci nejen v této části říše⁹⁸.

Po smrti Konrádova bratrance Jindřicha II. a bratra Deda IV. se ctižádostivý Wettinec sice stal hlavou rodu, ale cesta k získání rodového dědictví byla teprve na počátku. Jindřich V. využil situace a Míšeň prohlásil za uvolněné říšské léno, jež pak následně společně s oblastí Východní marky udělil svému věrnému spojenci Wiprechtovi z Groitzsche⁹⁹. V držení hrabat z Groitzsche od roku 1084 nalezneme taktéž Budyšínsko, které rod získal Wiprechtovým sňatkem s dcerou Vratislava II. (I.) Juditou¹⁰⁰.

Wiprecht z Groitzsche se však míšeňským a dolnolůžickým markrabětem stal pouze formálně, neboť mu odpor saské šlechty znemožnil dosáhnout faktické vlády nad těmito regiony, navíc mu taktéž scházel čas, neboť již roku 1124 zemřel¹⁰¹. Je třeba říci, že Wettinům značně dopomohla i změna na římském trůně, protože novým římským králem byl roku 1125 zvolen Lothar ze Süpplingenburgu (Lothar III.), který držbu Míšeňska Konrádovi posléze potvrdil. K roku 1143 pak Konráda z Wettinu nalezneme taktéž jako držitele Gau Nisani a Budyšínska, území, jež původně patřila hrabatům z Groitzsche¹⁰².

Po Konrádově smrti došlo k rozdělení majetku mezi všechny právoplatné dědice – dělení statků bylo v případě Wettinů běžně uplatňovanou praxí¹⁰³, jež však rodu do budoucna způsobila mnoho problémů, nehledě na to, že úsilí míšeňských markrabat o spojení rodového

---

(hg.): *Die Herrscher Sachsens. Markgrafen, Kurfürsten, Könige. 1089 – 1918*, München 2007, s. 15; dále viz Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 13, s. 19, s. 29 – 30.

⁹⁸ Srov. Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčínska II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 9 – 10; viz Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 32 – 37.

⁹⁹ Srov. Reiner GROß: *Geschichte Sachsens*, Leipzig 2001, s. 18; srov. též Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 32.

¹⁰⁰ Srov. Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčínska II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 11; srov. též Josef ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí*, Praha 1997, s. 105.

¹⁰¹ Srov. též Josef ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí*, Praha 1997, s. 138 – 139.

¹⁰² CDSR II-1, č. 48, s. 50 – 51; srov. Reiner GROß: *Geschichte Sachsens*, Leipzig 2001, s. 18; srov. též Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčínska II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 11; srov. též Rogge, Jörg: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 33.

¹⁰³ Viz Reiner GROß: *Geschichte Sachsens*, Leipzig 2001, s. 18; viz též Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 37.

majetku tímto přišlo zcela vniveč. Nebylo možné vyvarovat se konfliktů mezi zástupci jednotlivých rodových větví, uplatňujících své dědické nároky, což postavení dynastie přirozeně silně poškozovalo a oslabovalo. Situace dokázali obratně využívat římští králové a císaři, kteří rodový majetek považovali především za vlastnictví říše a podle toho s ním také zacházeli¹⁰⁴.

K prvnímu výraznému ohrožení pozice Wettinů v Míšeňsku došlo v 90. letech 12. století a posléze v druhé polovině 13. století – v obou případech byla Míšeň prohlášena za odumřelé říšské léno¹⁰⁵. Narušení moci míšeňských markrabat s sebou vždy rychle přineslo reakci jejich sousedů či leníků a značně povzbudilo buď jejich úsilí o územní zisky na úkor markrabství, nebo pokusy o vymanění ze závislosti na Míšni. To byl i případ Durynska, jenž bylo s Míšeňskem spojeno rozhodnutím císaře Friedricha II. roku 1247 po smrti bezdětného durynského lantkraběte Jindřicha Raspeho, či vogtlandských fojtů¹⁰⁶. Během prvního dynastického konfliktu byla Míšeň roku 1194 na císařův popud potrestána vyplněním, jehož se účastnil i český kníže a pražský biskup Jindřich Břetislav¹⁰⁷. Druhé rodové krize pak ve snaze upevnit moc českého krále na opačné straně Krušných hor obratně využíval Václav II.¹⁰⁸

Roku 1198 se moci v míšeňském markrabství ujal Dietrich/Dětrich, jenž po návratu z již druhé křížové výpravy, již byl účastníkem, obratně využil nastalého boje o římský královský trůn a Míšeňsko se jednoduše zmocnil jako svého právoplatného dědictví, o něž byl roku 1195 připraven římským králem Jindřichem VI. Převzetí moci by se nemohlo uskutečnit, kdyby Dietrich/Dětrich neměl podporu svého tchána, durynského lantkraběte Heřmana I., a kdyby se za něj nepostavili domácí šlechtičtí předáci. Počátky jeho vlády pak především charakterizuje

---

¹⁰⁴ Např. viz Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 37.

¹⁰⁵ V prvním případě šlo o dynastický konflikt po smrti míšeňského markraběte Otty mezi jeho syny Albrechtem a Dietrichem – Míšeňsko se však odumřelým lénem stalo až po smrti staršího z bratrů Albrechta; v druhém případě o dědickou při po smrti Jindřicha Jasného; viz Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II.* Praha 2007, s. 140 – 141, s. 146, s. 167; viz též Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčínska II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 16; viz Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 44 – 47, s. 69 – 71, s. 81 – 89; viz též Miloš ŘEZŇÍK: *Sasko*, Praha 2005, s. 27 – 29; viz také Josef ŽEMLIČKA: *Století posledních přemyslovců*, Praha 1998, s. 239.

¹⁰⁶ K fojtům blíže viz Lenka BOBKOVÁ: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 26 – 28.

¹⁰⁷ Srov. Josef ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí*, Praha 1997, s. 371.

¹⁰⁸ Viz Robert ANTONÍN: *Zahraniční politika krále Václava II. v letech 1283 – 1300*, Brno 2009, s. 88 – 89, s. 179 – 181; viz též Lenka BOBKOVÁ: *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459*, in: *Čechy a Sasko v proměnách dějin*, Ústí nad Labem 1992, s. 49 – 63, s. 51; viz též Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II.* Praha 2007, s. 105 – 106, s. 139 – 140, s. 167.

snaha o spojení rozchváceného rodového majetku, takže poměrně brzy dosáhl upevnění rodové moci v celém Míšeňsku¹⁰⁹.

Děťrichovo relativně pokojné panování bylo výsledkem udržování dobrých vztahů s míšeňskými sousedy, mezi nimi pak zejména s českým státem. Jeho sestra Adléta se stala první manželkou Přemysla Otakara I., s nímž se sblížila během jeho pobytu na míšeňském dvoře. Syn Vladislava II. (I.) se tehdy ještě nepyšnil ani knížecím titulem, neboť v Čechách vládli jeho příbuzní a on byl nucen čekat na svou příležitost ve vyhnanství¹¹⁰. K ochlazení vztahů nutně muselo dojít, když vešel ve známost Přemyslův úmysl zapudit Adlétu a oženit se s Konstancí Uherskou. Nešlo pouze o vyhnání první manželky, ale i potomků, kteří z tohoto manželství vzešli, mezi nimi i prvorozeného syna českého panovníka Vratislava. Vratislav byl bohužel předurčen k tomu, aby se stal nebezpečnou figurkou na šachovnici svých míšeňských ochránců a Přemysl, jemuž Konstancie zanedlouho porodila syna stejného jména, si byl této skutečnosti vědom¹¹¹. Děťrich proti svému švagrovi vystupoval, jak se jen dalo, a po jeho smrti nic nenasvědčovalo tomu, že by se kurs wettinské politiky vůči českému králi obrátil jiným směrem.

Děťrichův dědic Jindřich (Jindřich III., zvaný Jasný) nemohl po otcově smrti roku 1221 nastoupit k vládě, neboť mu byly pouhé tři roky. Regentství převzal Jindřichův strýc a bratr jeho matky Jutty, durynský lantkrabě Ludvík IV. Míšeňská markraběnka se na regentské vládě svého bratra zprvu taktéž podílela, protože se obávala, že by mohl svého nynějšího postavení využít k vlastnímu prospěchu, zejména k rozšíření durynské moci. Jelikož se však bez bratrova svolení roku 1223 znovu provdala za hraběte z Hennebergu, ztratila poslední zbytky svého vlivu na dění v Míšeňsku. Přesto se však nevzdala titulu míšeňské markraběnky a byla odhodlaná bojovat i o kontrolu nad svým nezletilým synem¹¹².

Samostatnou vládu Jindřich převzal ve svých dvanácti letech, tedy roku 1230. Jeho první manželkou se o čtyři léta později stala Konstancie Rakouská, pocházející z rodu Babenberků. Z prvního Jindřichova manželství vzešli dva synové – Albrecht (v literatuře zvaný Nezdárný) a Děťrich. Po brzké smrti Konstancie roku 1243 se znovu otevřela debata o možnostech dalšího Jindřichova sňatku, do níž razantně zasáhl český král Václav I., jenž míšeňskému

---

¹⁰⁹ Srov. Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 49.

¹¹⁰ Přemysl zde pobýval u příbuzných, neboť jeho neteř Žofie, Bedřichova dcera, se stala manželkou míšeňského markraběte Albrechta: srov. Josef ŽEMLIČKA: *Počátky Čech královských 1198 – 1253*, Praha 2002, s. 94 – 95; srov. tentýž: *Přemysl Otakar I.* Praha 1990, s. 60.

¹¹¹ Viz Josef ŽEMLIČKA: *Počátky Čech královských 1198 – 1253*, Praha 2002, s. 94 – 95; viz tentýž: *Přemysl Otakar I.* Praha 1990, s. 90 – 93; viz tentýž: *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1998, s. 37.

¹¹² Srov. Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 59.

markraběti nabídl ruku své dcery Anežky. Skrze Přemyslovnu tedy došlo k opětovnému dynastickému sblížení obou vládnoucích rodů, které bylo prvním krokem na cestě k oboustranně smířlivějšímu vystupování¹¹³.

Brzkým dokladem obratu ve vzájemných vztazích bezpochyby byla Jindřichova podpora Václava I. během konfliktu se synem Přemyslem¹¹⁴. Jak si pak tedy vykládat krok, k němuž míšeňský markrabě a od roku 1248 taktéž durynský lantkrabě přistoupil v Grimmě roku 1254, kde došlo k uzavření vzájemné dohody s fojty z Weidy, Gery a Plavna. Šlo o obrannou alianci, jež byla namířena proti vnějším zásahům do oblasti Plíseňska, v němž se počínaly střetávat zájmy Wettinů a Přemyslovců, a která byla zřejmě bezprostřední reakcí na expanzivní aktivity českých panovníků obecně v prostoru česko-míšeňského pomezí. O tomto aktu bychom spíše než jako o vypovědění nepřátelství měli hovořit jako o obranném kroku, o varování, kterým míšeňský markrabě zdůrazňoval své zájmy v oblasti, jež sousedila s wettinským panstvím a kterou si Jindřich pozvolna podřizoval cílenou sňatkovou politikou¹¹⁵. Vzhledem k soustředění pozornosti českého krále Přemysla Otakara II. na řešení otázky babenberského dědictví je pak nutné mít na paměti, že český král stěží potřeboval konflikt s míšeňským markrabstvím, jenž by pak nutně vyvolal jeho zásahy do Přemyslových rakouských aktivit, neboť Jindřich Jasný byl stejně jako český panovník manželem dcery Leopolda VI. Babenberského¹¹⁶.

Po bitvě na Moravském poli se dvůr Jindřicha Jasného stal na nějakou dobu místem pobytu Přemyslova syna Václava, který z rozhodnutí svého poručníka Oty Braniborského prodléval taktéž v Žitavě či na Otově oblíbeném hradě Špandavě¹¹⁷. Jindřich Jasný samozřejmě nemohl tušit, jaké důsledky bude mít rozdělení majetku, provedené již roku 1263 za účelem zabránění propuknutí případného dědického konfliktu, a že jeho synovec Václav této druhé wettinské krize využije ku prospěchu Českého království.

---

¹¹³ Srov. Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčínska II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 14; dále srov. Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 60.

¹¹⁴ Viz Josef ŽEMLIČKA: *Počátky Čech královských*, Praha 2002, s. 172.

¹¹⁵ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 26 – 28; srov. též Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčínska II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 14.

¹¹⁶ Jindřich Jasný byl k neutralitě motivován odstoupením četných panství na saské straně Krušných hor, o čemž jsem se zmínila již výše v souvislosti s pohraniční aktivitou Přemyslovců na česko-míšeňské hranici, viz Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčínska II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 14.

¹¹⁷ Viz Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II*, Praha 2007, s. 53 – 60; viz též Josef ŽEMLIČKA: *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1998, s. 211 – 212.

Roku 1288 Jindřich Jasný zemřel a veškeré úspěchy, jichž během své dlouhé vlády dosáhl, se rozplynuly do prázdna v důsledku rozsáhlé dědické pře, která propukla i přes Jindřichovu snahu zabránit potencionálním třenicím kvůli majetku rozdělením rodových držav mezi své potomky roku 1263¹¹⁸.

. Nejstarší Jindřichův syn Albrecht obdržel otcovým rozhodnutím Durynsko, Albrechtův mladší bratr Dětrich získal landsberské markrabství a nejmladší z potomků Friedrich/Bedřich, zvaný Clem nebo také Drážďanský, se pak musel spokojit s Drážďany a jejich přilehlým okolím, Tharandtem, Radeburgem a některými statky v Donínsku¹¹⁹. Až do své smrti zůstala přímá vláda v Míšeňsku a nad državami Plíseňsku a Osterlandu v rukách markraběte Jindřicha. První dělení však Jindřichovy potomky neuspokojilo a téměř ihned se mezi nimi rozpoutal boj, který se přirozeně vyhroutil po otcově skonu roku 1288, kdy se do něj zapojili také Jindřichovi vnukové, Albrechtův syn Friedrich I. (zvaný Bojovný či taktéž Pokousaný), jenž se měl z dědečkovy vůle stát míšeňským markrabětem, a Dětrichův dědic Friedrich Tuto, který však již roku 1291 zemřel, navíc bez mužských potomků¹²⁰.

Z nastalé krize přirozeně těžili wettinští konkurenti – durynská šlechta, český král Václav II. i římský král Rudolf Habsburský, jenž především usiloval o pevnější kontrolu Plíseňska, navazující na politiku svých předchůdců a předznamenávající orientaci svých následovníků. Výjimku tvořil Adolf Nasavský, kterému nešlo o upevnění moci římského krále, ale spíše o vlastní ekonomické zajištění¹²¹.

Jak již bylo nastíněno výše, stejně jako v roce 1195 bylo i v roce 1294 míšeňské markrabství prohlášeno za odumřelé léno. Tomuto kroku, k němuž se uchýlil Adolf Nasavský, předcházela složitá jednání s Albrechtem Nezdárným, po jehož smrti mělo jak

---

¹¹⁸ Jindřich Jasný byl třikrát ženatý. Po smrti Anežky Přemyslovny se oženil s Eliškou z Maltic, s níž měl nejmladšího syna Friedricha/Bedřicha Clema; srov. Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 15; viz Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 69.

¹¹⁹ O tom však otec rozhodl mnohem později, zřejmě až roku 1286, kdy taktéž pochopil, že jeho nejstarší syn Albrecht nemůže vládnout v Míšeňsku; srov. Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 81; srov. též Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 15.

¹²⁰ Srov. Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 69 – 70, s. 81; srov. též Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 15.

¹²¹ Viz Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II*. Praha 2007, s. 140 – 141, s. 146 – 149, s. 165 – 167; viz Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 70; viz Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*, Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25, s. 15 – 16.

Míšeňsko, tak Durynsko připadnout římskému králi. Důsledkem Adolfova jednání byla ztráta dřívějších spojenců, kteří pozvolna začali přecházet do konkurenčního tábora Albrechta Habsburského. Václav II. se s římským králem pokoušel vyjednávat ještě v roce 1296, avšak když jednání nepřineslo kýžené výsledky, přestoupil na habsburskou stranu¹²².

Již jsme hovořili o Václavově roli v celé wettinské dynastické při. V únoru 1289 dosáhl český král dohody s nejmladším z Jindřichových synů Bedřichem Clemem. Clem se měl vzdát města i hradu Drážďan, města i hradu Pirna, hradu Donín, Tarandtu s lesem, Boršensštejnu, města Diepoldeswald, hradů Frauenstein, Löwenstein, hradu a města Saydy, městečka Grossenheim s přilehlými statky, hradů Saten, Tiefenau, Radeberg, Liebental, Willin, Nussin, Lichtenwalde, Sachsenberg, vsi Surnewitze a v neposlední řadě všech svých práv k Míšni, Dolní Lužici a Osterlandu. Na oplátku měl lénem získat Svojanov, Poličku, Lanškroun, Lanšperk, Ort, Vysoké Mýto, Šebín, Skuteč, Hoštejn, Zábřeh a Svitavy. Dohodu mezi oběma stranami stvrdil římský král Rudolf Habsburský, Bedřich Clem však neměl prostředky k dosažení převahy nad svými konkurenty, a tak z ujednání sešlo¹²³. Přesto Václav II. z wettinského majetku pozvolna ukrajoval. Získal Pirnu, Donínsko, Drážďany a nakonec i na nějaký čas z pozice říšského vikáře kontrolu nad Míšeňskem, Plíseňskem a Osterlandem. Ale ani českému králi nebylo přáno všechny své zisky udržet. Konflikt s Albrechtem Habsburským si vybral svou daň a těžce nemocný panovník chtěl co nejvíce usnadnit nástup na trůn mladému následníkovi¹²⁴.

Wettini, vyčerpaní vleklou válkou o dědictví Jindřicha Jasného, nakonec obhájce rodové cti a zájmů našli ve Friedrichovi I. Pokousaném, Albrechtově nejstarším synovi, kterému se podařilo sjednotit znesvářené příslušníky rodu a roku 1307 u Lucky nedaleko Lipska zvítězit nad vojskem římského krále Albrechta Habsburského. Vítězství Wettinů pak o rok později zpečetila Albrechtova tragická smrt¹²⁵.

Po uhájení celistvosti rodové majetkové základny mohl nový míšeňský markrabě Friedrich I. započít s pozvolnou rekonstrukcí wettinské mocenské pozice v Míšeňsku a Durynsku. Získal zpět velkou část rozchváceného majetku a v expanzivních plánech navázal na politiku svých předchůdců. Po vymření Přemyslovců se přiklonil na stranu Jindřicha Korutanského, jehož dokonce vojensky podpořil, a po nějakou dobu výrazně ovlivňoval dění

---

¹²² Viz Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II.* Praha 2007, s. 140 – 141, s. 146, s. 167; viz též Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 84 – 85.

¹²³ Robert ANTONÍN: *Zahraniční politika krále Václava II. v letech 1283 – 1300*, Brno 2009, s. 89, pozn. č. 252

¹²⁴ Viz Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II.* Praha 2007, s. 165 -167, s. 211 – 212.

¹²⁵ Viz Reiner GROß: *Geschichte Sachsens*, Leipzig 2001, s. 24; viz též Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 87.

v nepokoji zmítaném Českém království. Není vyloučeno, že sám uvažoval o zisku české královské koruny. V každém případě roku 1310 konečně pochopil, jaké výhody Wettinům přinese podpora lucemburské kandidatury. Na poslední chvíli se tedy přiklonil na stranu Lucemburků a odměnou získal ze strany říšského vikáře Jana Lucemburského potvrzení postavení Wettinů v Míšeňsku a Durynsku¹²⁶. Obě dynastie však v nadcházejících letech rozhodně nepojilo přátelské pouto, ačkoliv můžeme zaznamenat určité pokusy ze strany Jana Lucemburského o dynastické spojení obou rodů.

---

¹²⁶ Viz Reiner GROß: *Geschichte Sachsens*. Leipzig 2001, s. 24; viz též Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 88 – 92.

3. Zabezpečení severní a severozápadní hranice Českého království

3.1. Zavedení principů systému lenních vztahů v českém prostředí za účelem budování opor královské moci a zabezpečení hraničních oblastí království

K zabezpečení hranic státu bylo ve středověku možné využít řady nejrůznějších prostředků – svou pozici v určité zájmové oblasti mohl panovník podepřít budováním hradů i zakládáním měst, jimž za tímto účelem udělil specifická privilegia, ale i systémem lenních vztahů, což byl způsob zcela charakteristický a rozhodující pro dobu vlády Jana Lucemburského a posléze i jeho syna Karla, i když zpočátku se neprosazoval lehce a narážel na tvrdý odpor české šlechty, která se vůči osobě panovníka zejména v druhé polovině 13. a na počátku 14. století stále ostřeji vyhraňovala¹²⁷.

Rozhodující roli pro formování šlechty jako samostatného politického subjektu hrály v českých dějinách dva důležité zlomové okamžiky – bezvládlí po smrti Přemysla Otakara II. a vymření vládnoucí přemyslovské dynastie. V obou případech si neudržitelný vývoj situace vynutil aktivizaci té části šlechtické obce, jež své bytí a nebytí spojovala s existencí silného, prosperujícího a především samostatného státu, nikoliv z chaosu, který zemi oslaboval, činil ji zranitelnější vůči jejím nepřátelům a zvyšoval riziko, že se České království či alespoň část jeho území dostane pod jeho mocných a především lačných sousedů. Jako konkrétní příklad lze uvést ovládnutí moravských měst Znojmo, Pohořelice a Podivín Habsburky¹²⁸ či průnik Wettinů do severozápadní části Čech¹²⁹.

---

¹²⁷ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a.1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 33; viz též Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II.* Praha 2007, s. 45; viz také František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČČH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 232; viz též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 216, s. 220 – 221, s. 225 – 235; viz také Josef ŽEMLIČKA: *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1998, s. 195 – 197.

¹²⁸ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a.1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 33; viz též Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II.* Praha 2007, s. 45; viz též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*. Praha 1994, s. 117; viz také Josef ŽEMLIČKA: *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1998, s. 212 – 216.

¹²⁹ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a.1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 25; k wettinské aktivitě v Čechách viz také Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*. Praha 1994, s. 127, s. 132, ze starší literatury pak viz Josef ŠUSTA: *Dvě knihy českých dějin. Kniha druhá. Počátky Lucemburské 1308 – 1320*, Praha 2002, s. 70 – 74.

Šlechta 14. století v Čechách je tedy zcela jiným a specifickým mocenským faktorem, který si plně uvědomuje své postavení a úzkostně dbá na dodržování svých výsostných práv, proti jejichž vnějšímu i vnitřnímu ohrožení tvrdě vystupuje. Zároveň je však i politickou skupinou, která stejně jako panovník usiluje o obnovení zemského míru, proto je, především zpočátku, za určitých podmínek ochotná k uzavření kompromisu¹³⁰. Kdyby byl vztah mezi mladým a nezkušeným Janem Lucemburským a představiteli české zemské šlechty tak silně napjatý již na podzim roku 1310, jak se mnohdy obecně předpokládá, je zřejmé, že by k propuknutí otevřeného konfliktu a ke zformování jednotné opozice proti králi došlo mnohem dříve, nikoliv až v souvislosti s uvězněním Jindřicha z Lipé na hradě Týřově roku 1315¹³¹. Řečeno moderní terminologií, až do tohoto výrazného zlomu v prvotním období Janova panování se vztahy mezi králem a šlechtou pohybují v normálu a obě strany vyvíjejí úsilí o konsolidaci poměrů v království, přičemž jak dokládá tažení na Moravu na konci roku 1314 v souvislosti s vpádem Matúše Čáka Trenčanského, rozhodně nebyla vyloučena spolupráce¹³². Na druhou stranu nesmíme zapomínat, že starost o blaho království nebyla nijak oddělena od starosti o svůj vlastní prospěch – Jindřich z Lipé nebyl v tomto ohledu žádným průkopníkem. Podstatným charakteristickým znakem vzájemného vztahu mezi šlechtou a panovníkem v tomto období bylo v nespolední řadě i mocenské soupeření mezi jednotlivými šlechtickými skupinami, zejména mezi Jindřichem z Lipé a Vilémem Zajícem z Valdeka¹³³.

Rok 1315 představoval ve vztahu obou politických subjektů podstatný zlom. Uvěznění Jindřicha z Lipé, jemuž byl odejmut úřad podkomořího, vyvolalo okamžitou reakci ze strany jeho přívrženců. Proti králi se postavili Jindřichův druh Jan z Vartemberka, Vilém z Landštejna a Albrecht ze Žeberka, který byl na počátku Janova panování v Čechách jedním z jeho prvních spojenců. Vážnost situace v nadcházejícím období dokládá příklon dosavadních králových stoupenců Viléma Zajíce z Valdeka a Petra z Romžberka na stranu

---

¹³⁰ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 27; viz též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*. Praha 1994, s. 223 – 224.

¹³¹ Je třeba zdůraznit, že zpočátku hrálo velmi velkou roli postavení Jana Lucemburského jakožto říšského vikáře, tedy zástupce římského krále v říši po dobu jeho nepřítomnosti; viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 23, s. 32; srov. Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*. Praha 1994, s. 139 – 140; k Jindřichovu uvěznění např. viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 51; viz též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*. Praha 1994, s. 227.

¹³² Viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 49; viz též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*. Praha 1994, s. 223 – 224.

¹³³ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 35, s. 50; viz též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*. Praha 1994, s. 250.

Jindřicha z Lipé¹³⁴. Spor, jež přerostl v otevřenou válku, dosáhl svého pomyslného vrcholu jednáním zástupců šlechtické obce s Habsburky ve Vídni v prosinci roku 1317¹³⁵. Možnost spojení české šlechty s Habsburky za účelem zbavení Jana Lucemburského českého trůnu a s tím související ztráta lucemburské podpory značně ohrožovala postavení Ludvíka Bavora, který se z čistě praktických důvodů v reakci na vídeňskou schůzku a iniciativu Jindřicha Korutanského, jenž hodlal získat zpět své ztracení postavení, ve stávajícím konfliktu nakonec ujal úlohy prostředníka. Roku 1318 se znesvářené strany tváří v tvář setkaly v Domažlicích – výsledkem jednání byly domažlické úmluvy, jinými slovy hořká kapitulace Jana Lucemburského před požadavky šlechty¹³⁶.

Domažlický smír z roku 1318 byl možná osobní prohrou Jana Lucemburského, na druhou stranu umožnil změnu lucemburské vnitřní politické strategie. Český král se přesvědčil, že není možné zlomit postavení české zemské šlechty a začal hledat nové prostředky k získávání politických spojenců a zajištění mocenských opor. Právě do této doby klademe počátky zavádění západního typu lenního systému v Českém království. Šlo o prostředek typický a přirozený pro prostředí, v němž byl Jan Lucemburský vychováván, což znamená, že český král byl s jeho fungováním skvěle obeznámen¹³⁷. Prostřednictvím západoevropského lenního institutu získal Jan Lucemburský možnost obejít politickou bariéru, tvořenou zemskou šlechtou, a vytvořit její protipól – šlechtu dvorskou. Lenní systém byl tedy způsobem, jakým bylo možné položit základy pevného spojeneckého vztahu mezi lenním pánem (v tomto případě myslíme osobu krále) a vazalem¹³⁸.

---

¹³⁴ Vzhledem k nadcházejícímu jednání českých pánů s Habsburky, jež proběhlo 27. prosince 1317, lze předpokládat, že již v této době po boku Jindřicha z Lipé stanuli Beneš z Michalovic, Heiman Berka z Kladska, Heiman ml. z Dubé, Fridman ze Smojna a mnoho jiných. Vilém Zajíc z Valdeka ani Petr z Rožmberka se jednání s Habsburky neúčastnili, ačkoliv ke sblížení druhého z nich s opozicí došlo již v průběhu roku 1316. Vilém Zajíc z Valdeka královskou stranu definitivně opustil až počátkem roku 1318. V okruhu panovníka pak nalezneme např. Boleslava III. Lehnicko-Břežského a jeho vazaly, mimo jiné i tchána Těmy z Koldic Jana Sambora ze Schildberka či fojty z Plavna a fojta Jana z Gery; srov. Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 52 – 53; srov. též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*. Praha 1994, s. 258 – 259; srov. také Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě UK v Praze roku 2006, s. 62 – 63, s. 288, s. 291.

¹³⁵ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 53; viz Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*. Praha 1994, s. 258.

¹³⁶ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 53 – 55; Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*. Praha 1994, s. 254 – 262.

¹³⁷ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 57 – 58; srov. zejména František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČČH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 232.

¹³⁸ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 57 – 58; srov. František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČČH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s.

Pro nás, vzhledem k tématu, je nejdůležitějším aspektem západoevropského lenního institutu jeho význam pro zajištění kontroly nad určitým strategicky důležitým územím¹³⁹. Netřeba zmiňovat, že v blízkosti česko-říšské hranice čekali na svou příležitost četní (ať už skuteční, či potencionální) nepřátelé, v prvé řadě jmenujme Habsburky a míšeňské Wettiny, kteří byli předními lucemburskými mocenskými konkurenty - proto bylo zabezpečení hraničního pásma jednou z důležitých priorit Janovy vnitropolitické iniciativy¹⁴⁰.

V souvislosti s využíváním lenních vztahů jako prostředku k zabezpečení určitého územního prostoru je třeba položit si otázku, do jaké míry byla tato pohraniční iniciativa Jana Lucemburského úspěšná a zamyslet se nad možností, že ne všechny královské zásahy do zdejší mocenské konstelace byly vnímány pozitivně. Především ze strany představitelů předních zemských rodů se mohla ozývat (a zřejmě také ozývala) do jisté míry oprávněná kritika takového postupu. Také lze předpokládat, že ne vždy byly úpravy poměrů založeny na dobrovolnosti osob, kterých se týkaly, a že mohlo být za účelem prosazení královských zájmů použito jisté formy nátlaku. Bohužel dochované prameny okolnosti, za nichž byly vytvořeny konkrétní lenní listiny, blíže nepopisují¹⁴¹. Jistým řešením může být analýza výhod, které takový kontrakt přinášel jednotlivým smluvním stranám. Cíle panovníka byly vesměs zřejmé – šlo mu o kontrolu příslušné strategicky důležité oblasti prostřednictvím spojence-vazala, za což mu byl ochoten mnoho nabídnout. Vazalové z území, jež bylo bezprostředně ohrožené činností královského konkurenta, či byli menší politické prestiže, mohli od panovníka očekávat ochranu či zlepšení svého postavení. Významnější domácí rody mohly být ke kontraktu s panovníkem motivovány taktéž snahou o zvýšení své prestiže proniknutím do jeho bezprostředního okolí a s tím neodmyslitelně souvisejícím ziskem některého z dvorských úřadů. Podobné pohnutky mohly k dohodě s králem vést představitele cizích rodů, držících statky v Čechách, kteří se tímto mohli, ačkoliv nebyli sžiti s domácí šlechtou ani s českým prostředím, taktéž exportovat mezi dvorskou elitu¹⁴².

232, s. 237; k nové politické orientaci Jana Lucemburského částečně srov. též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 265, 272 – 273.

¹³⁹ Srov. František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČČH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 232.

¹⁴⁰ U Wettinů je třeba mít na paměti, že po letech dědických bojů teprve nyní zahajovali pozvolnou rekonstrukci svého mocenského postavení v říši, přesto však s nimi bylo do budoucna nutné počítat; viz Lenka BOBKOVÁ: *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459*, in: Čechy a Sasko v proměnách dějin, Ústí nad Labem 1992, s. 49 – 63, s. 52; viz též Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 13, s. 84 – 92.

¹⁴¹ Srov. František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČČH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 232.

¹⁴² Viz František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČČH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 237.

Je třeba zdůraznit, že právě ony cizí rody, usazené na české straně severní a severozápadní hranice, byly důležitou oporou Janovy obranné a zároveň expanzivní politiky. Většina z nich pocházela z Duryňska a Míšeňska¹⁴³, tedy oblastí ovládaných míšeňskými markrabaty z rodu Wettinů. Tím, že získaly majetek na české straně hranice, byly – jednoduše řečeno – pevněji začleněny do její obrany. Současně Jan Lucemburský těžil z jejich zapojení do správních struktur v Míšeňsku¹⁴⁴. Spojenectví s těmito rody, mezi něž patřili páni z Bergova, páni z Koldic, páni z Turgova aj., pro mladého krále tolik důležité v prvních letech jeho vlády, nabylo ještě více na významu v souvislosti s Janovými expanzivními plány ve středním Polabí. Jak již bylo řečeno v předchozích kapitolách, český král hodlal získat zpět území, patřící do sféry vlivu Českého království během vlády Václava II.¹⁴⁵, čímž by bylo značně narušeno míšeňské panství. Důležitou oporou pro tuto koncepci Janovy zahraniční politiky byla v neposlední řadě záštita ze strany římského krále Ludvíka Bavora, vyjádřená slibem ze 4. prosince 1314¹⁴⁶ a 4. a 11. října 1322¹⁴⁷.

Je třeba zmínit, že ne všechny rody patřily zpočátku k Janovým straníkům – jako příklad lze uvést pány z Bergova, které do tábora českého krále přivedl až Albrecht ze Žeberka (jeho rod taktéž pocházel z Míšeňska), jehož dcera a dědička Markéta se provdala za Otu ml. z Bergova¹⁴⁸, či purkrabí z Donína¹⁴⁹.

¹⁴³ Srov. Kavka František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČCH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 245.

¹⁴⁴ To byl zejm. případ pánů z Koldic a pánů z Bergova-Lobdaburgu; srov. Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 285 – 286, s. 291 – 293.

¹⁴⁵ Viz první kapitola této bakalářské práce.

¹⁴⁶ RBM III, č. 232, s. 92 – 94; srov. Archiv Koruny české 2, č. 82, s. 71.

¹⁴⁷ RBM III, č. 802, č. 803, č. 804, s. 322, č. 805, č. 806, č. 807, s. 323; viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IVa. 1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 85 – 86; viz též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 322 – 324.

¹⁴⁸ Skutečnými straníky českého krále se páni z Bergova stali až po roce 1318. Od roku 1316 je zřejmě společně s Albrechtem ze Žeberka nalezneme v táboře Jindřicha z Lipé. Spíše než proti králi však vystupovali proti té straně české šlechty, jež se soustředila okolo Viléma Zajíce z Valdeka. Toto tvrzení může podložit sama skutečnost, že již krátce po domažlickém smíření nalezneme jak Albrechta, tak pány z Bergova v Janově bezprostřední blízkosti; srov. František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČCH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 236; srov. Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 229; srov. též Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 285.

¹⁴⁹ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IVa. 1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 25, viz též Milan MYSLIVEČEK: *Velký erbovník I*, Plzeň 2005, s. 105.

Páni z Bergova pocházeli z Durynska, jež bylo od roku 1248 součástí panství míšeňských Wettinů¹⁵⁰. V severozápadních Čechách se na počátku 14. století usadila odnož rodu, zvaná z Lobdeburka¹⁵¹. Ta se stala důležitou mocenskou oporou Jana Lucemburského v této části království a, jak dokládá výpomoc pánů z Bergova českému králi v Horní Lužici, i podporou jeho expanzivním záměrům v prostoru okolo řeky Nisy¹⁵². Své české statky, mezi něž od roku 1319 patřily hrad Kyšperk a o tři léta později hrad Bílina se stejnojmenným městem, hrad Žeberk a hrad Nový Žeberk¹⁵³, pak roku 1327 vzdali Janovi Lucemburskému v léno¹⁵⁴. Ze strany českého krále pak kromě potvrzení držby svých statků taktéž lénem obdrželi ves Bečov. Tato skutečnost byla zdokumentována hned třemi listinami. První byla vydána 30. května roku 1327 v Sušici a zbylé dvě pak 7. června, přičemž jako místo vydání je tentokrát uvedena Praha¹⁵⁵. Důležitým ustanovením, jež velmi dobře dokládá výhodnost kroku, k němuž se páni z Bergova uchýlili, bylo povolení přechodu dědictví na ženské příslušnice rodu, nebude-li k dispozici žádný z mužských potomků. Co se Bečova týče, ves byla původně součástí královského majetku a oba bratři ji zřejmě získali jako odměnu, jakýsi bonus navíc, jenž zpečetil kontrakt s králem¹⁵⁶.

Páni z Bergova byli jedním z prvních cizích panských rodů, který se prostřednictvím lenního vztahu takto pevně připoutal k osobě českého panovníka. Pro Jana Lucemburského znamenalo spojení s pány z Bergova značný úspěch. Jako důkaz postačí pohled na mapu – zmíněné severočeské statky rodu byly důležitými strategickými body a pro zabezpečení hranice hrály nikoliv bezvýznamnou roli. Jan Lucemburský pozice rodu v severozápadních Čechách také mnohdy využíval k řešení lokálních konfliktů, jak například dokládá účast Oty ml. jakožto prostředníka ve sporu mezi královým leníkem Jindřichem z Kamýku a

---

¹⁵⁰ Viz Reiner GROß: *Geschichte Sachsens*, Leipzig 2001, s. 23; viz též Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*, Ostfildern 2009, s. 63.

¹⁵¹ Srov. Milan MYSLIVEČEK: *Velký erbovník 1*. Plzeň 2005, s. 104; srov. zejména Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 285.

¹⁵² Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Kariéra ve službách krále. Zemští fojtové v Horní Lužici za vlády Lucemburků*, in: Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české. Opava 2009, s. 151 – 165, s. 153; srov. tatáž: *Velké dějiny zemí Koruny české IV a. 1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 81; srov. též František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČČH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 236; srov. také Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 285

¹⁵³ Dnešní Červený Hrádek, oba severovýchodně od Chomutova.

¹⁵⁴ Srov. František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČČH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 236; Viz Mysliveček, Milan: *Velký erbovník 1*. Plzeň 2005, s. 105.

¹⁵⁵ RBM III, č. 1330, s. 519, č. 1332, s. 519, č. 1336, s. 522.

¹⁵⁶ Viz František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČČH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 236.

litoměřickými měšťany¹⁵⁷. Na druhou stranu spojenectví s panovníkem mnoho přineslo taktéž oběma bratřím. Ač byli páni z Bergova v Českém království cizinci, náleželi k nejužšímu okolí českého panovníka. Po Janově boku je nalezneme téměř při všech jeho důležitých aktivitách, křížovými výpravami na východ z let 1329 a 1337 počínaje, a důležitými diplomatickými jednáními konče¹⁵⁸. Velmi významnou byla přítomnost Oty ml. z Bergova v Meranu, kde se roku 1333 společně s dalšími jedenácti českými pány účastnil jednání o sňatku mezi Janem Jindřichem a Markétou Korutanskou. Jejich účast byla prozaicky účelná, neboť ručili za doposud nesplacené věno Janova mladšího syna¹⁵⁹. Již o rok později pak Otu z Bergova nalezneme po králově boku v Lucemburku, kde se rodu dostalo velkého vyznamenání v podobě privilegia, na základě kterého byli příslušníci rodu v soudních záležitostech vymaněni z kompetence krajských úředníků i zemského soudu. Společně se svými many a poddanými tak byli výhradně podřízeni autoritě českého krále či jím určeného zástupce¹⁶⁰. Bezpochyby za své vynikající služby byl Ota ml. z Bergova roku 1339 jmenován hornolužickým hejtmanem¹⁶¹. Po smrti Jana Lucemburského rod pánů z Bergova na čas mizí z politického života. Na královském dvoře se pak znovu objevuje za vlády Václava IV.¹⁶²

Dalším významným panským rodem, pocházejícím z nečeského prostředí (i v tomto případě opět z Míšeňska), jenž se prostřednictvím lenního vztahu pevně spojil s osobou panovníka, byl rod pánů z Koldic. Koldicové své jméno odvozovali od hradu a města Koldice/Kolditz. První příslušníci rodu přicházeli do Čech na počátku 14. století a po nástupu Jana Lucemburského na český trůn se stali jedněmi z prvních králových spojenců¹⁶³. Pro svůj

---

¹⁵⁷ RBM IV, č. 2228, s. 871; srov. Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 285.

¹⁵⁸ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IVa. 1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 77; viz též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994; srov. Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 285.

¹⁵⁹ RBM III, č. 2046, č. 2048, s. 795.

¹⁶⁰ RBM IV, č. 2176, s. 848; srov. Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IVa. 1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 127; srov. také František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČČH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 236; srov. též Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 285.

¹⁶¹ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Kariéra ve službách krále. Zemští fojtové v Horní Lužici za vlády Lucemburků*, in: Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české. Opava 2009, s. 151 – 165, s. 153; srov. též Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 285.

¹⁶² Viz Josef JANÁČEK – Jiří LOUDA: *České erby*, Praha 1974, s. 26 – 27; srov. Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 286.

¹⁶³ Je možné, že starší členové rodu zůstávali v Míšeňsku a mladší představitelé hledali štěstí v Čechách.

původ pak byli českým králem využíváni mimo jiné jako prostředníci při jeho jednání s míšeňskými markrabaty z rodu Wettinů.

Těma z Koldic se v bezprostředním okolí panovníka poprvé objevuje v březnu roku 1318 a to jako jeho doprovod na chebská jednání s Ludvíkem Bávorem. Jeho účast nebyla zdaleka pasivní, jak dokládají hned dvě listiny, které římský král ve prospěch Těmy a jeho bratra Jindřicha vydal zřejmě 31. března roku 1318 a na základě kterých byla bratřím z Koldic potvrzena držba všech říšských lén a nádavkem přiznáno mincovní právo, vztahující se k jejich rodové základně v Koldicích¹⁶⁴. Další působení Těmy z Koldic je posléze zaznamenáno o několik měsíců později během lenního holdu Mikuláše Opavského českému králi v Praze, kterého se účastnil společně se svým tchánem Janem Samborem ze Schildberka a slezským knížetem Boleslavem III. Lehnicko-Břežským. Právě na Boleslavově dvoře Těma z Koldic před rokem 1318 dlouho pobýval. Jeho přítomnost na Mikulášově lenním slibu pak dokládá svědectví v listině ze 4. července roku 1318¹⁶⁵.

Těma z Koldic velmi brzy dosáhl důvěry českého krále, jak je možné usuzovat z jeho časté účasti na důležitých diplomatických jednáních. Již roku 1322 jej nalezneme v Chomutově, kde se jakožto panovníkův zástupce účastnil schůzky s míšeňskými Wettiny, jejímž cílem bylo dosažení dynastického spojení mezi rodem míšeňských markrabat a Lucemburky¹⁶⁶. O rok později tvořil Těma z Koldic součást doprovodu Jana Lucemburského na jednání s uherským králem Karlem Robertem z Anjou, jež se uskutečnila v Hodoníně¹⁶⁷. Roku 1324 je pak českým králem společně s Jindřichem ml. z Lipé vyslán na dvůr Jindřicha Korutanského, aby zde tlumočil nabídku Jana Lucemburského ohledně navázání přátelských kontaktů mezi oběma rody, jež snad mohl zpečetit svazek mezi Janovým synem Janem

---

¹⁶⁴ Archiv Koruny české 2, č. 86, s. 74; tamtéž č. 92, s. 78; tamtéž č. 156, s. 125 – 126; též RBM III, č. 429, s. 173; srov. Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 261; srov. též Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 285.

¹⁶⁵ RBM III, č. 454, s. 186 – 187; srov. Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*. Praha 1994, s. 265.

¹⁶⁶ K jednání o případném dynastickém spojení a o jeho výsledcích viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české*, Praha - Litomyšl 2003, s. 77; srov. Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 291.

¹⁶⁷ RBM III, č. 907, s. 355 – 356; srov. Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 291.

Jindřichem a Jindřichovou dcerou Markétou¹⁶⁸. O jeho mimořádném vztahu k panovníkovi pak svědčí účast v poselstvech k papeži Janu XXII.¹⁶⁹

Roku 1327 je přítomnost Těmy z Koldic znovu doložena v Korutanech. Pán z Koldic byl společně s předními muži Českého království součástí doprovodu malého nastávajícího ženicha Jana Jindřicha. Jindřich Korutanský slovu českého krále příliš nevěřil, a tak si na přítomných pánech vyžádal záruku za splacení slíbeného věna. Těma z Koldic se tedy stejně jako například Vilém z Landštejna, Jindřich st. a ml. z Lipé, opavský vévoda Mikuláš, Ješek z Michalovic či Beneš z Vartemberka stal ručitelem splnění korutanských požadavků¹⁷⁰.

Podobně jako Ota z Bergova a mnoho dalších českých pánů se taktéž Těma z Koldic účastnil první Janovy křížové výpravy na Litvu roku 1329¹⁷¹. Po Otově boku jej pak znovu nalezneme roku 1333 v Meranu, kde se oba šlechtici poprvé setkali s následníkem trůnu Karlem¹⁷². Ještě předtím, roku 1332, se však po boku svého bratra Vítka opět účastnil jednání s Wettiny. Tentokrát byly výsledky hmatatelnější, neboť byla uzavřena smlouva o oboustranném přátelství. Jejím hlavním přínosem byla skutečnost, že se oba panovníci vzdali svých sporných územních nároků¹⁷³. O necelý měsíc později byl pak Těma z Koldic účasten Janových jednání s Ludvíkem Bavořem. I v tomto případě byla výsledkem velkolepá dohoda, proklamující opětovné spřátelení obou stran¹⁷⁴.

---

¹⁶⁸ Srov. Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 373 – 374.

¹⁶⁹ Viz Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 405; viz též Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 291.

¹⁷⁰ RBM III, č. 1394, s. 545; viz Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 425 – 426.

¹⁷¹ Oba šlechtici vystupují jako svědci v listině, již Jan Lucemburský vydal 12. března 1329 ve prospěch řádu německých rytířů: RBM III, č. 1532, s. 600; srov. Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české*, Praha - Litomyšl 2003, s. 131; srov. též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 445 - 446. Jednání s Řádem německých rytířů ohledně jejich územních držav pokračovala i v Metách roku 1330. I v tomto případě je doložena Těmova přítomnost, kromě něj se jednání účastnil i jeho bratr míšeňský biskup Vítek: RBM III, č. 1619, s. 633; srov. Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 458; srov. též Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 292.

¹⁷² RBM III, č. 2046, s. 795; viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IVa*, Praha - Litomyšl 2003, s. 127; viz též Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 292.

¹⁷³ RBM III, č. 1906, s. 741 - 742; srov. Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 499; srov. též Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 292.

¹⁷⁴ Kromě Těmy z Koldic mezi svědky taktéž najdeme Otu z Bergova; RBM III, č. 1934, s. 752 – 753; srov. Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 501 – 502; srov. též Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 292.

Až do své smrti roku 1340 stál Těma z Koldic neochvějně po boku českého krále a kvůli jeho zájmům cestoval takřka po celé Evropě. Jejich spojenectví bylo oboustranně výhodné. Těma, pocházející z míšeňského šlechtického rodu, by za jiných okolností stěží mohl usilovat o tak zářivou dvorskou kariéru, jíž se mu dostalo po boku českého krále Jana Lucemburského, jemuž snad mohl být nejen spojencem, ale i přítelem. Nepochybně za své věrné služby získal roku 1330 do lenního držení hrad a město Krupka. Šlo o nemalý zisk, neboť v její blízkosti se nacházely výnosné cínové doly, jejichž držbu mu český král taktéž propůjčil¹⁷⁵.

Velkým přínosem pro Jana Lucemburského vzhledem k jeho expanzivním záměrům nutně musely být Těmovy kontakty s míšeňským prostředím, jak již bylo mnohokrát nastíněno výše. Z přispění svého bratra Vítka se Těma z Koldic ve dvacátých letech 14. století stal ochráncem města Pirna, jež náleželo k oblasti, která byla již od doby Přemyslovců v zorném poli českých panovníků. Prostřednictvím Těmy mohl český král Jan Lucemburský nad tímto významným územím dosáhnout kontroly¹⁷⁶.

Rod Koldiců, ač původem z Míšeňska a držice četné statky na jeho území, byl věrným a spolehlivým spojencem Lucemburků jak za vlády krále Jana, tak i za panování jeho syna a nástupce Karla IV., a stejně jako statky pánů z Bergova i jeho české državy hrály důležitou roli při královské politice, jejímž cílem byla bezpečnost severozápadní hranice českého státu.

Posledním rodem nečeského původu, kterým se budeme v souvislosti s uplatňováním principů systému lenních vztahů ze strany Jana Lucemburského za účelem zisku spojenců a mocenských opor v oblastech důležitých jak pro obranu státu, tak pro možnou expanzi a posunutí stávající hranice, zabývat, je rod purkrabích z Donína neboli pánů z Rotova/z Rotavy¹⁷⁷.

Jak bylo řečeno v předchozích kapitolách, hrad Dohna byl jakožto strategicky důležité území, situované na středním toku řeky Labe, v zorném poli expanze nejen přemyslovských vládců, ale i jejich nástupců z rodu Lucemburků. Páni z Rotova/Rotavy se purkrabími na Dohně stali z popudu Jindřicha V. roku 1152 – od této doby byl purkrabský úřad držen dědičně právě tímto rodem, který se následně začal oficiálně titulovat jako purkrabí z Donína¹⁷⁸. Protože byla Dohna od počátku 13. století až do roku 1402 v držení českých

---

¹⁷⁵ Abychom nehovořili pouze o ziscích, jistým zklamáním nutně muselo být odejmutí výnosů plynoucích z úřadu šrotérství, jenž byl Janem Lucemburským navrácen do rukou ústeckých měšťanů: viz třetí oddíl této kapitoly.

¹⁷⁶ K Pirně srov. Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 291.

¹⁷⁷ Viz Jan HALADA: *Lexikon české šlechty I*, Praha 1992, s. 44.; srov. OSN, 7. díl, Praha 1893 s. 834 – 835.

¹⁷⁸ Viz August SEDLÁČEK: *Místopisný slovník historický království českého*, Praha 1998, s. 156; srov. OSN, 7. díl, Praha 1893s. 834 – 835.

králů, pronikli donínští purkrabí do Čech – četné statky zakoupili především na severu a severovýchodě království (např. hrad a panství Grabštejn)¹⁷⁹. Teprve roku 1341 se však purkrabí z Donína, jmenovitě bratři Friedrich a Otta, řečený taktéz Heiden, odhodlali vstoupit do lenního vztahu s českým králem, když od něho přijali své statky v léno¹⁸⁰.

Výčet cizích šlechtických straníků Jana Lucemburského nebude úplný, pokud nezmíníme rod pánů z Turgova, taktéz pocházející z Mišeňska¹⁸¹. Půta z Turgova složil Janovi Lucemburskému lenní slib již roku 1316, když českému králi v léno vzdal své tvrze Choustníkovo Hradiště a Hostinné¹⁸², patřil tedy k jeho prvním spojencům¹⁸³.

Páni z Turgova nadrželi žádné statky v severních Čechách, usadili se na Trutnovsku, proto tedy nejsou ve středu našeho zájmu - vzhledem k roli, jakou hráli ve strategii Janovy vnitřní politiky, jejímž cílem bylo vytváření mocenských opor prostřednictvím lenního systému západního typu, je však rozhodně nelze opomenout.

Je třeba mít na paměti, že Jan Lucemburský se v tomto směru svého působení na domácí půdě nesoustřeďoval pouze na příslušníky cizích panských rodin, ačkoliv s nimi bylo daleko jednodušší pořízení než s členy rodů, jež se řadily k mocným zástupcům české zemské šlechty. Český král si jistě velice dobře uvědomoval, že jeho úsilí může přijít na zmar, pokud se mu v pro něj strategicky důležitých oblastech nepodaří zajistit souvislý pás spojenců, tedy pokud v nich budou vyčnívat představitelé potencionální protikrálovské opozice. Již roku 1317 se přesvědčil, že se česká šlechta v případě ohrožení svých zájmů neštíjí jednat třeba i s jeho zahraničními politickými konkurenty¹⁸⁴.

Proto bylo bezpochyby velikým úspěchem, když se českému králi roku 1339 podařilo získat lenní slib ze strany jednoho z předních domácích šlechtických rodů, a sice pánů z Rýzmburka¹⁸⁵.

---

¹⁷⁹ Srov. Josef JANÁČEK – Jiří LOUDA: *České erby*, Praha 1974, s. 82 – 83; srov. též Milan MYSLIVEČEK: *Velký erbovník I*. Plzeň 2005, s. 173; viz August SEDLÁČEK: *Místopisný slovník historický království českého*, Praha 1998, s. 156.

¹⁸⁰ RBM IV, č. 1001, s. 398 – 399; viz František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČČH 3, ročník 88, s. 225 – 251, s. 232, s. 243.

¹⁸¹ Viz Milan MYSLIVEČEK: *Velký erbovník II*. Plzeň 2006, s. 286.

¹⁸² Viz František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČČH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 236; viz August SEDLÁČEK: *Místopisný slovník historický království českého*, Praha 1998, s. 250 – 251, s. 288.

¹⁸³ RMB III, č. 294, s. 118; též Archiv Koruny české 2, č. 84, s. 73.

¹⁸⁴ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 53.

¹⁸⁵ Zvaní taktéz jako páni z Oseka, častěji však známi jako Hrabišici; srov. František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za*

Rod pánů z Rýzmburka odvozoval své jméno od hradu Rýzmburk v severozápadních Čechách, pro něhož se také používalo označení Osek a s jehož stavbou již zřejmě okolo roku 1240 započal toho času královský komorník Bohuslav.¹⁸⁶ Jak je vidět na Bohuslavově případu, příslušníci rodu se, a to již od časů českých knížat, pohybovali v bezprostřední blízkosti českých panovníků¹⁸⁷. Ne vždy však pevně stáli po jejich boku, což dokládá zvláštní příklad Boreše z Rýzmburka (Boreše II.), původně věrného stoupence Václava I., jenž se velmi vyznamenal v době Václavova konfliktu se synem Přemyslem, avšak během vlády Přemysla Otakara II. se postavil na stranu šlechtické opozice a stal se jedním z jejich nejvýraznějších představitelů. Obecně se soudí, že právě tento přední zemský předák dokončil výstavbu rodového hradu Rýzmburk, v každém případě se jako jeden z prvních členů rodu podle něho psal¹⁸⁸.

Na dobu, kdy došlo k podřízení rodových statků pánů z Rýzmburka českému králi, existuje několik rozdílných názorů. František Kavka předpokládá, že královskými leníky se páni z Rýzmburka stali až na přelomu třicátých a čtyřicátých let 14. století, avšak zároveň připouští, že jakákoliv datace bude mít své rezervy¹⁸⁹. Tomáš Velímský klade možné počátky rodu jakožto královských spojenců již k roku 1322 a opírá se přitom o listinu, jíž český král Jan Lucemburský vydal ve prospěch oseckého kláštera a v níž je Boreš z Rýzmburka jmenován jako věrný spojenec a purkrabí na hradě Rýzmburk¹⁹⁰. Taktéž v roce 1337 se o pánech z Rýzmburka hovoří jako o panovníkových lenících. I v tomto případě jde o listinu, vydanou ve prospěch kláštera v Oseku. Jan Lucemburský v ní zdůrazňuje, že nikdo z Rýzmburků a do budoucna ani jejich dědiců nemá ke klášteru žádná majetková práva¹⁹¹. Zároveň vyvstává otázka, co by tak mocný rod, jakým páni z Rýzmburka bezpochyby byli, motivovalo k tomu, aby se stali královskými vazaly. Jedním z důvodů mohla být snaha pana

---

Jana Lucemburského, in: ČČH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 238 – 239; k pánům z Rýzmburka konkrétně Tomáš VELÍMSKÝ: *Hrabišici: páni z Rýzmburka*, Praha 2002.

¹⁸⁶ Viz Tomáš DURDÍK: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 407 – 408; srov. Tomáš VELÍMSKÝ: *Hrabišici: páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 53.

¹⁸⁷ Počátky rodu Hrabišiců odvozujeme od jeho prvního pramenně doloženého příslušníka Všeboha, jenž byl zřejmě předním členem družiny knížete Vratislava II. Z doby Vratislava je pak díky Kosmovu vyprávění znám Kojata, podle Kosmy patřící k předním mužům země: srov. Velímský, Tomáš: *Hrabišici: páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 16 – 20.

¹⁸⁸ Viz Jan HALADA: *Lexikon české šlechty I*, Praha 1992, s. 134; viz též Milan MYSLIVEČEK: *Velký erbovník 2*. Plzeň 2005, s. 78; viz též Josef JANÁČEK – Jiří LOUDA: *České erby*, Praha 1974, s. 256 – 257; viz zejména Velímský, Tomáš: *Hrabišici: páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 63 – 65, s. 79 – 81.

¹⁸⁹ Viz František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČČH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 238 – 239; srov. Tomáš VELÍMSKÝ: *Hrabišici: páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 161.

¹⁹⁰ Srov. Tomáš VELÍMSKÝ: *Hrabišici: páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 158.

¹⁹¹ Srov. Tomáš VELÍMSKÝ: *Hrabišici: páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 161.

Boreše zlepšit své stávající postavení, získat panovníkovu důvěru a být do budoucna odměněn nějakým úřadem¹⁹².

Bezprostředním ziskem pánů z Rýzmburka z podřízení svých statků kontrole panovníka bylo, podobně jako u pánů z Bergova, vymanění příslušníků rodu, jejich dědiců, všech vazalů a poddaných ze soudní pravomoci pražského či zemského soudu. V těchto záležitostech byli všichni jmenovaní bezvýhradně podřízeni panovníkovi, dvorskému soudci či králem jmenovanému zástupci¹⁹³. Roku 1341 pak Jan Lucemburský tento panský rod odměnil právem zřídit pod hradem Rýzmburk/Osek celnici¹⁹⁴. Za tímto účelem byl částečně pozměněn směr obchodní stezky, vedoucí z Míšeňska, jež původně vedla k oseckému klášteru – byla odkloněna právě pod hrad Rýzmburk¹⁹⁵.

Kromě Rýzmburků drželi četné statky v severních Čechách i mocné panské rody Berků z Dubé či pánů z Vartemberka¹⁹⁶. Jisté pozornosti se Janova aktivita dočkala spíše u druhého z uvedených rodů. Jak Berkové z Dubé, tak Vartemberkové patřili k předním zástupcům české zemské šlechty a nalezneme je v řadě opozičních výstupů vůči panovníkovi¹⁹⁷. Svou cestu k Janu Lucemburskému páni z Vartemberka našli až po smrti Jana I., moravského zemského hejtmána a věrného druha Jindřicha st. z Lipé, a po domažlickém smíru z roku 1318¹⁹⁸. Roku 1319 jsou namísto Peška z Weitmile doloženi jako držitelé strategicky důležitého hradu Střekova, tyčícího se nad labským údolím v blízkosti královského města Ústí nad Labem – listina z 10. září dokládá, že se bratři Beneš I. a Jan II. králi „zavázali k manství a službě“¹⁹⁹.

V neposlední řadě je třeba zmínit, že domácí vnitropolitická strategie Jana Lucemburského počítala i s účastí zástupců nižší šlechty a to jak českého, tak cizího původu²⁰⁰. S ohledem na cíl práce, jímž je především představení královské iniciativy

---

¹⁹² Viz František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČČH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 239.

¹⁹³ RBM IV, č. 652, s. 252 – 253; srov. František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČČH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 238 – 239.

¹⁹⁴ RBM IV, č. 991, s. 394 – 395; viz Tomáš VELÍMSKÝ: *Hrabišici: páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 162.

¹⁹⁵ Srov. František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: Český časopis historický 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 239.

¹⁹⁶ Vartemberkům a jejich postavení na dvoře Jana Lucemburského bude věnována následující kapitola.

¹⁹⁷ Viz např. Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 – 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 49 – 56; viz též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha, 1994, s. 225 – 235.

¹⁹⁸ Viz kapitola k Vartemberkům na dvoře Jana Lucemburského.

¹⁹⁹ RBM IV, 525, s. 217; srov. Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 283.

²⁰⁰ Viz Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha, 1994, s. 265.

v severní a severozápadní části království, tzn. na česko-míšeňském pomezí, není možné opomenout uvést příklad Jindřicha z Kamýka a Peška z Weitmile. Oba královští vazalové drželi hrady v labském údolí, jež pro panovníka představovaly důležité opěrné body. Motivace k lenní dohodě s králem je taktéž na straně Jindřicha i Peška jasná. Ani jeden z rodů nepatřil k přední české šlechtě, slib ochrany, záštity a podpory panovníka byl výhodný stejně jako jistá finanční či majetková kompenzace. (Pešek z Weitmile získal podíl na výnosech cla v Litoměřicích a Jindřichovou odměnou byla již zřejmě skutečnost, že Kamýk obdržel jako léno.²⁰¹). Jejich lenní závazek kromě jiného pak spočíval v povinnosti zpravovat panovníka o všem podstatném, co se v kraji děje – tyto informace byly přísně tajné a nesměly být poskytnuty jiné osobě než králi²⁰².

Tento typ lenní povinnosti můžeme zcela jistě analogicky přenést i do jiných krajů Českého království, kde se nacházely podobně důležité strategické body, na jejichž udržení měl panovník sice zájem, ale k jejich reálné a bezprostřední kontrole neměl dostatečné majetkové prostředky. V podstatě všechny způsoby zajišťování mocenských opor a kontroly nad územími v severních a severozápadních Čechách jsou totožné s postupy, jakých Jan Lucemburský užíval v ostatních částech království. Taktéž páni z Rýzmburka nebyli jediným mocným panským rodem, který Janovi Lucemburskému složil lenní slib – podobně se roku 1341 zachovali páni z Landštejna, i když v tomto případě byla doba trvání závazku časově omezena (lenní vztah měl zaniknout smrtí Jana Lucemburského).

Získávání mocenských opor pomocí zavádění principů lenního systému západního typu se stalo základním rysem vnitřní politiky Jana Lucemburského, která svého vrcholu a téměř maximální úspěšnosti dosáhla na přelomu 30. a 40. let 14. století. V nastaveném kurzu po Janově smrti úspěšně pokračoval jeho syn Karel IV., i když stejně jako jeho otec čas od času nutně narážel na odpor ze strany domácí šlechtické opozice²⁰³.

V následujících dvou podkapitolách budou představeny další prostředky, kterých český král Jan Lucemburský používal k podepření své domácí pozice, zabezpečení hraničních oblastí či zajištění předpolí pro možnou expanzi – dynastická politika a podpora měst.

---

²⁰¹ RBM III, č. 479, s. 198, č. 482 – 483, s. 199.

²⁰² Srov. František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČČH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 234; srov. též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 273.

²⁰³ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IVa*. Praha - Litomyšl 2003, s. 311 – 318.

3.2. Dynastická politika jako jedním z prostředků zabezpečení severní a severozápadní hranice českého státu

Vzhledem k naší orientaci na zajištění severní a severozápadní hranice Českého království je třeba zdůraznit význam Wettinů pro zavádění těchto „bezpečnostních“ opatření. Míšeňská markrabata z rodu Wettinů projevovala již od času vlády Přemysla Otakara I. zájem o politický vývoj na opačné straně Krušných hor – nejednou do něj politicky či vojensky zasáhla²⁰⁴. Výmluvným příkladem jsou aktivity markraběte Fridricha Pokousaného v českém prostředí v době krátkého panování slabého Jindřicha Korutanského, jehož Wettinec vojensky i finančně podporoval až do příchodu Jana Lucemburského ku Praze v prosinci roku 1310²⁰⁵. Je pravděpodobné, že si markrabě, který ze stávající situace hodlal vytěžit co nejvíc, pohrával s myšlenkou získat na oslabeném Českém království určité územní zisky a prostřednictvím slabého Korutance ovlivňovat zdejší politický vývoj. Logicky by se také mohla nabízet představa, že Fridrich Pokousaný mohl sám uvažovat o české královské koruně²⁰⁶ – vzhledem k dosavadnímu vývoji v míšeňském markrabství, kde wettinské panství procházelo v důsledku dědických konfliktů po smrti Jindřicha Jasného hlubokou krizí a nechybělo mnoho, aby se wettinská mocenská doména zcela rozpadla, vzhledem k absenci podpory ze strany Říše, jejíž knížata se sama přiživila na wettinském neštěstí, je nutné tuto možnost zcela zavrhnout²⁰⁷.

I přesto byli Wettini důležitým hráčem, což si Lucemburkové velmi dobře uvědomovali – Jindřich VII. vynaložil velké úsilí, aby Fridricha Pokousaného motivoval k přestupu do lucemburského tábora. Silným argumentem bezpochyby bylo obsazení Prahy Janem Lucemburským 3. prosince 1310, po němž následovalo složení zbraní ze strany korutanského a míšeňského vojska²⁰⁸. Ke konkrétní dohodě došlo až během nepřítomnosti Jindřicha VII. v Říši, tzn. za říšského vikariátu jeho syna, 1. dubna 1311 během jednání mezi Fridrichem a Janem v Chebu. Míšeňský markrabě Fridrich se zavázal k navrácení Loun, jichž se zmocnil v době zmatků po vymření Přemyslovců, a definitivně přestoupil na stranu Lucemburků, za

---

²⁰⁴ K Wettinům první kapitola této bakalářské práce.

²⁰⁵ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 - 1402*, Praha-Litomyšl 2003 str. 25; srov. též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 127.

²⁰⁶ Viz Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 115, s. 121.

²⁰⁷ K wettinské dynastické krizi viz první kapitola této bakalářské práce; srov. Lenka BOBKOVÁ: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 26; srov. též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 145 – 146.

²⁰⁸ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 - 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 25; viz Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 141.

což mu Jan Lucemburský lénem udělil všechna rodová území a zároveň Wettince pověřil desetiletou správou nad městy Altenburg, Zwickau a Chemnitz v Plíseňsku²⁰⁹.

Vztahy s Wettiny však v nadcházejícím období rozhodně nemůžeme označit jako přátelské. Hlavní příčinou ochlazení bylo bezpochyby Janovo úsilí získat zpět území, držená otcem královny Elišky Václavem II. na sklonku 13. a na počátku 14. století (připomeňme, že jedním z cílů expanzivní politiky Václava II. bylo dosáhnout kontroly nad samotným jádrem míšeňského markrabství²¹⁰), jež bylo na sklonku roku 1314 posvěceno slibem kandidáta na římský královský trůn Ludvíka Bavora z rodu Wittelsbachů²¹¹.

Jan Lucemburský se během své vlády dvakrát pokusil oslovit Wettiny s nabídkou dynastického sblížení. V prvním případě šlo o návrh sňatku mezi Janovou dcerou Gutou/Jitkou se synem Fridricha Pokousaného, budoucím markrabětem Fridrichem II., předložený roku 1322 během jednání v Chomutově. Janova nabídka, jak se alespoň zprvu zdálo, padla na úrodnou půdu - byly vyhotoveny příslušné zásnubní smlouvy a lucemburská princezna měla být okamžitě odvezena k výchově na míšeňský markraběcí dvůr²¹². Rozhovory však nakonec ztroskotaly a to z důvodu vskutku prozaického. Ludvík Bavor shledal Janovu dynastickou iniciativu jako nebezpečnou pro své vlastní postavení v Říši, a proto sám oslovil matku malého Fridricha s nabídkou ruky vlastní dcery Mechtildy. Netřeba vysvětlovat, pro koho se za této situace míšeňská markraběnka rozhodla²¹³.

Spojení Wettinů s Wittelsbachy bylo realizováno zcela v duchu orientace míšeňské politiky v Říši, kde především usilovali o dominantní postavení v Plíseňsku a v oblasti Vogtlandu. Právě v prostoru okolo měst Altenburg, Zwickau a Chemnitz došlo ke střetu zájmů míšeňských markrabat s expanzivními plány českého krále²¹⁴. Nyní bylo postavení Wettinů částečně podepřeno dynastickým sblížením s rodem římského krále Ludvíka Bavora,

---

²⁰⁹ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 - 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 32; srov. Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 163.

²¹⁰ Viz např. Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II.* Praha 2007, s. 105, s. 139 – 141, s. 146, s. 167.

²¹¹ RBM III, č. 232, s. 92 – 94; srov. Archiv Koruny české 2, č. 82, s. 71.

²¹² Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 - 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 77, s. 88; srov. tatáž: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 21, s. 26.

²¹³ Součástí Bavorovy nabídky bylo vykoupení zástavy na plíseňských městech Altenburg, Zwickau, Chemnitz: RBM IV, č. 2013, s. 787 – 788; srov. Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 - 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 88; srov. tatáž: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 26.

²¹⁴ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 - 1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 111 - 112; tatáž: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 24, s. 26.

čímž se značně zmenšil Janův manévrovací prostor v Plíseňsku²¹⁵. Připomeňme, že Jan Lucemburský byl za podporu wittelsbašské kandidatury mimo jiné odměněn zástavou výše uvedených plíseňských měst²¹⁶. Součástí dohody mezi Wettiny a Ludvíkem Bávorem však byla doložka, která míšenským přiznávala právo zastavená města Altenburg, Zwickau a Chemnitz vykoupit a Jana Lucemburského vyplatit²¹⁷.

Výsledkem této sňatkové šarády byla do jisté míry změna orientace zahraniční politiky Jana Lucemburského, který svou pozornost postupně zcela upnul na Vogtland, kde, podobně jako v českém prostředí, prostřednictvím lenního systému položil základy spojeneckého vztahu s tamějšími fojty, přičemž obratně využil růstu jejich znepokojení nad přílišnou iniciativou Wettinů v tomto prostoru²¹⁸.

Jan Lucemburský se o dynastické sblížení s Wettiny naposledy pokusil na sklonku své vlády, využívaje přitom roztržky mezi rodem míšeňských markrabat a Ludvíkem Bávorem. Ve hře nyní byla ruka některé z dcer mladého markraběte. Nevěsta měla věnem obdržet deset tisíc kop pražských grošů, přičemž ze strany ženicha měla jakožto jítňní dar získat nějaké državy v Míšeňsku²¹⁹.

Ani v tomto případě však jednání nevyústila v dohodu, jež by byla přijatelná pro obě strany. Český král se spřátelení s mocným rodem míšeňských markrabat již nedočkal, na jeho iniciativu však ve stejných obrysech navázal jeho syn Karel IV., během jehož panování Wettini zhruba po třiceti letech vzájemné rivality stanuli na straně Lucemburků²²⁰.

---

²¹⁵ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459*, in: Čechy a Sasko v proměnách dějin. Ústí nad Labem 1992, s. 49 – 63, s. 52; srov. tatáž: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 26; srov. tatáž: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a 1310 - 1402*, Praha-Litomyšl 2003 s. 111 – 112.

²¹⁶ RBM III, č. 805, s. 323

²¹⁷ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 26.

²¹⁸ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459*, in: Čechy a Sasko v proměnách dějin. Ústí nad Labem 1992, s. 49 – 63, s. 53; viz též tatáž: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 27.

²¹⁹ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 28; srov. tatáž *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek IV.a 1310 - 1402*, Praha-Litomyšl 2003 s. 194 – 195; Archiv Koruny české 2, č. 276, s. 219.

²²⁰ Roku 1350 Karel IV. potvrdil čtyřem osiřelým synům Fridricha II. držbu všech statků včetně držav v Plíseňsku: srov. Lenka BOBKOVÁ: *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459*, in: Čechy a Sasko v proměnách dějin, Ústí nad Labem 1992, s. 49 – 63, s. 53, s. 55.

3.3. Podpora měst panovníkem jako způsob získání mocenské opory – město Ústí nad Labem jako jeden z pilířů královské moci v severozápadních Čechách

Jak již bylo řečeno v předchozích kapitolách, jež se zabývaly problematikou zajišťování mocenských opor v pro krále strategicky důležitých oblastech, existovalo mnoho prostředků, jimiž mohl panovník v určité sféře svého zájmu podepřít vlastní mocenskou pozici. Kromě vytváření systému spojeneckých vztahů pomocí lenního institutu západního typu²²¹, s nímž úzce souvisela potřeba budování hradů, nad nimiž by panovník udržoval svůj vliv, byla důležitým aspektem lucemburské vnitřní politiky v českých zemích i podpora královských měst. Vzhledem k orientaci této bakalářské práce na úsilí Jana Lucemburského o zabezpečení severní a severozápadní hranice Českého státu je objektem našeho zájmu především královské město Ústí nad Labem, prostírající se na levém břehu řeky Labe, jež byla důležitou dopravní cestou, spojující Čechy s Míšeňskem²²².

Královské město Ústí nad Labem nevzniklo na zelené louce, což byl ostatně případ pouze minima českých a moravských měst²²³, ale navázalo na starší osídlení, jehož počátky lze na základě archeologického výzkumu klást již do 10. století. Archeologové odkryli pozůstatky celkem tří sídlišť, jež se rozvíjela nezávisle na sobě, přičemž osada, která se stala základem budoucího města, byla vybudována jako středisko řemeslné výroby a obchodu převážně kolonisty, jež do severních Čech přicházeli z Míšeňska, v průběhu 12. a 13. století²²⁴. Postupem času nabylo toto sídliště rozhodujícího významu, zejména také proto, že bylo důležitou zastávkou kupců na takzvané srbské cestě²²⁵, která představovala důležitou suchozemskou obchodní spojnici Českého království a Míšeňského markrabství, hojně

²²¹ Viz František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČCH 3, ročník 88, s. 225 – 251, s. 232.

²²² Srov. Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem, 1999, s. 16; srov. též Franz Josef UMLAUFT: *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, Bayeruth 1960, s. 4; viz Ivan VÁVRA: *Srbská cesta*, in: Historická geografie 17, Praha 1978, s. 369 – 432.

²²³ K zakládání měst více viz František HOFFMANN: *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 54 -55; viz též Jiří KEJŘ: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1999, s. 116 – 117.

²²⁴ Srov. Rudolf ANDĚL: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Severní Čechy*, Praha 1984, s. 487; srov. též Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem, 1999, s. 9; o německém charakteru rozvíjejícího se města viz František HOFFMANN: *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 371; ke kolonizaci viz Franz Josef UMLAUFT: *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, s. 6 – 8, viz též Josef ŽEMLIČKA: *Počátky Čech královských*, Praha 2002, s. 63 – 76.

²²⁵ Srov. Franz Josef UMLAUFT: *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, Bayeruth 1960, s. 6 – 8, viz VÁVRA: *Srbská cesta*, in: Historická geografie 17, Praha 1978, s. 369 – 432.

používanou v době nesplavnosti řeky Labe, a zcela zastínilo aglomeraci, která se již od 10. století rozvíjela v blízkosti labské celnice, v prostoru okolo starého přemyslovského hradu nad řekou Bílinou a jež na konci 13. století s etnicky německou osadou pravděpodobně splýnula²²⁶.

O existenci městského zřízení v Ústí nad Labem se poprvé dozvídáme z listiny krále Václava I. ze 7. února roku 1249²²⁷, jejímž předmětem je darování města společně s patronátním právem ke kostelu Nanebevzetí Panny Marie a městečkem Počáply vogtlandskému šlechtici Erkenbertovi ze Starkenberka²²⁸. Se vši pravděpodobností šlo o odměnu za podporu Václava I. proti odbojnému synovi Přemyslu Otakarovi (na královu stranu se postavila i řada předních českých pánů, například severočeští předáci Havel z Lemberka a Boreš z Rýzmburka). Způsob, jakým Václav I. s Ústím nakládal, dokládá, že již v této době muselo disponovat statutem královského města²²⁹. Přechodem do držby Erkenberta ze Starkenberka však Ústí nad Labem o své stávající výsady přišlo. Jako královské zboží je pak pramenně znovu doloženo za vlády Přemysla Otakara II. v 60. letech 13. století²³⁰. Po nástupu Lucemburků na český trůn je tedy Ústí nad Labem prokazatelně královským městem.

V souvislosti s aktivitou Jana Lucemburského v hraničních oblastech Českého království vyvstává otázka, jak velkou roli při budování jeho mocenských opor v tomto prostoru hrála královská města. Starší historiografie se k městské politice prvního z Lucemburků na českém trůně staví vesměs kriticky a negativně. V jeho přístupu vidí pouze čistý ekonomický zájem, tedy snahu panovníka zlepšit svou stávající finanční situaci. Města

---

²²⁶ Srov. Rudolf ANDĚL (ed.): *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Severní Čechy*, Praha 1984, s. 487; srov. též Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem 1999, s. 9; srov. též Lenka BOBKOVÁ: *Středověk – Předměstská aglomerace*, in: *Dějiny města Ústí nad Labem*, edd. Vladimír Kaiser – Kristýna Kaiserová, Ústí nad Labem 1995, s. 15; o starém osídlení v blízkosti řeky Bíliny, starém přemyslovském hradišti a labské celnici viz též Franz Josef UMLAUFT: *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, Bayeruth 1960, s. 3 – 6.

²²⁷ CDB IV/I, č. 158, s. 259 – 261.

²²⁸ Viz Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem 1999, str. 9 – 10, viz též: Lenka BOBKOVÁ: *Středověk – Počátky města Ústí nad Labem*, in: *Dějiny města Ústí nad Labem*, edd. Vladimír Kaiser – Kristýna Kaiserová, Ústí nad Labem, 1995, s. 16.

²²⁹ Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem 1999, s. 9 – 10, též: Lenka BOBKOVÁ: *Středověk – Počátky města Ústí nad Labem*, in: *Dějiny města Ústí nad Labem*, edd. Vladimír Kaiser – Kristýna Kaiserová, Ústí nad Labem, 1995, s. 16; viz též František HOFFMANN: *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 64.

²³⁰ Lenka BOBKOVÁ: *Středověk – Počátky města Ústí nad Labem*, in: *Dějiny města Ústí nad Labem*, edd. Vladimír Kaiser – Kristýna Kaiserová, Ústí nad Labem, 1995, s. 17; též Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem 1999, s. 9 – 10.

měla být pouze zdrojem příjmů, potřebných k financování nákladné zahraniční politiky²³¹. Takové hodnocení je však zejména při pohledu na Janovo úsilí o pozvednutí královských měst v pohraničních regionech poněkud zkreslené. Samozřejmě nelze popírat, že královská politika nevyužívala poplatků plynoucích z královských měst, která ostatně patřila do panovníkova majetku, a že čas od času se opravdu mohla chovat „kořistnický“. Než však přistoupíme k jednostrannému zobecnění, je nutno studovat všechny aspekty Janovy městské politiky a nevyzdvihovat pouze onen panovnický ekonomický zájem. Jako příklad může posloužit právě lucemburská politika vůči královskému městu Ústí nad Labem, jež se nacházelo ve strategicky důležité pohraniční oblasti severozápadních Čech a do jisté míry fungovalo jako mocenská protiváha vartemburského Děčína²³².

První pramenná zmínka o Ústí nad Labem z raného lucemburského období pochází z 22. dubna roku 1325²³³ a týká se potvrzení privilegií, která ústečtí měšťané získali v rámci založení města od českého krále Přemysla Otakara II. (a která byla následně potvrzena jeho nástupcem Václavem II.) a jež měla údajně lehnout popelem při požáru města někdy krátce před rokem 1325. Zde vyvstává první problém, když předpokládáme, že Ústí nad Labem bylo královským městem již k roku 1249²³⁴.

Problematika zakládání měst je velmi složitá. Město nemuselo nutně vzniknout vydáním zakládací listiny panovníkem, k tomu ostatně většinou docházelo až dlouho poté, co sídliště nabylo městského charakteru. Panovníkův souhlas se založením mohl být spíše ústní než písemné povahy. Teprve později, po vzniku městské kanceláře a v období vymezování měst vůči jejich konkurentům (zejména vůči šlechtě), docházelo z iniciativy měšťanů ke zlistinění starých práv a privilegií²³⁵. Vzhledem ke skutečnosti, že se Ústí nad Labem zformovalo v město na místě již existující řemeslnické a kupecké osady²³⁶, nebyla zakládací listina teoreticky potřebná²³⁷. Byla-li však vydána, kdy k tomu došlo a kdo toto vydání

²³¹ Například srov. František HOFFMANN: *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 74.

²³² K Vartemberkům viz kapitola Děčínští Vartemberkové na dvoře Jana Lucemburského.

²³³ CIM II, č. 133, s. 219 – 222; UB Aussig, č. 22, s. 8 – 9.

²³⁴ CDB IV/I, č. 158, s. 259 – 261; srov. Lenka BOBKOVÁ: *Středověk – Počátky města Ústí nad Labem*, in: *Dějiny města Ústí nad Labem*, edd. Vladimír Kaiser – Kristýna Kaiserová), Ústí nad Labem, 1995, s. 16; o Ústí nad Labem jakožto o královském městě již za vlády Václava I. více Jiří KEJŘ: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 121 – 122.

²³⁵ Pro případ Ústí nad Labem viz Lenka BOBKOVÁ: *Středověk – Počátky města Ústí nad Labem*, in: *Dějiny města Ústí nad Labem*, edd. Vladimír Kaiser – Kristýna Kaiserová), Ústí nad Labem, 1995, s. 17; srov. František HOFFMANN: *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 53 – 54; k zakládacím listinám měst více Jiří KEJŘ: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 115 – 133.

²³⁶ Franz Josef UMLAUFT: *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, Bayeruth 1960, s. 3.

²³⁷ Obecně viz František HOFFMANN: *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 53.

inicioval, to se vzhledem ke stavu dostupných pramenů zřejmě již nikdy nedozvíme. V každém případě, jak Přemyslovy listiny, jejichž obsahem bylo udělení privilegií městu Ústí nad Labem, tak jejich pozdější Václavova confirmace a dokonce i confirmace Jana Lucemburského z roku 1325 se bohužel nedochovaly. O Janově potvrzení práv Ústečanům se dozvíáme až z insertu v listině, vydané roku 1349 Karlem IV.²³⁸

Nyní se dostáváme ke skutečnému obsahu Janovy confirmace. Český král jejím prostřednictvím potvrzuje, že se ústečtí občané mají řídit magdeburským právem, dále vymezuje pravomoci městského rychtáře, jenž má právo řešit spory měšťanů s ostatními obyvateli Českého království do výše 5 hřiven bez jednoho lotu, přičemž pře o vyšší částky mají náležet před takzvaný cudní soud²³⁹, z jehož kompetence jsou však ústečtí měšťané v ostatních případech vyňati. Rychtář a konšelé přitom mohli soudit i příslušníka šlechtického stavu, došlo-li by k narušení městského práva²⁴⁰.

Co se týče hospodářských opatření, Jan Lucemburský městu Ústí nad Labem přiznává právo mílové, podle kterého mělo být zabráněno všem sládkům, pivovarníkům, šenkýřům, pekařům, rezníkům, krejčím a jiným řemeslníkům provozovat své řemeslo ve vzdálenosti do jedné míle od města. Zajisté nebylo náhodné, že mezi uvedenými řemesly figurovaly zejména ty činnosti, které souvisely se zajištěním plynulého chodu městského života²⁴¹.

Jedním ze stěžejních ustanovení Janovy confirmace z 22. dubna roku 1325 bylo bezpochyby sdělení, že ústečtí měšťané mají stejně jako Litoměřice právo na svobodnou plavbu po Labi a Vltavě a to v obou směrech, tedy po a proti proudu toku řek. Toto ustanovení se stalo předmětem kritiky a protestů ze strany litoměřických měšťanů, kteří se právem obávali ohrožení své pozice ústeckou konkurencí. Ústečtí obchodníci se totiž od nynějška po zaplacení cla na určených místech mohli se svým zbožím plavit dále a nesměli

²³⁸ RBM III, č. 1082, s. 421 – 422, CIM II, č. 133, s. 219 – 222, UB Aussig č. 22, s. 8 – 9.

²³⁹ Krajský soud, viz Jan DOBEŠ – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK: *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2005, s. 49; viz Libor JAN: *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006, s. 169 – 170.

²⁴⁰ Srov. Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem, 1999, s. 14; srov. též Lenka BOBKOVÁ: *Středověk – Počátky města Ústí nad Labem*, in: *Dějiny města Ústí nad Labem*, edd. Vladimír Kaiser – Kristýna Kaiserová, Ústí nad Labem, 1995, s. 18 – 19; srov. též Ladislav DUŠEK: *Katalog listin a listů archivu města Ústí nad Labem*, Praha 1971, s. 9, č. 1; srov. také Franz Josef UMLAUFT: *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, Bayeruth 1960, s. 12.

²⁴¹ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Středověk – Počátky města Ústí nad Labem*, in: *Dějiny města Ústí nad Labem*, edd. Vladimír Kaiser – Kristýna Kaiserová, Ústí nad Labem, 1995, s. 19; srov. též Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem, 1999, str. 14; srov. též Ladislav DUŠEK: *Katalog listin a listů archivu města Ústí nad Labem*, Praha 1971, s. 9, č. 1; srov. také Franz Josef UMLAUFT: *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, Bayeruth 1960, s. 12.

jim být do cesty kladeny žádné další překážky²⁴². Litoměřickým zřejmě zejména vadilo porušení práva skladu²⁴³, na základě kterého měli kupci procházející městem povinnost uskladnit své zboží na stanoveném místě, např. ve zvláštním kupeckém domě či přímo na radnici²⁴⁴, a nabídnout je místním k prodeji. (Pokud by kupec této své povinnosti nedostál, hrozilo mu zabavení zboží.) Litoměřice si tohoto výsostného privilegia, kterým rozhodně nedisponovalo žádné město, přirozeně hleděly a jakékoliv pokusy o jeho omezování sledovaly s velkým znepokojením. Předmětem sporu bezpochyby bylo i narušení dominantní pozice litoměřických měšťanů v obchodu se solí, jež se do Čech dovážela ze Saska, a v neposlední řadě taktéž s obilím²⁴⁵. K tomu však rozhodně nedošlo poprvé a Ústí nad Labem zcela jistě nebylo jediným konkurentem, neboť četné spory vedly Litoměřice již dříve například s Mělníkem²⁴⁶.

Královské město Litoměřice bylo již od první poloviny 13. století, tedy v době, kdy se teprve objevuje první pramenná zmínka o Ústí nad Labem jakožto městu, nezpochybnitelnou mocenskou oporou českých panovníků. V době konfliktu krále Václava I. s jeho odbojným synem Přemyslem Otakarem v letech 1247 až 1249 se poprvé dostalo do politického popředí, když společně s dalšími městy v severních a severozápadních Čechách vystoupilo na Václavově straně a zajistilo mu tak kontrolu nad tímto strategicky důležitým pohraničním regionem. Po svém krátkém pobytu v Sasku se český král v červnu roku 1248 uchýlil právě do Litoměřic, v jejichž okolí soustředil všechny své síly, pomocí nichž hodlal vést rozhodující úder. Ve městě, kde našel útočiště také královský dvůr a kam byla svolána královská rada, setrval až do srpna. Králův zdejší pobyt dokumentují dvě listiny, vydané 13. a 23. července 1249²⁴⁷.

Odboj syna proti otci skončil nezdarem, viníci byli přísně potrestáni a města, která zasáhla do tohoto generačního mocenského zápasu, se na politické scéně objevila jako nový

---

²⁴² Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Středověk – Počátky města Ústí nad Labem*, in: *Dějiny města Ústí nad Labem*, edd. Vladimír Kaiser – Kristýna Kaiserová, Ústí nad Labem, 1995, s. 19; srov. též Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem, 1999, s. 14 – 16.

²⁴³ Viz František HOFFMANN: *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 258 – 259.

²⁴⁴ Srov. František HOFFMANN: *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 184, s. 258 – 259.

²⁴⁵ Srov. Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem, 1999, s. 15; viz Oldřich KOTYZA – Jan SMETANA – Jindřich TOMAS: *Dějiny města Litoměřic*, Litoměřice 1997, s. 127 – 128; k dominantní pozici Litoměřic v obchodě se solí srov. František HOFFMANN: *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 228.

²⁴⁶ Viz Oldřich KOTYZA – Jan SMETANA – Jindřich TOMAS: *Dějiny města Litoměřic*, Litoměřice 1997, s. 128.

²⁴⁷ Srov. Oldřich KOTYZA – Jan SMETANA – Jindřich TOMAS: *Dějiny města Litoměřic*, Litoměřice 1997, s. 111 – 113.

mocenský faktor, s nímž je třeba do budoucna počítat. Počátek růstu sebevědomí královských Litoměřic je tedy třeba klást právě do tohoto období. Podpora královské strany se bezpochyby stala důležitým impulsem k dalšímu rozvoji. Již okolo roku 1250 je možno doložit existenci městského opevnění²⁴⁸. Dalším z průvodních jevů rostoucího významu tohoto královského města byl i pokus o jeho rozšíření, k jehož realizaci však i přes veškerou podporu krále Přemysla Otakara II. nakonec nedošlo. Teprve během panování Karla IV., po připojení četných okolních oblastí, bylo rozšíření Litoměřic uskutečněno²⁴⁹.

Vydání confirmace z 22. dubna roku 1325, kterou český král Jan Lucemburský ústeckým měšťanům přiznával právo na svobodnou plavbu po Labi a Vltavě, Litoměřice značně popudilo, neboť ústečtí obchodníci již delší dobu soustavně narušovali jejich výsostné hospodářské výsady. K prvnímu výraznějšímu střetu mezi oběma stranami došlo roku 1324, když litoměřičtí měšťané zabavili zboží dvěma ústeckým obchodníkům s obilím. Oba postižení kupci protestovali a město na tento krok Litoměřických reagovalo žalobou do Magdeburku. Když zde nepořídili, odvolali se ústečtí měšťané přímo k českému králi, jehož požádali o vydání privilegia, které by městu Ústí nad Labem zajistilo možnost svobodného obchodování po Labi. Výsledkem této žádosti byla právě výše uvedená dubnová confirmace. Litoměřická strana se cítila poškozena, a tak se na Jana Lucemburského obrátila s podobnou prosbou a přáním²⁵⁰.

Dosáhnout kompromisu a smíru bylo zcela jistě v panovníkově zájmu, neboť obě královská města ležela ve stejném regionu a kontrolovala strategicky důležité dopravní cesty. V dubnové confirmaci, vydané ve prospěch královského města Ústí nad Labem, Jan Lucemburský zdůrazňuje úskalí jeho hraniční polohy, díky které jsou ústečtí obyvatelé vystaveni četným nebezpečím. Všechny tyto skutečnosti mohly být tedy dostatečným důvodem k vydání listiny z 6. května 1325, prostřednictvím níž chtěl český král napravit příkoří, které bylo způsobeno litoměřickým měšťanům²⁵¹. Jan Lucemburský zde vystupuje z pozice prostředníka mezi oběma znesvářenými stranami, jehož cílem je odstranit veškeré sporné body, které by snad mohly bránit smíření mezi zneprátenými městy, což byl důvod, jenž jej vedl k upravení ve prospěch ústeckých měšťanů dříve uděleného privilegia ohledně

²⁴⁸ Existenci opevnění dokládá městská pečeť: srov. Oldřich KOTYZA – Jan SMETANA – Jindřich TOMAS: *Dějiny města Litoměřic*, Litoměřice 1997, s. 113.

²⁴⁹ Viz Oldřich KOTYZA – Jan SMETANA – Jindřich TOMAS: *Dějiny města Litoměřic*, Litoměřice 1997, s. 122 – 125.

²⁵⁰ Srov. Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem, 1999, str. 15 – 16; srov. Franz Josef UMLAUFT: *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, Bayeruth 1960, s. 17.

²⁵¹ Listina z 6. května 1325 se jako jedna z mála dochovala v originále a je uložena v městském archivu v Ústí nad Labem: AM I/1.

labské a vltavské plavby, neboť jeho potvrzením z 22. dubna 1325 došlo k poškození zájmů měšťanů litoměřických. Od této chvíle mohli ústečtí obchodníci nakládat a vykládat své zboží kdekoliv v okolí Litoměřic, zaplatili-li stanovené clo, ale nikdy v Lovosicích. Co se týče plavby po Vltavě, zde již Ústečané nesměli být nikým ve svých právech omezováni²⁵².

Pokusy o smíření dvou konkurenčních měst nakonec vyzněly do prázdna. Rozhodně se nedá říci, že by došlo ke zlepšení vzájemných vztahů. Ústí nad Labem nadále posilovalo svou ekonomickou pozici v oblasti a Litoměřice stejně jako dříve lpěly na svých výsostných výsadách. K definitivnímu urovnání sporu došlo až roku 1351 – teprve tehdy byla stanovena přesná pravidla pro obchodování²⁵³.

Další pramenná zmínka, jejímž prostřednictvím je možné rekonstruovat vývoj královského města Ústí nad Labem v raném lucemburském období, pochází z 19. ledna roku 1327 a ani v tomto případě bohužel nedošlo k dochování originálu. Text Janovy listiny, která na rozdíl od konfirmace z 22. dubna 1325 obsahuje spíše ustanovení právního a majetkoprávního charakteru, je znám z insertu v listině Karla IV. z roku 1349²⁵⁴. Jan Lucemburský zde ústeckému rychtáři a městským konšelům povoluje souzení a vynášení rozsudků nad nejtěžšími trestními přečiny, avšak pouze potud, nedojde-li k odvolání k vyšší soudní instanci. Dále podřizuje ústecké měšťany v záležitostech podléhajících církevnímu soudu výhradně soudní stoliči pražské diecéze. Listina taktéž částečně vymezuje vztah mezi ústeckými měšťany a příslušníky šlechtického stavu. Pokud by došlo k zajetí měšťana šlechticem, nebyla rodina postiženého povinována platit výkupné. Český král se mimo jiné taktéž vyslovuje k problematice soubojů, když připomíná, že veškeré pře, vyvolané zabitím či zraněním, se mají posuzovat dle zásad magdeburského práva. Zdá se tedy, že ani v městském prostředí nebyly ozbrojené potyčky sváteční záležitostmi. Majetkoprávní povahy pak dosahovalo ustanovení, které zakazovalo, aby děti bránily svým rodičům ve volném disponování majetkem, k čemuž také zřejmě běžně docházelo. V opačném případě by takové panovníkovo nařízení ztrácelo svůj smysl. Hovoříme-li o Janově listině z 19. ledna 1327, nesmíme opomenout povolení, které český král udělil ústeckým měšťanům v souvislosti s jejich žádostí o přeložení týdenního trhu z pátku na úterý²⁵⁵.

---

²⁵² Srov. Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem, 1999, str. 15 – 16.

²⁵³ Srov. Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem, 1999, str. 16.

²⁵⁴ RBM III, č. 1257, s. 488 – 489; CIM II, č. 141, s. 236 – 238; UB Aussig, č. 28, s. 13 – 14.

²⁵⁵ Srov. Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*. Ústí nad Labem, 1999, s. 17, srov. též Ladislav DUŠEK: *Katalog listin a listů archivu města Ústí nad Labem*, Praha 1971, s. 11 – 12, č. 3; dále viz Franz Josef UMLAUFT: *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, Bayeruth 1960, s. 19.

Z 24. srpna 1334 pochází listina moravského markraběte Karla, vydaná v Brně a bohužel taktéž nedochovaná v originále²⁵⁶. V tomto případě jsme s jejím obsahem seznámeni díky insertu v listině Ladislava Pohrobka z 12. listopadu roku 1454²⁵⁷. Základním bodem dokumentu je navrácení úřadu šrotáře městu Ústí nad Labem, jenž byl Janem Lucemburským propůjčen jednomu z králových věrných stoupenců původem z Míšeňska, Těmovi z Koldic. Výnosy z úřadu šrotáře byly tímto navraceny ústeckým měšťanům, kteří jich napříště měli užívat ku potřebám města, na jeho zvelebení a údržbu²⁵⁸.

O necelý rok později, 28. července 1335, došlo v Chomutově ze strany českého krále Jana Lucemburského k vydání nové listiny (znovu jsme odkázáni na insert v listině Karla IV. z roku 1349²⁵⁹), jež měla ústeckým měšťanům potvrdit veškerá privilegia, jimiž královské město Ústí nad Labem disponovalo za časů jeho předchůdců a která byla zničena požárem. Jak již bylo řečeno výše, vydání konfirmace z 22. dubna 1325 bylo ovlivněno konkrétní žádostí ústeckých měšťanů. V tomto případě je však třeba účel hledat jinde, neboť hlavním smyslem Janovy listiny z 28. července 1335 je přesné vymezení všech poplatků, které jsou ústeckými měšťany povinni odvádět českému králi. Panovníkovým cílem byla fixace stávajících poměrů, což byl akt pro město bezpochyby stejně výhodný jako pro Jana Lucemburského, který vydáním takového opatření hájil zájmy Koruny proti královským úředníkům, zejména proti úřadu podkomořího, který zdaleka ne všechny vybrané poplatky odváděl do královské pokladny²⁶⁰. Město zase získalo jistou záruku, že nebude zneužíváno nad rámec svých finančních povinností²⁶¹.

Listina z 28. července 1335 mimo jiné stanovovala výši komorního platu²⁶². Město bylo povinno platit poplatky ze všech městských pozemků neboli městišť, domů měšťanů, masných a pekařských krámů a to jak ve městě, tak na břehu řeky Bíliny v místě, kde se vlévá

²⁵⁶ RBM IV, č. 78, s. 26 – 27; CIM II, č. 171, s. 286 – 287; UB Aussig, č. 36, s. 24.

²⁵⁷ Pohrobkova listina se dochovala a je uložena v Archivu města Ústí nad Labem: AM I/21.

²⁵⁸ Srov. Lenka BOBKOVÁ: *Středověk – Počátky města Ústí nad Labem*, in: Dějiny města Ústí nad Labem, edd. Vladimír Kaiser – Kristýna Kaiserová, Ústí nad Labem, 1995, s. 19; srov. též Ladislav DUŠEK: *Katalog listin a listů archivu města Ústí nad Labem*, Praha 1971, s. 12; k poplatkům plynoucím z úřadu šrotáře stručně viz František HOFFMANN: *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 228.

²⁵⁹ RBM IV, č. 182, s. 69 – 70; CIM II, č. 176, s. 291 – 293; UB Aussig č. 38, s. 25 – 27.

²⁶⁰ K úřadu podkomořího viz Jan DOBEŠ – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK: *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2005, s. 58 – 59; dále viz František HOFFMANN: *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 441.

²⁶¹ Srov. Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem, 1999, s. 19, srov. též Lenka BOBKOVÁ: *Středověk – Počátky města Ústí nad Labem*, in: Dějiny města Ústí nad Labem, edd. Vladimír Kaiser – Kristýna Kaiserová, Ústí nad Labem, 1995, s. 19; srov. též Umlauf, Franz Josef: *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, s. 19.

²⁶² Ke královské komoře viz František HOFFMANN: *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 441.

do Labe, dále pod Mariánskou skálou a pod vrchem Špilberk za Drážďanskou branou. Poplatky byly stanoveny podle výměry pozemků, takže například ve městě a na bílinském břehu se pohybovaly ve výši 56 grošů z jednoho lánů a pod Mariánskou skálou byla jejich výše určena na čtvrtinu hřivny. Dále bylo rozhodnuto, že šest ústeckých mlýnů bude jednou ročně odvádět plat v podobě 15 měřic pšenice a žita a k tomu 29 pražských grošů, vše splatné v den svatého Michala. Poplatky se odváděly i z vinic. Město Ústí nad Labem vlastnilo čtyři vinice, ale platilo pouze za jednu. Český král taktéž stanovil výši zemské berně²⁶³, jež měla být odváděna ze všech městíšť s výjimkou zahradních ploch a dále ze dvou mlýnů na řece Bílině. Od všeobecné zemské berně byli osvobozeni obyvatelé předměstí, nádeníci a příslušníci chudiny²⁶⁴.

Janova listina taktéž obsahovala důležité majetkoprávní ustanovení, na základě kterého měli ústečtí měšťané právo kupovat jakékoliv statky včetně poddaných s výjimkou statků církevních a obecně lén, a to bez omezení ze strany zemského soudu²⁶⁵. Četné body se pak týkaly záležitosti obsazování městské rady a vymezení soudních kompetencí. V radě mělo usednout vždy šest nově zvolených konšelů, a co se soudnictví týče, město Ústí nad Labem mělo sice právo soudit hrdelní spory, ale do jeho kompetence již nespádala odvolání ke králi a k podkomořimu a obecně případy, jež náležely k posouzení zemskému soudu²⁶⁶. Jan Lucemburský taktéž ústeckým měšťanům potvrzuje volné nakládání s příjmy plynoucími z úřadu šrotěře²⁶⁷.

Poslední Janova listina, jež byla vydána ve prospěch královského města Ústí nad Labem 29. května 1339 v Praze, se na rozdíl od předchozích právních pořízení podobně jako

---

²⁶³ Ke všeobecné zemské berni viz Jan DOBEŠ – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK: *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2005, s. 64.

²⁶⁴ Srov. Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem, 1999, s. 20, srov. též Lenka BOBKOVÁ: *Středověk – Počátky města Ústí nad Labem*, in: *Dějiny města Ústí nad Labem*, edd. Vladimír Kaiser – Kristýna Kaiserová, Ústí nad Labem, 1995, s. 19; srov. též Ladislav DUŠEK: *Katalog listin a listů archivu města Ústí nad Labem*, Praha 1971, s. 12; srov. Franz Josef UMLAUFT: *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, Bayeruth 1960, s. 19 – 20.

²⁶⁵ Srov. Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem, 1999, s. 20, srov. též Lenka BOBKOVÁ: *Středověk – Počátky města Ústí nad Labem*, in: *Dějiny města Ústí nad Labem*, edd. Vladimír Kaiser – Kristýna Kaiserová, Ústí nad Labem, 1995, s. 19; srov. též Ladislav DUŠEK: *Katalog listin a listů archivu města Ústí nad Labem*, Praha 1971, s. 12, č. 5.

²⁶⁶ Srov. Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem, 1999, s. 20.

²⁶⁷ Srov. Ladislav DUŠEK: *Katalog listin a listů archivu města Ústí nad Labem*, Praha 1971, s. 12, srov. též Franz Josef UMLAUFT: *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*, Bayeruth 1960, s. 21.

listina z 6. května 1325 dochovala v originále²⁶⁸. Předmětem Janovy listiny jsou především ustanovení právního charakteru, přičemž mezi nimi značně vyniká nařízení, podle něhož jsou ústečtí měšťané vymaněni z jurisdikce cizích soudních orgánů. Daleko důležitějším opatřením je však rozšíření soudní pravomoci města na širší okolí. Královské město Ústí nad Labem bylo ustaveno ochráncem zemského míru a mělo právo stíhat všechny zemské škůdce bez rozdílu stavu a pohánět je před svůj soud. Podobné privilegium je známo pro hornolužická města, konkrétně pro hornolužický městský svaz, zvaný Šestiměstí²⁶⁹.

Celá Horní Lužice byla k Českému království připojena roku 1329 Zhořeleckem. O deset let dříve, tedy krátce po vymření askánské dynastie roku 1319, získal Jan Lucemburský Budyšínsko, jež bylo již v dřívějších dobách pod kontrolou českých panovníků. Hornolužická města se stala významnými obchodními centry a ležela na strategicky důležité obchodní spojnici mezi západem a východem, jež vedla ze západní Evropy přes středoněmeckou oblast, Erfurt, Lipsko, hornolužická města až do Vratislavi a Krakova, odkud pokračovala do Ruska. Od této cesty se pak ještě oddělovala jiná obchodní stezka, jež směřovala k Drážďanům, dále k Norimberku a odtud přes jihoněmeckou oblast až na Apeninský poloostrov. Tuto stezku protínala cesta jiná, bezprostředně související s českým prostředím. Šlo o takzvanou Žitavskou cestu²⁷⁰, která vedla z Pobaltí do Žitavy, jež byla až do husitských válek součástí Českého království, a odtud ku Praze²⁷¹.

Hornolužická města Budyšín, Zhořelec, Löbau a Kamenz se společně s Vratislaví, Středou, Hlohovem, Střelínem a Oslavou roku 1339 sdružila do obranného spolku, jehož prvořadým cílem bylo zajistit bezpečnost na místních obchodních cestách²⁷². Sdružená města získala ze strany Jana Lucemburského pravomoc postupovat vůči narušitelům zemského míru a ty pak pohánět před svůj soud²⁷³. Je tedy velmi pravděpodobné, že se zkušenost s hornolužickým prostředím promítla i v přístupu českého krále vůči královskému městu Ústí

²⁶⁸ Podobně jako předchozí doložené originály je i tento uložen v Archivu města Ústí nad Labem: AM I/2; RMB IV, č. 691, s. 271 – 272; CIM II, č. 214, s. 336 – 338; UB Aussig, č. 41, s. 28 – 29; srov. Ladislav DUŠEK: *Katalog listin a listů archivu města Ústí nad Labem*. Praha 1971, s. 13, č. 6.

²⁶⁹ Srov. Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem, 1999, s. 19 – 20; srov. též Ladislav DUŠEK: *Katalog listin a listů archivu města Ústí nad Labem*, Praha 1971, s. 13, č. 6.

²⁷⁰ K Žitavské cestě viz Ivan VÁVRA: *Žitavská cesta*, in: *Historická geografie* 12, Praha 1974, s. 27 – 91.

²⁷¹ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Kariéra ve službách krále. Zemští fojtové v Horní Lužici za vlády Lucemburků*, in: *Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české*. Opava 2009, s. 151 – 165, s. 152; viz také Lenka BOBKOVÁ: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1991, s. 29.

²⁷² Viz Lenka BOBKOVÁ: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1991, s. 29.

²⁷³ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1991, s. 29.

nad Labem, jež stejně jako výše uvedená obchodní centra leželo u strategicky důležité kupecké stezky – srbské cesty²⁷⁴.

Opatření Jana Lucemburského, jež je obsaženo v listině z 29. května 1339, mohlo být jak panovníkovou vlastní iniciativou, vycházející z bohatých zkušeností, tak i reakcí na stížnosti ústeckých měšťanů, kteří se cítili ohroženi rostoucím nebezpečím ve svém bezprostředním okolí a postrádali patřičná oprávnění zasáhnout.

Aby výčet ustanovení, obsažených v Janově listině z 29. května 1339, dosáhl úplnosti, nesmíme opomenout zmínit královský pokyn městské radě, která od této chvíle získala volnou ruku v obsazování neobdělávaných městských pozemků, ať již za úplaty, či bezplatně. Z právních nařízení je pak nutno vyzdvihnout zdůraznění, že městský rychtář se při udílení pokut musí pohybovat striktně v intencích magdeburského práva²⁷⁵.

Politika českého krále Jana Lucemburského vůči královským městům je díky starší historiografii povětšinou vnímána spíše negativně²⁷⁶. Volně řečeno, první Lucemburk na českém trůně je často osočován z bezuzdného odírání loajálních měšťanů, jejichž peníze pak používal k realizaci svých rozsáhlých zahraničněpolitických představ. Tyto názory čas od času přebírá i historiografie novější²⁷⁷, což je překvapující vzhledem k poměrně značnému množství prací, v nichž se vnitropolitické aktivity českého krále dočkaly rehabilitace²⁷⁸.

Zcela jistě musíme souhlasit, že základním charakteristickým jevem vlády Jana Lucemburského byl palčivý nedostatek financí, jenž bez rozdílu ovlivňoval panovníkovu vnitřní i zahraniční politiku. Známým klišé je i přirovnání českého krále k cizinci, pro něhož byl pobyt v království utrpením a během kteréhož se pouze snažil nashromáždit co nejvíc finančních prostředků. Jak však dokazuje Janova vytrvalá snaha o budování mocenskopolitických opor v strategicky důležitých oblastech Českého království, jeho přístup k vnitřní politice nebyl jednoznačně rezignující. Stejně tak Janova politika vůči městům nemůže být chápána jednostranně.

---

²⁷⁴ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Středověk – Počátky města Ústí nad Labem*, in: Dějiny města Ústí nad Labem, edd. Vladimír Kaiser – Kristýna Kaiserová, Ústí nad Labem, 1995, s. 17; k srbské cestě více viz Ivan VÁVRA: *Srbská cesta*, in: Historická geografie 17, Praha 1978, s. 369 – 432.

²⁷⁵ Srov. Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin*, Ústí nad Labem, 1999, s. 19 – 20; srov. též Ladislav DUŠEK: *Katalog listin a listů archivu města Ústí nad Labem*, Praha 1971, s. 13, č. 6.

²⁷⁶ Například srov. František HOFFMANN: *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 74.

²⁷⁷ Například Božena KOPIČKOVÁ: *Eliška Přemyslovna*. Praha 2008, s. 50; ke vztahu Jana Lucemburského k českým královským městům Josef ŽEMLIČKA: *Vztah Jana Lucemburského k městům Českého království*, in: MHB 5. Praha, 1998, s. 27 – 32.

²⁷⁸ Např. Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny země Koruny české IVa*. Praha-Litomyšl 2003; Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*. Praha 1994.

V této i v předchozích kapitolách byl popsán proces vytváření mocenských opor českým králem Janem Lucemburským ve strategicky důležitém pohraničním regionu severních a severozápadních Čech. Janova politika vůči městům byla, ať už v kladném či negativním slova smyslu, vždy účelná a ani králův vztah vůči Ústí nad Labem v tomto ohledu nebyl výjimkou. Podobně Jan Lucemburský přistupoval i k ostatním městům, jež byla součástí královského majetku a která stejně jako Ústí ležela v pohraničních částech Českého království, například v kraji Loketském, Tachovském či Trutnovském²⁷⁹. Společným charakteristickým znakem těchto oblastí byla jejich strategicky důležitá poloha. Jejich kontrola byla tedy pro panovníka rozhodující.

---

²⁷⁹ František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: ČCH 3, ročník 88, 1990, s. 225 – 251, s. 232.

4. Děčínští Vartemberkové na dvoře Jana Lucemburského

4.1. Vartemberkové (stručná charakteristika rodu)

Český panský rod Vartemberků pocházel z rozrodu Markvarticů podobně jako páni z Valdštejna, z Lemberka, z Michalovic, ze Zvířetic a z Velešína²⁸⁰. Za zakladatele rodu je považován Beneš, nejstarší syn Markvarta III., pána na hradě Ostrý, jenž vlastnil rozsáhlé statky na Mimoňsku. Právě v této oblasti, nad soutokem Dubnického a Ještědského potoka, byl vybudován hrad Vartemberk/Wartenberg²⁸¹, jenž se stal novým rodovým sídlem a od něhož Vartemberkové odvozovali své jméno. Přesnou dobu jeho založení není možné stanovit (stejně jako původce stavby) mimo jiné i proto, že hrad byl v pozdějším období několikrát přestavován. Lze však předpokládat, že byl vystavěn někdy krátce po smrti Přemysla Otakara II., tedy v době správy království braniborským markrabětem Otou, a to především z praktických důvodů – na ochranu místního úseku žitavské obchodní stezky, nad níž byl hrad postaven²⁸².

Markvartův syn Beneš je jako pán na Vartemberku v pramenech poprvé doložen listinou z 11. listopadu roku 1281²⁸³, v níž vystupuje po boku svých markvartických příbuzných Jana z Michalovic a Jaroslava z Lemberka jako ručitel v dohodě mezi Otou Braniborským a jistým Závišem ze Struženic, zřejmě Michalovicovým manem, jenž byl braniborským markrabětem potrestán za to, že škodil majetku řádu německých rytířů²⁸⁴. Další pramenná zmínka pochází z roku 1283²⁸⁵, kdy Beneš podobně jako jeho příbuzní Zdislav ze Zvířetic, Purkart z Janovic, Zdislav ze Šternberka, Sezema z Krašova a Jaroslav z Lemberka, všichni stoupenci královské strany, dosáhli jistého majetkového narovnání s Janem

²⁸⁰ Viz Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčínska a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 333.

²⁸¹ Trosky hradu Vartemberk bychom dnes hledali na území města Stráž pod Ralskem: viz August SEDLÁČEK: *Místopisný slovník historický království českého*, Praha 1998, s. 836 – 837.

²⁸² Berthold Wallenstein-Wartenberg se přiklání k názoru, že Vartemberk nechal vybudovat již Beneš I. z Vartemberka a že využil služeb německého architekta, jenž při stavebních pracích postupoval podobně jako jeho předchůdci na Lemberku, Šarfenštejnu či Michalsbergu, srov. Berthold WALLENSTEIN-WARTENBERG: *Markvartici – z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců*, Praha 2000, s. 87; Ivana Čornejová oproti tomu zdůrazňuje, že hrad mohl nechat vystavět jak Markvart, tak jeho syn Beneš a že se tak stalo již v 70. letech 13. století, srov. Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčínska a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 335; k žitavské cestě viz Ivan VÁVRA: *Žitavská cesta*, in: *Historická geografie 12*, Praha 1974, s. 27 – 91, s. 46.

²⁸³ RBM IV, č. 1850, s. 736 – 737.

²⁸⁴ Srov. Bertold WALLENSTEIN-WARTENBERG: *Markvartici – z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců*, Praha 2000, s. 91.

²⁸⁵ RBM II, č. 1298, s. 560.

z Michalovic, který se výměnou za hrady Velešín, Šarfenštejn (Ostrý), Děvín a ves Vítějovice zřekl všech nároků na četné statky v oblasti Slaného a veškerých práv, jež si po předcích nárokoval na děčínské panství²⁸⁶. Je třeba zmínit, že k této dohodě došlo nedlouho poté, co byly hrady Šarfenštejn/Ostrý, Děčín, Ronov a města Žitava, Ústí nad Labem a Most roku 1281 z důvodu vyplacení již zletilého Václava II. z poručenství zastaveny ve prospěch Oty Braniborského²⁸⁷. Tento postup se nemohl setkat s jednostranným souhlasem, neboť na Šarfenštejn a děčínské zboží vznášeli nároky Markvartici a na Ronov Lichtenburkové²⁸⁸. Nicméně, zástava byla nakonec z moci římského krále Rudolfa I. Habsburského na popud české šlechty 23. srpna 1283 zrušena²⁸⁹. Pět dní poté došlo k onomu majetkovému ujednání mezi Janem z Michalovic a jeho příbuznými²⁹⁰.

Z pramenů je patrné, v jaké společnosti se Beneš I. z Vartemberka pohyboval a že šlo o zástupce takzvané královské strany, soustřeďující se okolo biskupa Tobiáše z Bechyně²⁹¹. Před příchodem Záviše z Falkenštejna zastával jak Beneš, tak jeho příbuzní vlivné královské úřady – Zdislav ze Zvířetic působil jako pražský purkrabí, Zdislav ze Šternberka jako nejvyšší komorník, Purkart z Janovic jako královský hofmistr a sám Beneš I. z Vartemberka mohl již v této době zastávat úřad nejvyššího číšníka²⁹². V následujících letech, po příchodu Záviše z Falkenštejna do Prahy, a poté, co si Vítkovec zajistil vliv nad králem, byli Markvartici z Václavova okolí postupně vytlačeni²⁹³. Nadcházející odboj proti Vítkovcům pak nebyl motivován pouze snahou ochránit krále před škodlivými zájmy pána z Falkenštejna, ale i vlastním prospěchem.

---

²⁸⁶ Bertold WALLENSTEIN-WARTENBERG: *Markvartici – z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců*. Praha 2000, s. 92.

²⁸⁷ RBM II, č. 1297, s. 558 – 559; srov. např. Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II.* Praha 2007, s. 69 – 70.

²⁸⁸ Viz Bertold WALLENSTEIN-WARTENBERG: *Markvartici – z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců*. Praha 2000, s. 92.

²⁸⁹ RBM II, č. 1297, s. 558 – 559.

²⁹⁰ RBM II, č. 1298, s. 560.

²⁹¹ Srov. Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, Ústí nad Labem, 1985, s. 333 – 356, s. 335; viz také Bertold WALLENSTEIN-WARTENBERG: *Markvartici – z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců*, Praha 2000, s. 97.

²⁹² K Benešovi viz Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, Ústí nad Labem, 1985, s. 333 – 356, s. 336, viz též Bertold WALLENSTEIN-WARTENBERG: *Markvartici – z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců*, Praha 2000, s. 93, viz též Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 230.

²⁹³ Srov. Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, Ústí nad Labem, 1985, s. 333 – 356, s. 335; srov. též Bertold WALLENSTEIN-WARTENBERG: *Markvartici – z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců*. Praha 2000, s. 97.

Po vítězství královské strany a porážce vítkovské vzpoury se Markvartici znovu soustředili v bezprostřední blízkosti Václava II. Co se Beneše I. z Vartemberka týče, jeho kariéra na panovnickém dvoře v následujících letech strmě stoupala – zastával podkomořský úřad, od roku 1291 působil jako pražský purkrabí a dokonce i jako zemský soudce²⁹⁴. Dokladem důvěry, kterou Václav II. do Beneše vkládal, byly četné diplomatické cesty. První Beneš I. z Vartemberka absolvoval roku 1289 na drážďanský dvůr míšeňských Wettinů²⁹⁵, kde měl předložit Václavovy návrhy ohledně wettinského dynastického sporu, z něhož hodlal český král vytěžit co nejvíce²⁹⁶. Druhá významná cesta, jíž Vartemberk podnikl, vedla roku 1300 do Žitavy, kde se Beneš společně se zbraslavským opatem zúčastnil předání polské královské princezny a budoucí české královny Elišky Rejčky, kterou měl následně doprovodit do Prahy. Po této události jej již v pramenech nenajdeme²⁹⁷.

Beneš I. z Vartemberka se oženil s dcerou Čeňka z Ronova Anežkou. Z manželství vzešlo několik synů, kteří posléze založili samostatné rodové větve, z dcer je připomínána pouze jedna – Anna²⁹⁸.

Je důležité zmínit, že svazek Beneše a Anežky si díky vysokému stupni příbuzenství vyžádal dodatečný papežský dispens, který byl papežem Mikulášem IV. udělen listinou z 18. března roku 1291²⁹⁹ - v té době již Beneš z Vartemberka zastával vysoké postavení u královského dvora. Vystává otázka, proč k odhalení tak blízkého příbuzenství (šlo o 3. a 4. stupeň) došlo tak dlouho po uzavření manželství. Berthold Wallenstein-Wartenberg vyslovil hypotézu, že důvodem bylo příbuzenství z matčiny strany, které bylo špatně odhalitelné. Tato skutečnost mohla bezpochyby ohrozit Benešovu dvorskou kariéru, proto měl zřejmě velký zájem na tom, aby mu byl dispens udělen³⁰⁰.

Jak již bylo uvedeno výše, v následující generaci došlo k vytvoření několika nových rodových větví – zakladatelem veselské linie s centrem ve Vysokém Veselí, prostírajícím se

---

²⁹⁴ RBM II, č. 1466, s. 628 – 630; k Benešovi jakožto podkomořímu viz Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 336; viz také Bertold WALLENSTEIN-WARTENBERG: *Markvartici – z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců*, Praha 2000, s. 97; k funkci zemského soudce a purkrabího *Reliquiae tabularum terrae. t. I*, č. 3, s. 3 – 4.

²⁹⁵ RBM II, č. 1467, s. 630 – 633.

²⁹⁶ Viz první kapitola této bakalářské práce.

²⁹⁷ Srov. Bertold WALLENSTEIN-WARTENBERG: *Markvartici – z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců*, Praha 2000, s. 98.

²⁹⁸ Viz Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 336.

²⁹⁹ RBM II, č. 1537, s. 662.

³⁰⁰ Srov. Bertold WALLENSTEIN-WARTENBERG: *Markvartici – z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců*, Praha 2000, s. 97.

nad řekou Cidlinou, se stal stejnojmenný Benešův syn, zvaný jako Beneš I. z Veselí. V čele kumburské větve stanul Markvart, užívající jména dle hradu Kumburk, vybudovaným jako nová rodová základna. Prvním představitelem kostecké větve byl Beneš, jenž po vystavění hradu Kost roku 1349 užíval predikátu z Kostí (do té doby je v pramenech označován jako pán ze Sobotky). Zakladatelem poslední rodové linie s centrem na hradě Děčíně se pak stal Jan I. z Vartemberka³⁰¹.

4.2. Děčínští Vartemberkové. Jan I. z Vartemberka a jeho potomci na dvoře krále Jana Lucemburského

Hrad a město Děčín, jež se stalo majetkovou základnou děčínské větve pánů z Vartemberka, získali roku 1305 od krále Václava II. do dědičného držení Benešovi synové Jan a Vaněk.³⁰² Originál listiny, jíž Vartemberkové děčínské panství získali, se bohužel nedochoval, s velkou pravděpodobností totiž shořel při požáru města roku 1370. Z téže doby pochází konfirmace Karla IV., kterou římský císař Vartemberkům, jež v druhé dekádě jeho vlády patřili k tomu málu zástupců českých šlechtických rodů obklopujících panovníka, potvrdil veškerá práva, která k Děčínu a přilehlému zboží drželi³⁰³.

Nejvýznamnějším představitelem děčínské vartemberkové linie byl v první polovině 14. století bezpochyby Jan z Vartemberka. Kromě děčínské panství získal jakožto nejstarší syn dědictvím po otci hrad Vartemberk se vším příslušným zbožím. V pramenech se poprvé objevuje roku 1304 v souvislosti s vpádem Albrechta Habsburského do Čech a to po boku nikoho menšího, než kým byl Jindřich z Lipé³⁰⁴. Zdá se, že právě pán z Lipé hrál v Janových mocenských kalkulacích nejdůležitější roli, oba pány až do Vartemberkovy nešťastné smrti

---

³⁰¹ Srov. Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 336; srov. též Ivana RAKOVÁ: *Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka v letech 1281 – 1415*, in: *Historická geografie* 18, Praha 1979, s. 69 – 97, s. 70 – 86.

³⁰² Srov. Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 336; srov. též Ivana RAKOVÁ: *Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka v letech 1281 – 1415*, in: *Historická geografie* 18, Praha 1979, s. 74.

³⁰³ Srov. Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 337; srov. též Ivana RAKOVÁ: *Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka v letech 1281 – 1415*, in: *Historická geografie* 18, Praha 1979, s. 69 – 97, s. 74.

³⁰⁴ Viz Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 337; srov. Ivana RAKOVÁ: *Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka v letech 1281 – 1415*, in: *Historická geografie* 18, Praha 1979, s. 69 – 97, s. 74.

roku 1316 pojilo nejen úzké spojenectví, ale snad i přátelství³⁰⁵. Jan I. z Vartemberka stál věrně po boku Jindřicha z Lipé při všech jeho hlavních politických aktivitách.

Roku 1304 stanuli oba čeští páni na opevnění Kutné Hory, kterou se všim jejím stříbrným bohatstvím bránili proti oddílům římského krále Albrechta. K podobné události došlo znovu o několik let později roku 1306, tentokrát za vlády Jindřicha Korutanského, kdy bylo Kutnou Horu třeba znovu bránit proti Habsburkům. Vzhledem k podílům na výnosech tamějších stříbrných dolů, jejichž část si Jindřich z Lipé a Jan I. z Vartemberka po odražení říšské armády zajistili pro sebe, vyvstává oprávněná pochybnost, zda zde oba šlechtici spíše než zájmy krále nehájili vlastní prospěch.³⁰⁶ Motivy byly jasné, neboť Jindřich Korutanský měl u obou pánů četné finanční závazky a zřejmě příliš nespěchal s jejich vyrovnáním³⁰⁷. Právě díky kutnohorskému stříbru patřili Jindřich z Lipé a Jan z Vartemberka při nadcházejících jednáních s římským králem Jindřichem VII. o možnosti nástupu Lucemburků na český trůn k nejdůležitějším členům ve vyslaném poselstvu³⁰⁸.

Je třeba zmínit, že jak Jan z Vartemberka, tak Jindřich z Lipé nepatřili zprvu k té straně české šlechty, která hodlala podpořit lucemburskou kandidaturu, neboť jim absence silné královské moci prozatím vyhovovala – prvních jednání s římským králem, probíhajících od roku 1309 pod záštitou zbraslavského a sedleckého opata a četných českých šlechtických předáků v čele s Jindřichem z Rožmberka, se tedy neúčastnili³⁰⁹. Důležitým impulsem, jenž se mohl stát příčinou jejich obratu, byl příchod vojska míšeňského markraběte Fridricha Pokousaného do Čech, které mělo podepřít již tak slabou pozici Jindřicha Korutanského v Českém království. Spolu s markraběcím vojskem, vedeným Fridrichovým následníkem stejného jména, do království zavítala řada míšeňských šlechticů, jež v pozdější době nalezneme po boku Jana Lucemburského a kteří hráli velkou roli v jeho expanzivní politice za severní a severozápadní hranicí země, jmenovitě např. Otu z Lobdeburku – Bergova,

³⁰⁵ Viz např. Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 42.

³⁰⁶ Viz Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčínska a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 337; tuto skutečnost je možno částečně doložit slibem Jana z Vartemberka při jednání ve Frankfurtu nad Mohanem, kde se český šlechtic zavázal, že Janu Lucemburského po jeho zvolení českým králem vrátí všechna práva, jež mu jakožto panovníkovi náleží, a která Vartemberk drží v Kutné Hoře: srov. SPĚVÁČEK Jiří: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 132.

³⁰⁷ Srov. Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, Praha 2006, s. 36.

³⁰⁸ Viz Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 35 – 36.

³⁰⁹ Srov. Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčínska a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 337, viz Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 34 – 35.

purkrabího Albrechta z Leisingu, donínského purkrabího Jana Mladšího a mnoho dalších.³¹⁰ Mocná česká šlechta, Jana z Vartemberka a Jindřicha z Lipé nevyjímaje, se přirozeně obávala ztráty svého postavení, dalším důvodem odklonu od Korutance mohla být již sama přítomnost cizinců na českém území. V každém případě, od roku 1310 nalezneme jak pána z Vartemberka, tak pána z Lipé, na straně podporující lucemburskou kandidaturu³¹¹. Příklonu bezpochyby pomohla i vstřícnost římského krále Jindřicha VII., který té části českého panstva, jež podpořila jeho syna Jana, přislíbil potvrzení stávajících úřadů a privilegií. Této skutečnosti nově přichozí do lucemburského tábora využili již roku 1310 během jednání ve Frankfurtu nad Mohanem³¹². Důležitými body rozhovorů byly bezpochyby požadavek Jindřicha z Lipé a s ním i Jana z Vartemberka na uhrazení dluhů, jež u obou českých pánů vytvořil Jindřich Korutanský, a snaha lucemburské strany zajistit návrat veškerých práv na kutnohorské stříbro do rukou českého krále³¹³. Realizace slibu, jež Jindřichovi VII. dali Jindřich z Lipé a Jan z Vartemberka ohledně postoupení svých podílů na kutnohorském královském regálu ve prospěch mladého Jana Lucemburského, byla zřejmě podmíněna splacením finančních závazků českého krále vůči oběma pánům – proto se s ní příliš nespěchalo³¹⁴. Jistou finanční povinnost měl nastoupivší Jan Lucemburský i vůči bývalé královně Elišce Rejčce, již slíbil náhradu škody, kterou utrpěla díky jednání Jindřicha Korutanského. Jako svědek v listině z roku je vedle Bertholda z Hennebergu, Petra Mohučského a v neposlední řadě Jindřicha z Lipé jmenován i Ješek z Vartemberka – tím je samozřejmě myšlen Jan I.³¹⁵

---

³¹⁰ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IVa*, Praha-Litomyšl 2003, s. 25; viz také Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 144; viz též Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 40.

³¹¹ Srov. Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčínska a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 337; Zdeněk Žalud zmiňuje existenci tajného poselstva, vedeného Petrem z Aspeltu, které bylo roku 1310 vysláno z Říše, aby našlo další potencionální spojence – a právě v této době se má k podpoře Lucemburků písemně přihlásit Jan z Vartemberka, kdežto Jindřich z Lipé ještě chvíli váhal: viz Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006 s. 35.

³¹² Viz také Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 34 – 36.

³¹³ RBM II, č. 282, s. 1235; srov. Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčínska a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 337, srov. též Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 36.

³¹⁴ Srov. Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 39.

³¹⁵ RBM II, č. 2241, s. 970; viz Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 39.

Výrazným dokladem příklonu Jana I. z Vartemberka k lucemburské kandidatuře je nejen úsilí, jaké společně s Jindřichem z Lipé vynaložil na dobývání Čech při příjezdu mladého krále Jana do království³¹⁶, ale i služba, jakou Vartemberk prokázal Elišce Přemyslovně, již roku 1310 dopomohl k útěku z Prahy do Nymburka³¹⁷.

Po příjezdu nového českého krále Jana Lucemburského do země se kolem panovníka přirozeně soustředila ta část šlechty, která podpořila nejen jeho kandidaturu, ale do jisté míry také napomohla k vyhnání nepřátelských vojsk, a tudíž k zabezpečení Čech. Šlo např. o okruh okolo Jindřicha z Lipé, Jana z Vartemberka a pražského biskupa Jana IV. z Dražic, mimo hru zůstali ti, kteří se včas nepřiklonili na správnou stranu. Bylo jen přirozené, že čeští páni očekávali odpovídající odměnu, tedy především výnosné úřady, a dostatečný podíl na moci³¹⁸.

Jindřich z Lipé³¹⁹ se stal stejně jako za vlády Jindřicha Korutanského královským podkomořím, byl taktéž jmenován nejvyšším maršálkem³²⁰. Jan I. z Vartemberka pak zastával úřad nejvyššího číšníka a od roku 1315, po uvolnění této pozice pány z Castellu, také úřad moravského hejtmána³²¹. V souvislosti s držbou této hodnosti mu byly lénem uděleny moravské hrady Veveří, Bzenec a Hradec u Opavy. O této skutečnosti jsme bohužel informováni pouze z kronik, konkrétně z kroniky Petra Žitavského, neboť originální listiny se nedochovaly³²². Zdeněk Žalud ve své disertaci *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*

---

³¹⁶ Srov. Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, s. 333 – 356, s. 337; viz Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 39 – 40.

³¹⁷ FRB IV, s. 130; srov. Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, s. 333 – 356, s. 337; viz Božena KOPIČKOVÁ: *Eliška Přemyslovna*, Praha 2008, s. 28; viz též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 127 – 128; viz též Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 36.

³¹⁸ Viz např. Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 40 – 42.

³¹⁹ K osobnosti Jindřicha z Lipé podrobně viz Miloslav SOVADINA: *Jindřich z Lipé*, in: ČMM 120, Brno 2001, s. 5 – 36; viz tentýž: *Jindřich z Lipé*, in: ČMM 122, Brno 2003, s. 36 – 43.

³²⁰ Úřad podkomořího ztratil již roku 1311, pak jej znovu nabyl roku 1315, viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IVa*, Praha-Litomyšl, s. 31, viz také Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 59.

³²¹ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IVa*, Praha-Litomyšl, s. 31 a s. 50, viz také Božena KOPIČKOVÁ: *Eliška Přemyslovna*. Královna česká. Praha 2008, s. 43; viz též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 225; viz také Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 59.

³²² Srov. Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 60.

přichází s myšlenkou, že v tomto případě mohlo jít o jedno z prvních uplatnění západoevropského lenního principu v Českém království³²³.

Vliv a moc, kterou ve svých rukách soustředil Jindřich z Lipé, se přirozeně brzy stala trnem v oku té části českého panstva, které stálo stranou oněch výnosných úřadů, jež drželi ronovští přívrženci. Proti pánu z Lipé a jeho spojencům se již od počátku začala pozvolna formovat šlechtická opozice v čele s Vilémem Zajícem z Valdeka, která mohla počítat s podporou královny Elišky a již dopřával sluchu i Jan Lucemburský. Pravdou je, že mladý král již od počátku své vlády usiloval o upevnění svého postavení a soustavně překonávat silný mocenský blok okolo Jindřicha z Lipé, jenž mu do cesty kladl nepřekonatelné překážky, bylo bezpochyby velmi únavné³²⁴.

K eskalaci dlouhotrvajícího napětí, a tedy k otevřenému rozkolu, došlo roku 1315, kdy byl Jindřich z Lipé na králův příkaz uvězněn na hradě Týřov. Jindřichovi spojenci povstali proti královské vůli – do čela odboje se postavil Jan I. z Vartemberka, jenž následkem svého rozhodnutí přišel o úřad moravského hejtmána a s tím související držbu hradů Veveří, Bzenec a Hradec (ty však králi odmítl vydat)³²⁵. Účast na vzpouře se však Janu z Vartemberka stala osudnou – během obléhání Kostelce nad Orlicí byl 5. ledna 1316 smrtelně raněn zásahem do tváře a svému zranění podlehl³²⁶.

Jan I. z Vartemberka, zakladatel děčínské větve stejnojmenného severočeského panského rodu, po sobě zanechal tři syny – Václava/Vaňka, Beneše a Jana, z dcer je připomínána pouze Anežka, která se stala manželkou Oty z Bergova³²⁷. Nejstarší Vaněk zdědil po otci hrad Vartemberk se vším příslušenstvím a svou kariéru postavil na podpoře královské politiky. Jana Lucemburského doprovázel na četných cestách mimo České království – roku 1337 mu stál po boku během tažení na Litvu, za což byl následně odměněn

---

³²³ Srov. Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 60.

³²⁴ Viz Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IVa*, Praha-Litomyšl, s. 50, viz také Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 337; viz též Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 59.

³²⁵ Viz Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 59.

³²⁶ Srov. Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 337; srov. též Jiří SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba*, Praha 1994, s. 229.

³²⁷ Srov. Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 337; srov. též Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006, s. 281.

dědičným držením úřadu nejvyššího číšníka³²⁸, a roku 1340 jej provázal na cestě do Francie – v Bouvignes byl ustanoven vykonavatelem královny poslední vůle³²⁹. Na královském dvoře setrval i po smrti Jana Lucemburského a to až do svého skonu roku 1362³³⁰.

Vaňkovi bratři Beneš a Jan zdělili děčínské panství a od roku 1342 jsou v pramenech připomínáni jako páni na Děčíně³³¹. Taktéž oni byli na rozdíl od svého otce spíše stoupenci královské strany, což mimo jiné dokládá lenní držba hradu Střekov, prostírajícího se nad labským údolím, s přilehlým zbožím³³², díky čemuž došlo k podstatnému rozšíření děčínské panství. Roku 1342 došlo k rozdělení majetku mezi oba bratry – Beneš I. z Děčína, jenž v následujících letech působil na dvoře Karla IV., obdržel západní část děčínské panství s přilehlými vesnicemi, dále hrad Střekov, ves Budkov a dvůr ve Svádově. Zbytek náležel jeho bratrovi Janovi³³³.

Jak je vidno, potomci Jana I. z Vartemberka zasvětili svůj život a kariéru službě panovníkovi – ponejprv stárnoucímu Janu Lucemburskému a po něm jeho synu Karlu IV. Právě na dvoře budoucího římského císaře dosáhli Vartemberkové, zástupce děčínské větve nevyjímaje, specifického postavení – po roce 1356 zde působili po boku Karlových rádců, kteří vesměs pocházeli z církevních kruhů, případně do Čech přišli z říše³³⁴. Vzhledem k rozloze jejich statků, která se po celé 14. století výrazně zvětšovala, patřili k nejmocnějším severočeským panským rodům, přesto se v rozhodujících okamžicích postavili na královskou stranu, neboť jim přízeň panovníka přinášela prospěch. Jednalo se však o oboustranně výhodný vztah, neboť ani pro vládce nebyla jejich loajalita zanedbatelná. Tato tendence se pak do jisté míry prohlubovala i v době Karlových nástupců.

³²⁸ RBM IV, č. 420, s. 172 – 173.

³²⁹ RBM IV, č. 819, s. 320 – 321.

³³⁰ Srov. Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 337.

³³¹ RBM IV, č. 1068; srov. Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 337; srov. Ivana RAKOVÁ: *Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka v letech 1281 – 1415*, in: *Historická geografie 18*, Praha 1979, s. 69 – 97, s. 75.

³³² RBM III, č. 525 – 526.

³³³ RBM IV, č. 1068, srov. Ivana RAKOVÁ: *Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka v letech 1281 – 1415*, in: *Historická geografie 18*, Praha 1979, s. 69 – 97, s. 75.

³³⁴ Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*, Ústí nad Labem 1985, s. 333 – 356, s. 338; Ivana RAKOVÁ: *Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka v letech 1281 – 1415*, in: *Historická geografie 18*, Praha 1979, s. 69 – 97, s. 75.

5. Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo popsat vývoj severozápadní a částečně i severní hranice českého státu během vlády posledních Přemyslovců a prvního z Lucemburků na českém trůně. Snažila jsem se poukázat na méně známé oblasti, které byly dlouhou dobu hlavním cílem expanze českých panovníků, díky čemuž nutně docházelo ke střetům se sousedy na opačné straně hranice. Většinu z těchto regionů dnes již na mapě České republiky nenajdeme, avšak jejich mnohdy i velmi krátká svázanost s českým státem nám dodnes připomíná, jak důležité místo naše země zastávala v procesu formování střední Evropy.

Má bakalářská práce se v první řadě snažila o představení vnitřní politiky českého krále Jana Lucemburského v pozitivnějším světle, než jak bývá často předkládána, a to zejména s ohledem na jeho zájem na zabezpečení pohraničních a obecně strategicky důležitých regionů Českého království, v čemž mnohdy využíval způsobů pro české prostředí nepříliš typických. Jelikož kroky jeho panování velmi často narážely na překážky, jež mu do cesty kladla šlechtická opozice, musel hledat jiné prostředky, pomocí nichž by mohl prosadit své záměry. Český král nerezignoval na situaci v Čechách a ne vždy bylo jeho konání motivováno ekonomickými faktory, což je velmi dobře vidět na jeho cílené pohraniční činnosti nejen v prostoru severozápadních Čech. Díky jeho diplomatické aktivitě pak bylo České království znovu pozvednuto mezi přední státy střední Evropy a jméno českého panovníka tak mohlo být za hranicemi českých zemí znovu vyslovováno s respektem.

Tato bakalářská práce neusiluje o glorifikaci osobnosti českého krále Jana Lucemburského, pouze se na jeho vnitropolitické a s nimi mnohdy související zahraničněpolitické aktivity snaží hledět i z jiného úhlu pohledu. Mým cílem je částečně představit složitý proces budování opor panovnické moci, přičemž se zaměřuji na několik specifických způsobů – používání principů lenního systému západního typu, dynastickou politiku a podporu královských měst ve strategicky důležitých regionech, samozřejmě v souvislosti se zaměřením práce na prostor severozápadních a do jisté míry taktéž severních Čech.

Součástí této bakalářské práce je také kapitola, věnovaná mocnému severočeskému rodu pánů z Vartemberka. Ačkoliv zdánlivě vybočuje z celkového konceptu, přesto jí zde náleží čestné místo, neboť páni z Vartemberka nehráli v severních a severozápadních Čechách bezvýznamnou roli. Povětšinou stáli na straně českých panovníků a jak je vidět na jejich působení v neklidné době po smrti Přemysla Otakara II., ne vždy byla tato orientace striktně

spojena s oslnivou dvorskou kariérou. Ze všech osobností rodu pak do popředí vystupuje postava Jana z Vartemberka, přítele a spojence Jindřicha z Lipé, který na rozdíl od svých předchůdců i potomků razil svoji vlastní politickou linii a hájil především zájmy šlechtické obce, za něž roku 1316 také položil svůj život.

Budu ráda, bude-li přínos této bakalářské práce spatřován ve zmapování aktivit posledních přemyslovských panovníků a prvních příslušníků lucemburské dynastie na českém trůně v prostoru severozápadní hranice českého státu. Mým cílem bylo zejména představení způsobů, pomocí kterých mohl panovník, jehož ruce svazovala silná zemská šlechta, dosáhnout prosazení svých politických záměrů, a seznámení s onou hrstkou vyvolených, kteří se pohybovali v nejbližším okolí Jana Lucemburského, ačkoliv zdaleka nedosahovali původu těch nejmnocnějších českých šlechtických předáků.

6. Seznam pramenů a literatury

Vydané prameny

- Archivum coronae regni Bohemiae, t. I/I.* Ed. Věnceslav HRUBÝ, Praha 1935.
Archiv Koruny české 2. 1158 – 1346. Ed. Rudolf KOSS, Praha 1928.
Codex diplomaticus et epistolaris Bohemiae, t. IV/1. Ed. Šárka DUŠKOVÁ – Jindřich ŠEBÁNEK, Praha 1962.
Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, t. I. Ed. Gustav FRIEDRICH, Pragae 1904.
Codex diplomaticus Lusatiae superioris, t.I. Ed. Gustav KÖHLER, Görlitz 1856.
Codex diplomaticus saxoniae regiae. Erster Hauptteil. I. Band. Hgg. Hubert ERMISCH – Otto POSSE, Leipzig 1882.
Codex diplomaticus saxoniae regiae. Erster Hauptteil. II. Band. Hgg. Hubert ERMISCH – Otto POSSE, Leipzig 1889.
Codex diplomaticus saxoniae regiae. Erster Hauptteil. III. Band. Hgg. Hubert ERMISCH – Otto POSSE, Leipzig 1898.
Codex iuris municipalis Regni Bohemiae. t. II, ed. Jaromír ČELAKOVSKÝ, Pragae 1895.
Fontes rerum Bohemicarum, t. IV. Ed. Josef EMLER, Pragae 1884.
Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, t. I. (600 – 1253). Ed. Karel Jaromír ERBEN, Pragae 1855.
Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, t. II. (1253 – 1310). Ed. Josef EMLER, Pragae 1882.
Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, t. III. (1311 – 1333). Ed. Josef EMLER, Pragae 1890.
Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, t. IV. (1333 – 1346). Ed. Josef EMLER, Pragae 1892.
Reliquiae tabularum terrae Regni Bohemiae, t.I. Ed. Josef EMLER, Praha 1870.
Urkundebuch der Stadt Aussig bis zum Jahre 1526. Hgg. Wenzel HIEKE – Adalbert HORČIČKA: Pragae 1896.

Literatura

- Rudolf ANDĚL: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Severní Čechy.* Praha 1984.
Robert ANTONÍN: *Zahraniční politika krále Václava II. v letech 1283 – 1300.* Brno 2009.
Vojtěch BELLING: *Vývoj a postavení tzv. provincie Záhvozd v raně středověkých Čechách,* in: MHB 9. Praha 2003, s. 7 – 25.
Lenka BOBKOVÁ – Luděk BŘEZINA – Jan ZDICHYNEC: *Horní a Dolní Lužice.* Praha 2008.
Lenka BOBKOVÁ: *Kariéra ve službách krále. Zemští fojtové v Horní Lužici za vlády Lucemburků,* in: Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české. Opava 2009, s. 151 – 165.
Lenka BOBKOVÁ: *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459,* in: Čechy a Sasko v proměnách dějin, ed. Kristýna Kaiserová, Ústí nad Labem 1992, s. 49 – 63.
Kateřina BOBKOVÁ – Lenka BOBKOVÁ: *Středověké Ústí nad Labem ve světle královských listin.* Ústí nad Labem 1999.

- Lenka BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IVa. 1310 – 1402*. Praha-Litomyšl 2003.
- Lenka BOBKOVÁ: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*. Ústí nad Labem 1993.
- Ivana ČORNEJOVÁ: *Děčínská větev pánů z Vartemberka v době předhusitské (1305 – 1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV*. Ústí nad Labem, 1985, s. 333 – 356.
- Jan DOBEŠ – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK: *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha 2005.
- Tomáš DURDÍK: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha 1999.
- Ladislav DUŠEK: *Katalog listin a listů archivu města Ústí nad Labem*. Praha 1971.
- Reiner GROß: *Geschichte Sachsens*. Leipzig 2001.
- Jan HALADA: *Lexikon české šlechty I*. Praha 1992.
- Jan HALADA: *Lexikon české šlechty II*. Praha 1993.
- František HOFFMANN: *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha 2009.
- Kateřina CHARVÁTOVÁ: *Václav II. Český a polský král*. Praha 2007.
- Libor JAN: *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno 2006.
- Josef JANÁČEK – Jiří LOUDA: *České erby*. Praha 1974.
- Vladimír KAISER – Kristýna KAISEROVÁ (ed.): *Dějiny města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem 1995.
- František KAVKA: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, in: *ČČH 3*, ročník 88, 1990, s. 225 – 251.
- Jiří KEJŘ: *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha 1998.
- Božena KOPIČKOVÁ: *Eliška Přemyslovna. Královna česká*. Praha 2008.
- Oldřich KOTYZA – Jan SMETANA – Jindřich TOMAS: *Dějiny města Litoměřic*. Litoměřice 1997.
- Franz Lothar KROLL (hg.): *Die Herrscher Sachsens. Markgrafen, Kurfürsten, Könige. 1089 – 1918*. München 2007.
- Jiří KURKA: *Územní vývoj severních Čech a Děčína a vztahy k jejich sousedství od konce desátého do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčína II*. Ústí nad Labem 1974, s. 7 – 25.
- Milan MYSLIVEČEK: *Velký erbovník I*. Plzeň 2005.
- Milan MYSLIVEČEK: *Velký erbovník II*. Plzeň 2006.
- Ivana RAKOVÁ: *Vývoj pozemkové držby pánů z Vartemberka v letech 1281 – 1415*, in: *Historická geografie 18*. Praha 1979, s. 69 – 102.
- Jörg ROGGE: *Die Wettiner. Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter*. Ostfildern 2009.
- Miloš ŘEZNÍK: *Sasko*. Praha 2005.
- August SEDLÁČEK: *Místopisný slovník historický království českého*. Praha 1998.
- Miloslav SOVADINA: *Jindřich z Lipé*, in: *ČMM 120*. Brno 2001, s. 5 – 36.
- Miloslav SOVADINA: *Jindřich z Lipé*, in: *ČMM 122*. Brno 2003, s. 21 – 57.
- Jiří SPEVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba 1296 - 1346*. Praha 1994.
- Josef, ŠUSTA: *Dvě knihy českých dějin. Kniha druhá. Počátky Lucemburské 1308 – 1320*. Praha 2002.
- Franz Joseph UMLAUF: *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*. Bayeruth 1960.
- Vratislav VANÍČEK: *Vratislav II. (I.). První český král*. Praha 2004.
- Ivan VÁVRA: *Srbská cesta*, in: *Historická geografie 17*. Praha 1978, s. 369 – 432.
- Ivan VÁVRA: *Žitavská cesta*, in: *Historická geografie 12*. Praha 1974, s. 27 - 91.
- Tomáš VELÍMSKÝ: *Hrabišici: páni z Rýzmburka*. Praha 2002.
- Berthold WALDSTEIN – WARTENBERG: *Markvartici, Klub pro českou heraldiku a genealogii*, Praha 2000.
- Zdeněk ŽALUD: *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*. Dizertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2006.
- Josef ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí*. Praha, 1997.

- Josef ŽEMLIČKA: *Počátky Čech královských 1198 – 1253. Proměna státu a společnosti*. Praha 2002.
- Josef ŽEMLIČKA: *Přemysl Otakar I*. Praha 1990.
- Josef ŽEMLIČKA: *Století posledních Přemyslovců*. Praha 1998.
- Josef ŽEMLIČKA: *Vztah Jana Lucemburského k městům českého království*, in: MHB 5, 1998, s. 27 – 33.